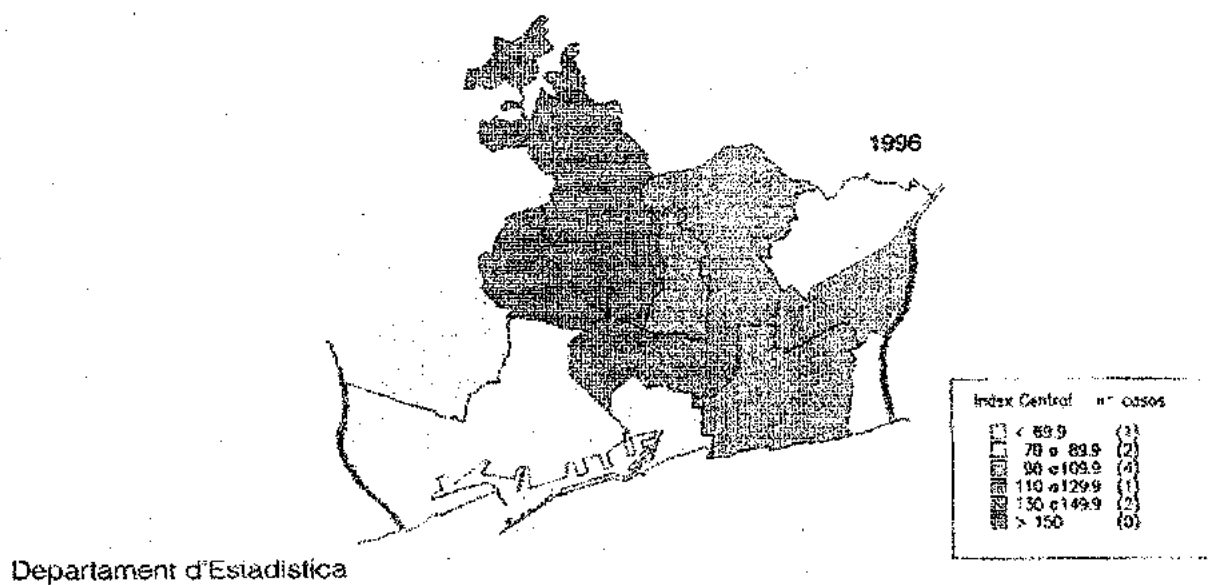
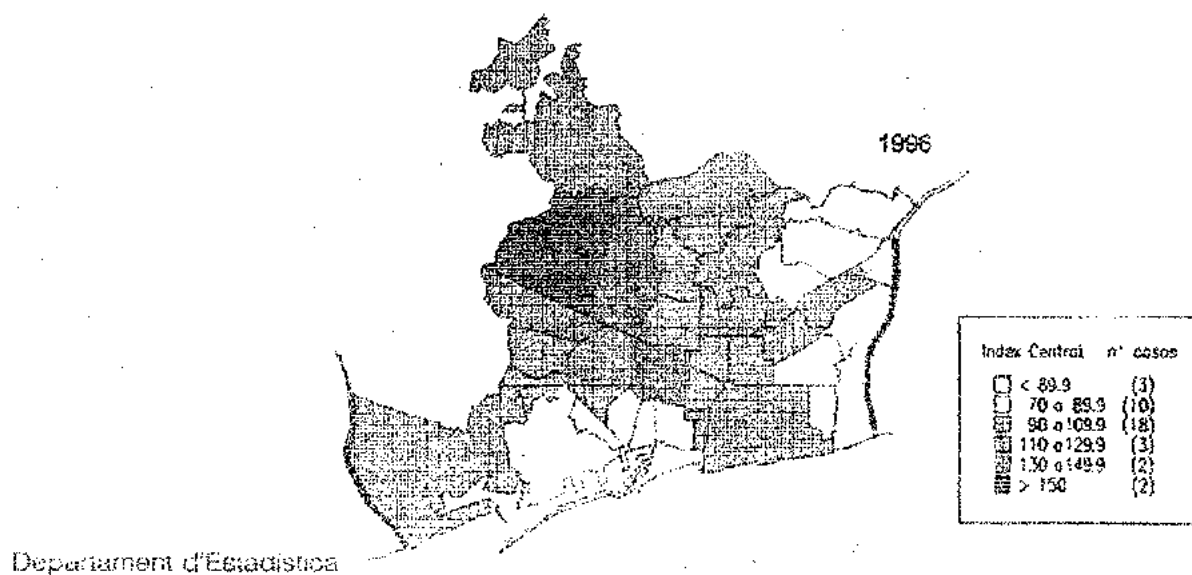

Mapa 6.4.- L'ICEF centrat als districtes barcelonins. 1996

Font: Ajuntament de Barcelona (1999c: 25).

Mapa 6.5.- L'ICEF centrat als barris barcelonins. 1996

Font: Ajuntament de Barcelona (1999c: 55).

El coneixement d'aquesta diferent intensitat de la pobresa fa preveure necessitats diferents envers els serveis socials i el PIRMI en particular. Especialment, en constar –com permet l'ICEF- la seva la seva diferent dispersió en el territori.

D'altra banda, l'anàlisi de les dades disponibles sobre el perfil de pobres residents a la ciutat i la seva comparació amb les que caracteritzen el conjunt de residents de la ciutat permet constatar que entre els pobres barcelonins hi ha importants percentatges:

- d'analfabetisme,
- de desescolaritzats,
- de llars amb minusvàlids,
- de llars amb malalts,
- de llars amb menors de 14 anys,
- de llars amb membres majors de 65 anys,
- de llars amb problemàtiques greus (delinqüència, prostitució, alcoholisme, drogoaddicció, ludopaties, etc.),
- de famílies amb dèficits en l'alimentació,
- de famílies sense seguretat social,
- de llars on el cap de família no té un treball formal,
- de llars on viuen aturats,
- de llars que no han acudit als serveis socials,
- de llars que no reben prestacions socials.

El coneixement d'aquestes dades i la diferent:

- qualitat i quantitat d'informació sobre possibles ajudes,
- qualitat i quantitat de serveis i equipaments,
- qualitat i quantitat dels llocs de treball als quals es pot accedir,
- qualitat i quantitat de xarxes de suport comunitàries i informals,
- distribució dels col·lectius amb un major risc de pobresa i exclusió social

fan preveure que sigui també diferent la possibilitat de poder defugir les situacions de pobresa i/o exclusió social que els poden afectar segons siguin els seus districtes de residència i també les seves capacitats i, per tant, que siguin diferents tant la quantitat com les característiques de les persones que caldrà que assisteixin els serveis socials. El proper capítol, on es quantifiquen i caracteritzaran els assisits a la ciutat, permetrà contrastar si es verifiquen les idees que aquí s'han apuntat.

4.- Conclusions

Aquest capítol sisè ha completat l'anàlisi sobre com les característiques del context on viuen els individus i famílies pot condicionar en gran mesura la seva diferent probabilitat d'haver de requerir l'ajuda dels serveis socials o dels programes de rendes mínimes en particular. Concretament:

S'ha analitzat, en primer lloc, l'activitat econòmica de la ciutat i s'ha vist que Barcelona, com altres ciutats de l'Europa comunitària, ha sofert importants canvis en la composició de les activitats econòmiques que s'hi porten a terme. I que aquests canvis han suposat bàsicament la seva transformació de pol de desenvolupament industrial d'una vigorosa i dinàmica regió metropolitana a un punt d'un sistema de ciutats mundials especialitzat fonamentalment en el sector dels serveis i el turisme, que ha de lluitar diàriament per mantenir la seva competitivitat i defensar la seva posició en el mercat europeu i mundial.

S'ha constatat un diferent impacte territorial de les tendències generals apuntades a àmbit de ciutat, i l'existència d'important variacions entre els residents en uns i altres districtes de la ciutat.

Aquesta constatació fa que calgui recomanar no tan sols la necessitat de revisar les polítiques socials que es duen a terme -i el PIRMI en particular- en funció de la realitat global i pròpia de la ciutat de Barcelona sinó també i de manera específica en funció dels diferents col·lectius als quals s'hauran d'adreçar i les seves particulars necessitats, necessitats que hauran d'establir-se tenint en compte diferències atribuïbles tant a característiques dels mateixos individus, com també a característiques del territori on resideixen.

D'aquesta manera, segons districtes, serà major o menor la conveniència de polítiques d'ajuda a l'habitatge, a la natalitat o a la compaginació entre treball productiu i reproductiu; o polítiques d'ajuda i suport a la gent gran; o polítiques d'ajuda i suport a persones amb problemes sanitaris, mentals, d'alcoholisme, de drogodependència, de prostitució, de maltractaments, de delinqüència; o de mesures d'ajuda per a la integració i coneixement de la cultura, les tradicions i els hàbits comuns a la ciutat; o mesures per afavorir l'escolarització, la millora del rendiment escolar, l'alfabetització, la formació ocupacional, etcètera.

També, en segon lloc, s'ha analitzat la possibilitat d'incorporació en el mercat de treball de què gaudeixen les persones i s'ha constatat que hi ha determinats col·lectius de barcelonins que presenten importants desavantatges comparatius respecte els restants.

Entre aquests col·lectius destaquen, sobretot, les dones, els menors de 25 anys, les persones majors de 45 anys, els barcelonins amb un menor nivell d'estudis, i els ciutadans que resideixen a Ciutat Vella o a Nou Barris i, especialment, aquells residents que reuneixen distintes d'aquestes característiques diferencials.

Finalment, s'ha afegit una part dedicada explícitament a les persones pobres que viuen a Barcelona. En aquesta part s'han aportat dades sobre la quantitat, les característiques i la distribució dels pobres a la ciutat que han permès comprovar la important vinculació entre la pobresa i la integració en el mercat de treball formal remunerat de com a mínim un dels components de cada unitat familiar i, també, amb la manca de coneixement i informació sobre els mecanismes d'ajuda establerts a la ciutat perquè tothom pugui tenir cobertes les seves necessitats més essencials, per acabar, finalment, veient la importància de les diferències en la renda familiar mitjana i les capacitats econòmiques familiars en els diversos territoris de la ciutat.

El conjunt de dades aportades en aquest capítol reforcen la idea ja avançada en el precedent que el risc de pobresa i exclusió social varia en funció d'un seguit de característiques que van més enllà de les característiques personals i familiars d'aquells que sofreixen aquestes situacions. De fet, també varia segons les característiques institucionals, econòmiques i laborals del context de referència d'aquests col·lectius.

El diferent risc de pobresa i exclusió fa preveure que, en igualtat d'altres condicionants, hi haurà una major presència dels col·lectius més vulnerables en els programes d'ajuda social i també en el cas particular del PIRMI.

És doncs convenient analitzar si efectivament aquest major risc diferencial que sofreixen alguns individus i llars es tradueix efectivament en un determinat perfil de beneficiaris de PIRMI i en un diferent ús i aprofitament del programa. Per esbrinar-ho, es dediquen els dos propers capítols d'aquesta tesi doctoral a definir els perfils dels barcelonins assistits en el PIRMI i, també, les seves trajectòries en relació amb aquest programa.

VII.- ELS BENEFICIARIS DEL PIRMI. CARACTERÍSTIQUES I MOTIUS D'ENTRADA

1.- Introducció

Havent exposat en els capítols precedents les dimensions que influeixen en l'existència d'una major o menor vulnerabilitat envers la pobresa i l'exclusió social, en aquest capítol es vol plantejar com cadascuna d'aquestes dimensions¹ està relacionada amb l'existència de major o menor nombre de persones assistides en els programes de rendes mínimes i també amb les característiques que tenen aquests col·lectius assistits. I, també, caracteritzar i quantificar aquests col·lectius assistits a Barcelona ciutat. Solament així es podrà procedir posteriorment a avaluar correctament la seva estada en el programa -temps i aprofitament- i la seva idoneïtat tal com està definit en l'actualitat, així com a proposar mesures que n'augmentin l'eficiència i efectivitat en el context concret en què s'ha estudiat².

Per fer-ho el capítol recull dades tant per a la ciutat de Barcelona com per al conjunt de la comunitat autònoma catalana mostrant també que les diferències entre territoris són suficientment importants com per condicionar l'eficàcia del programa en valorar-ne els resultats a àmbit local.

En concret, es recullen en primer lloc les variables que palesen la importància del programa al llarg del temps -nombre de sol·licituds, entitats o organismes que les han tramitades i estat dels expedients a què fan referència- i, tot seguit, variables que descriuen les característiques dels

¹ Les dimensions a les quals es fa referència són bàsicament les característiques del context local quant a particularitats de l'estat del benestar i de les polítiques de rendes mínimes en particular, del mercat i especialment del mercat de treball; i dels mateixos residents.

² Justament a aquestes qüestions es dedicaran els dos darrers capítols d'aquesta tesi doctoral.

beneficiaris del PIRMI a cada territori considerat. Entre elles, un primer grup fa referència a les de les llars beneficiàries -tipus de llar, problemàtica principal que sofreix i consideració de si hi ha en ella problemàtiques de salut i/o relacionades amb l'habitatge-, i un segon tipus recull característiques personals dels seus membres -gènere, edat, estat civil, nivell d'estudis, relació amb el mercat de treball, qualificació professional-.

Pel que fa a aquest darrer grup de variables que permeten caracteritzar els perceptors de PIRMI s'aporta informació similar a la que la bibliografia del tema sol incorporar -referida, però, a Barcelona ciutat- i en la qual es caracteritza principalment els sol·licitants dels programes. D'altra banda, s'aporta també un tipus d'informació complementària substancialment diferent -també referida a la ciutat comtal-, informació que s'ha elaborat tenint present que el PIRMI és un programa que pren en consideració tots els membres que conviuen a la llar sol·licitant³ i també que tots els membres de les llars perceptores de PIRMI experimenten diferents i variades necessitats. Per això, en aquest cas s'identifica com a subjecte realment rellevant a prendre en consideració el conjunt de membres de la llar i no, com es fa sovint, el membre que consta com a sol·licitant⁴.

Es per això que, tot i mantenir la informació sobre les característiques personals dels sol·licitants -edat, gènere, etc.-, s'ha fet un esforç per aproximar el lector a les característiques del conjunt d'assistits en aquest programa a Barcelona ciutat -considerant la totalitat dels membres de les llars- a partir de les dades longitudinals de la mostra obtinguda a Barcelona per a l'estudi ESOPO⁵.

³ Seguint les notes de Cristina López -a LÓPEZ, C. (1999: 4)- es pot diferenciar entre família, que "defineix el grup de persones (dues o més) que resideixen en el mateix habitatge familiar, comparteixen algunes despeses en comú i estan vinculades per llaços de parentiu, siguin de sang o polítics, amb independència del seu grau", i llar, que identifica "el conjunt de persones que residint en el mateix habitatge, comparteixen despeses comunes ocasionades per l'ús de l'habitatge i/o despeses d'alimentació. Es poden distingir dos tipus de llars: les unipersonals, formades per una sola persona i les multipersonals, formades per dues persones o més". Per tant, la diferència clau resideix en el fet que "mentre que els membres d'una família han d'estar emparentats, els membres que conformen una llar no necessàriament han d'estar-ho. D'altra banda mentre que les famílies han de ser de dues persones o més, les llars poden estar conformades per una sola persona." El PIRMI sol considerar-se un programa *familiista* perquè té en compte els diferents membres de la unitat familiar, i per tal d'oposar-lo als programes que s'atorguen a individus (sobre aquestes qüestions se n'ha parlat a l'apartat d) "Requeriments d'accés als salaris socials", en el capítol tercer d'aquesta tesi doctoral). Tampoc no seria erroni considerar-lo un programa *llarista*, ja que inclou tant llars on resideix una persona com llars multipersonals.

⁴ La definició del PIRMI com a programa familiar fa que la informació analitzada i recollida per caracteritzar els seus beneficiaris i per fer-ne avaluacions tendeix a centrar la seva atenció únicament i exclusivament en les característiques de la persona que consta com a sol·licitant.

⁵ Com s'ha indicat en la Introducció d'aquesta tesi doctoral bona part de la informació referent a la ciutat de Barcelona que es presenta -sobretot pel que fa a aquest capítol i al següent- s'ha obtingut gràcies a la recollida d'informació quantitativa i qualitativa que es feu, durant els anys 1996-1998, i gràcies a l'estudi ESOPO (Evaluation of Social Policy at

La informació referent als sol·licitants permetrà poder comparar les característiques dels sol·licitants de PIRMI a Barcelona amb els del conjunt del territori català, i així poder palesar les particularitats locals dels assistits i si concorden amb el que les peculiaritats de la ciutat -detallades als capítols precedents- ens podien fer esperar.

La informació relativa al conjunt d'assistits és la que es considera realment més rellevant per tal de poder valorar si el disseny del PIRMI és el més adequat per atendre les necessitats de tots aquells que se'n beneficien.

És important remarcar la manca de dades disponibles a escala local i en concret per a Barcelona ciutat, i el fet que tot i la importància del pes de la ciutat sobre el conjunt de Catalunya i de les seves peculiaritats econòmiques i sociodemogràfiques, la informació del programa s'ha recollit tradicionalment considerant solament el conjunt de la comunitat catalana o les seves províncies. Sols per a variables concretes -fonamentalment el nombre i tipus d'expedients al llarg del temps- s'ha desagregat per grandària dels municipis permetent conèixer què passava en aquesta ciutat.

Per tot això, una de les principals aportacions d'aquesta tesi doctoral és oferir dades orientatives⁶ sobre el conjunt d'assistits pel PIRMI a la ciutat, dades que a més tenen la virtut de ser majoritàriament comparables amb les obtingudes en altres ciutats europees⁷.

the Local Urban Level: Income Support for the Able Bodied) del IV Programa de la Unió Europea Contra l'Exclusió Social, per aconseguir un millor coneixement de les mesures existents per resoldre la pobresa i l'exclusió social a Europa, des d'una perspectiva avaluativa i comparativa, i en què es dugué a terme tant una important fase de documentació com de recerca aplicada en què s'empraren tant tècniques quantitatives com qualitatives.

En referència a les dades longitudinals que són en les que més es fonamenta aquest capítol cal indicar que, seguint els criteris establerts pels membres de l'equip internacional a Barcelona va seleccionar-se una mostra del 50% les famílies que sol·licitaren entrar en els programes de rendes mínimes entre els anys 1991 i 1992 en aquesta ciutat. La selecció de la mostra es va fer per mostreig aleatori sistemàtic sobre un suport continu, i va suposar l'obtenció final -després de les reposicions i substitucions necessàries- de 592 expedients (cadascun equivalent a una llar beneficiària) a analitzar. Per tant, i considerant un nivell de confiança del 95%, el marge d'error que s'obté a partir d'aquestes dades és del 4.05% per al conjunt de la ciutat. En el cas dels districtes, les dades que s'aporten són orientatives de les diferències entre uns i altres territoris de la ciutat, però el nivell de desagregació territorial fa que el marge d'error hi sigui més elevat. Per a més informació sobre la metodologia emprada en les diferents fases d'ESOPO, pot consultar-se SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 25-47), on està àmpliament detallada; per a més informació sobre les diferents metodologies emprades en la present tesi doctoral, pot recórrer's al capítol primer (*Introducció*) on aquestes s'han detallat.

⁶ Ja que són dades extretes d'una mostra i no pas de la totalitat dels expedients, i degut al fet que aquesta mostra fa referència a expedients oberts en els anys 1991 i 1992, com s'ha detallat amb anterioritat.

⁷ En especial amb aquelles que formaren part del projecte ESOPO, en què la informació s'obtingué de manera similar, i bona part de les quals també s'han incorporat en aquest capítol.

2.- Quantitat i característiques de la població assistida i la seva relació amb els tres mecanismes tradicionals d'integració

Abans de procedir a l'exposició de les dades referents a la quantitat i les característiques dels beneficiaris de PIRMI a Catalunya i a Barcelona en particular convé, com s'ha dit, mostrar quins són els principals elements que les poden condicionar: és a dir, intentar explicar per què a determinats llocs hi ha més o menys llars assistides i també per què les llars assistides hi tenen característiques més o menys diferents. Concretament aquest capítol argumenta que les informacions exposades en els capítols precedents es poden articular i mostra com les característiques de cada estat del benestar i de cada mesura de política social en particular -capítols 3 i 4-, les característiques sociodemogràfiques, econòmiques i laborals d'aquells que resideixen en el context local considerat -capítols 5 i 6-, i les característiques que tindran les persones pobres -part final del capítol 6- i/o beneficiàries de les mesures a avaluar -capítols 7 i 8- estan estretament relacionades.

Aquesta interrelació queda palesa en el gràfic 7.1. En concret aquest gràfic destaca com la població que serà finalment assistida en determinat programa social dependrà fonamentalment: de la població resident en el territori considerat⁸, del propi capital i del capital relacional de què disposin⁹; de les característiques i definició dels pobres i exclosos en aquell context¹⁰, de les característiques definitòries i d'aplicació de la mesura¹¹, i de les possibilitats que ofereixi el context, fonamentalment pel que fa

⁸ És lògic esperar, *ceteris paribus*, la població que tingui una major part de la seva població que siguin dones, joves, ancians, deficients mentals o gent vivint en habitatges infrahumans, també vegi com entre la seva població assistida aquests col·lectius són més importants. O el que seria equivalent, és lògic que en una població on no hi ha dones, joves o ancians, aquests no formin part de la població assistida pels programes d'ajuda social.

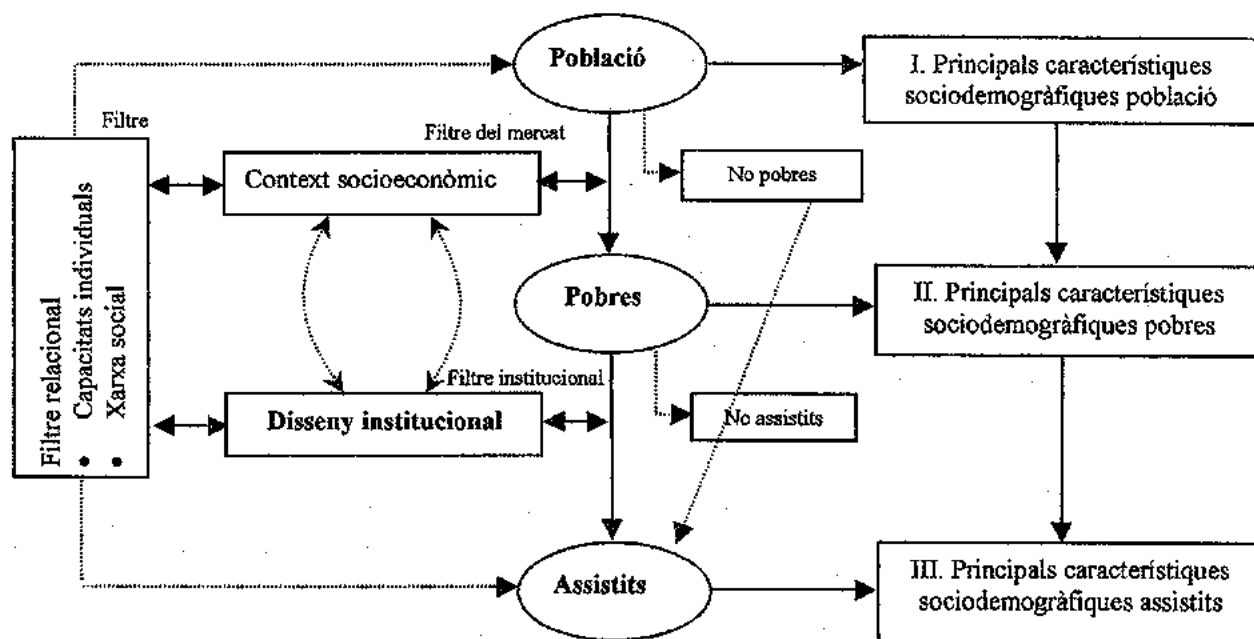
⁹ No tan sols les pròpies característiques i el propi capital condicionen les possibilitats d'independència i no necessitat de mesures d'ajuda social, sinó també les d'aquells que conformen la pròpia xarxa de suport -família, amics, coneguts, etc.-.

¹⁰ Com s'ha vist en els capítols segon i tercer, les definicions de *pobresa* i *exclusió social* no són homogènies arreu i les convencions adoptades en cada cas condicionen en gran manera la quantitat de persones pobres i exclosos que hi haurà i les seves característiques definitòries i, per tant, també les mesures que caldrà adoptar per resoldre aquestes situacions i la seva major o menor necessitat i prioritat.

¹¹ En aquest cas es vol donar especial rellevància a com no tan sols les característiques formals de cada mesura són fonamentals per determinar-ne l'eficiència i efectivitat, sinó com també és molt important la consideració de la seva aplicació en el dia a dia, i l'estudi de les possibles diferències entre el que està normativament establert i el que se sol aplicar -a voltes les diferències s'esdevenen per cobrir situacions no previstes per la llei, altres responen a la lliure discrecionalitat atorgada legalment als treballadors socials, altres vegades, responen a deformacions (intencionades o no) del que està legalment establert-.

referència a les provisions i titularitats que provenen de la vinculació al mercat de treball formal i de les seves característiques i tendències¹².

Gràfic 7.1.- Importància dels filtres per determinar la relació entre població, població pobre i població assistida en cada context local

Font: Traducció pròpia al català del gràfic de GARCÍA, M. i KAZEPOV, Y. que consta a SARACENO, Ch. (ed.) (inèdit: capítol 4). La línia que uneix la població no pobre i la població assistida és meua, i recull la possibilitat real que determinades persones que no són pobres es beneficiïn de les mesures d'assistència dissenyades.

A banda d'aquestes consideracions cal destacar que els filtres referents al context socioeconòmic són especialment importants com a condicionants del major o menor risc de pobresa i exclusió social de les persones que resideixen en determinat context local, fonamentalment, la relació de cadascú o com a mínim d'una persona de cada llar amb el mercat laboral i les provisions i titularitats que aquesta vinculació els permet obtenir. Que les característiques de la població de referència -filtre personal- són essencialment importants per determinar el seu major o menor risc de

¹² En la mesura en què el context local sigui més dinàmic i les perspectives econòmiques i laborals més favorables, majors seran les possibilitats d'autosuficiència en el mercat i, per tant, menors les necessitats de requerir el suport de l'estat del benestar o de la pròpia xarxa social.

pobresa i/o exclusió i, per tant, de la seva major o menor necessitat d'assistència, condicionant especialment les seves possibles limitacions quant a suport de la pròpia xarxa relacional i quant a la seva posició en el mercat de treball. Que les característiques formals i informals de l'estat del benestar en general i de la mesura del PIRMI en particular -filtre institucional- són el condicionador clau que permet diferenciar entre la població necessitada amb dret a beneficiar-se de les mesures d'ajuda social i la que no en té.

Serà justament la interconnexió de totes aquestes variables el que permetrà que, en determinades ocasions, circumstàncies similars en una d'aquestes dimensions no suposin una mateixa resolució final. Per exemple, serà la interconnexió el que explicarà per què unes persones sense treball poden a voltes estar assistides en el PIRMI a Barcelona ciutat, i altres vegades, troben tancada la possibilitat de beneficiar-se'n -se'ls hi denega- o ni tan sols el demanen¹³.

Novament es constata, doncs, la necessitat de tenir present una multiplicitat de variables per poder valorar les necessitats de les persones i les maneres possibles de satisfer-les i assolir una mínima qualitat de vida.

Per tant, el fet que la població assistida tingui determinades característiques esdevé fonamentalment producte de les característiques del conjunt de la població, del marc institucional d'aplicació en cada realitat local i de la manera com es gestiona i aplica dia a dia el mateix en cada cas. Cal tenir també present, però, que aquestes característiques esdevenen alhora condicionadors bàsics del propi programa i dels seus resultats en tant que la major o menor quantitat de pobres, i la seva major o menor fragilitat, comportaran demandes força diferents sobre la societat, sobre el mateix estat del benestar, i sobre les polítiques que s'hi dissenyen per ajudar-los a assolir una vida digna amb unes mínimes condicions garantides. Per tant, així com les condicions de la població resident, de les seves característiques i de les del marc en què s'han de desenvolupar condicionen la població que podrà finalment beneficiar-se de determinades mesures d'ajuda, les característiques d'aquesta població 'ajudada' o 'assistida' condicionen també la major o menor capacitat del programa per ajudar-los a variar les seves pròpies condicions vitals i les de la societat en general¹⁴.

¹³ Per exemple, poden no sol·licitar-ho persones que preveuen que es tracta d'una circumstància puntual i disposen de prou suport familiar per esperar trobar un nou lloc de treball, o també, persones que poden gaudir temporalment de mesures com el subsidi d'atur o la prestació per desocupació o no fer-ho fins que aquestes altres mesures se'ls hagin esgotat.

¹⁴ Per exemple, en aquells casos en què les mesures d'ajuda solament permeten l'entrada dels col·lectius més marginals i exclosos dins de la societat, és lògic esperar que aquest camí envers la seva efectiva (re)inserció sigui més llarg, costós i difícil; mentre que en el cas que es tracti d'una mesura més universal, en la qual hi tingui cabuda tothom, serà lògic esperar que hi entri igualment la gent més marginada, però també, gent amb força menys limitacions i, per tant, amb majors possibilitats de sortir del programa amb uns menors costos per a l'Administració.

3.- El camí envers l'assistència social

Explicitades les interrelacions entre els principals filtres considerats per exposar les diferències entre població d'un territori i població pobre i població assistida en aquest, i abans de passar a detallar la quantitat i les característiques de la població assistida pel PIRMI a Catalunya i Barcelona ciutat, aquest apartat explica l'existència de població que precisa ésser assistida¹⁵.

Aquest procés queda fonamentalment recollit en el gràfic 7.2., on es destaca novament la importància dels tres sistemes d'integració tradicionals -la família o comunitat, o esfera de la reciprocitat, l'Estat o esfera de la redistribució i el mercat o esfera de l'intercanvi- com a elements bàsics condicionadors dels recursos de què disposen les persones o llars i, també, com a limitadors de les seves possibilitats d'estratègia i adaptació a la realitat. I s'hi evidencia la necessitat de la seva debilitat simultània -o com a mínim que així ho percebi la persona-, per tal que li sigui impossible reequilibrar la seva vida enfront de determinades adversitats que ha d'afrontar i, per tant, que comporten una trajectòria envers la pobresa i l'exclusió tal com aquestes s'han identificat en el segon capítol d'aquesta tesi doctoral.

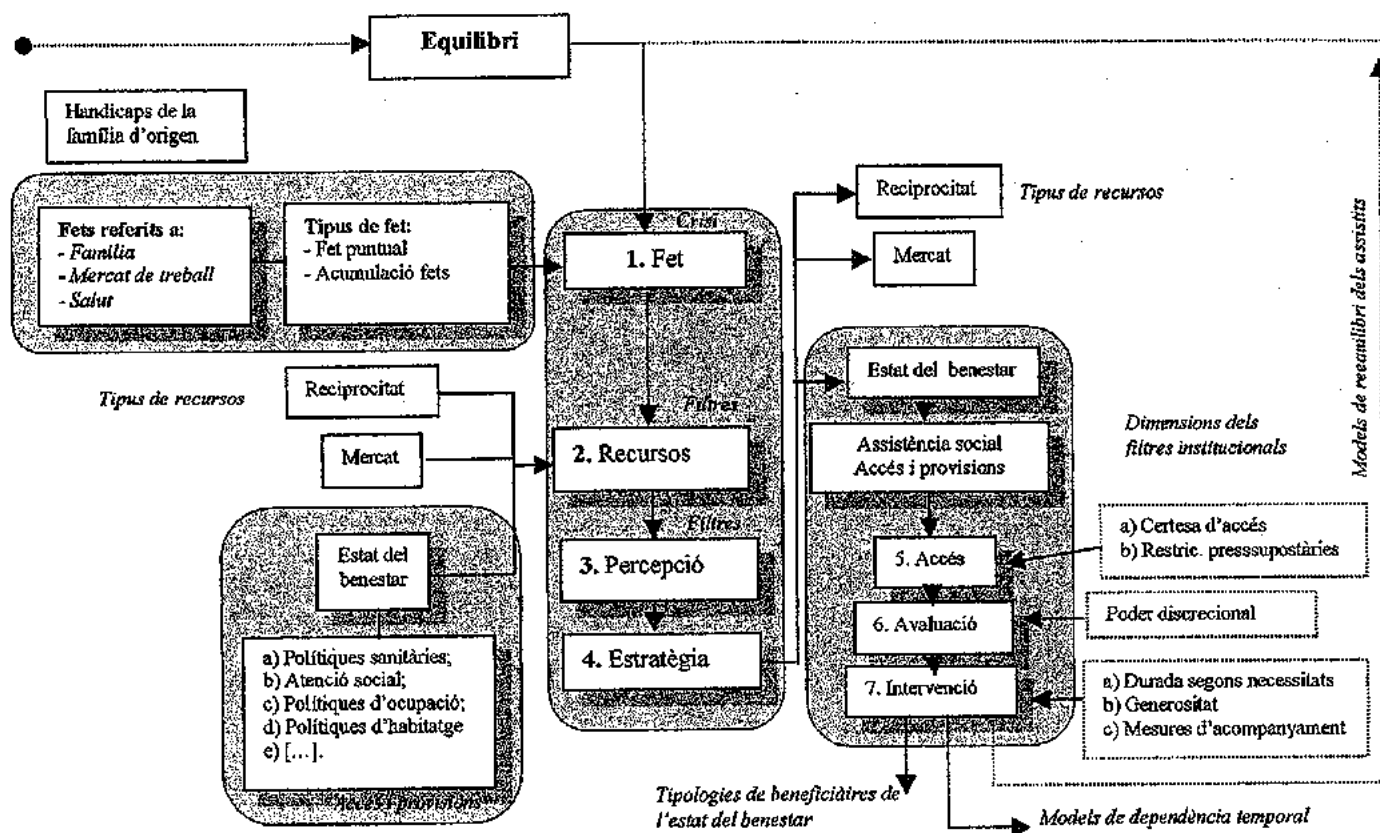
El fet desencadenant d'aquests desequilibris sol estar referit a la família -sovint es tracta de ruptures de parella, de separacions, divorcis o viduïtat-, al mercat de treball -generalment fent referència a una pèrdua del lloc de treball o de l'estatus que aquesta vinculació havia suposat-, o a l'estat de salut del sol·licitant o d'algun dels membres de la llar -fonamentalment quan es tracta de l'aparició o agreujament de malalties que impedeixen l'autonomia i autosuficiència en el mercat-, i pot ser un fet aïllat no previsible amb anterioritat, o bé, múltiples fets que justament per donar-se simultàniament en la mateixa llar comporten la impossibilitat de sobreposar-s'hi i continuar la trajectòria vital amb normalitat.

És quan el fet implica un desequilibri a la llar, en què l'estratègia adoptada passa per acudir a l'assistència social -a voltes no existeix aquesta possibilitat, a voltes no és la possibilitat triada-, que prenen rellevància clau els diversos filtres que comporten que no totes les sol·licituds d'assistència rebïn una mateixa resposta institucional. De fet, destaquen fonamentalment: la diferència entre les possibilitats d'accés a les mesures d'ajuda que hi ha entre uns i altres contextos locals, garantint-se l'accés a tots els ciutadans en uns casos, mentre aquest accés està limitat en altres -fonamentalment per restriccions de tipus pressupostari o perquè es tracta de mesures categòriques orientades a ajudar solament determinats tipus de

El capítol vuitè desenvolupa més detalladament aquestes qüestions sobre el temps d'estada en el programa de diferents col·lectius.

¹⁵ Es refereix al procés que pot portar les persones cap a l'assistència social i per tant a l'existència de persones assistides en situació de pobresa i exclusió social.

Gràfic 7.2.- El camí cap a l'assistència social: combinació de necessitats, estratègies i oportunitats

Font: Traducció pròpia al català del quadre de GARCÍA, M. I KAZEPOV, Y que consta a SARACENO, Ch. (ed.) (inèdit: capítol 4).

beneficiaris-. I, també, les diferències en la implementació de les mesures tant pel que fa a la major o menor discrecionalitat reconeguda o observada en el treball d'aquelles persones que les han d'aplicar, com a la major o menor generositat de les mateixes mesures -fonamentalment pel que fa a les mesures d'acompanyament¹⁶ en què es basen, a la seva durada més o menys limitada en el temps, i a la mateixa generositat de l'ajuda econòmica que s'atorgua-.

D'aquí ve la importància no tan sols dels filtres que condicionen si davant d'uns mateixos problemes les persones esdevenen finalment pobres i/o excloses, sinó també d'aquells que distingiran entre persones que podran beneficiar-se de l'assistència social i persones que no podran fer-ho i, d'aquells que condicionaran el tipus d'assistència que podran rebre i que comportaran -com podrà veure's més detalladament en el proper capítol de la tesi- conseqüències molt diferents per als beneficiaris del PIRMI i les seves trajectòries envers, dins, i cap a fora, de les mesures d'ajuda considerades i de la dependència institucional en general.

Exposats els principals filtres que poden condicionar tant el nombre com les característiques dels beneficiaris, ha arribat el moment d'explicar justament aquestes altres qüestions. És el que es fa en els propers apartats.

4.- Evolució del nombre de sol·licituds de PIRMI

El *Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció* és un programa relativament jove¹⁷, fet que cal tenir en compte per entendre el gran creixement del nombre de sol·licitants d'aquest en els seus primers anys d'aplicació i, també, la pèrdua relativa d'importància dels expedients de sol·licitants de residents a Barcelona ciutat¹⁸. Així doncs, cal tenir-ho

¹⁶ Per exemple, mesures com la provisió o no de serveis sanitaris o educatius gratuïts, o ajudes per a l'adquisició i/o manteniment de l'habitatge.

¹⁷ Aquesta relativa joventut del PIRMI s'ha pogut evidenciar en l'exposició feta en el capítol tercer d'aquesta tesi doctoral sobre l'aparició i evolució dels programes de rendes mínimes a l'Estat espanyol.

¹⁸ Com queda recollit a RENAÚ, E. (1994: 18): "*L'any 1990, el Programa es va implantar bàsicament en la demarcació de Barcelona (90.9% del total de sol·licituds) i, especialment, a la ciutat de Barcelona (65% del total de sol·licituds)*", i durant els anys de la seva expansió s'ha anat distribuint en la totalitat del territori català podent afirmar-se que "*és un programa que ha arribat a tot arreu, si bé té un caràcter bàsicament urbà. Segueix una distribució territorial directament proporcional a la densitat demogràfica (...) i, en termes generals, inversament proporcional al nivell de renda per càpita de cada comarca catalana*".

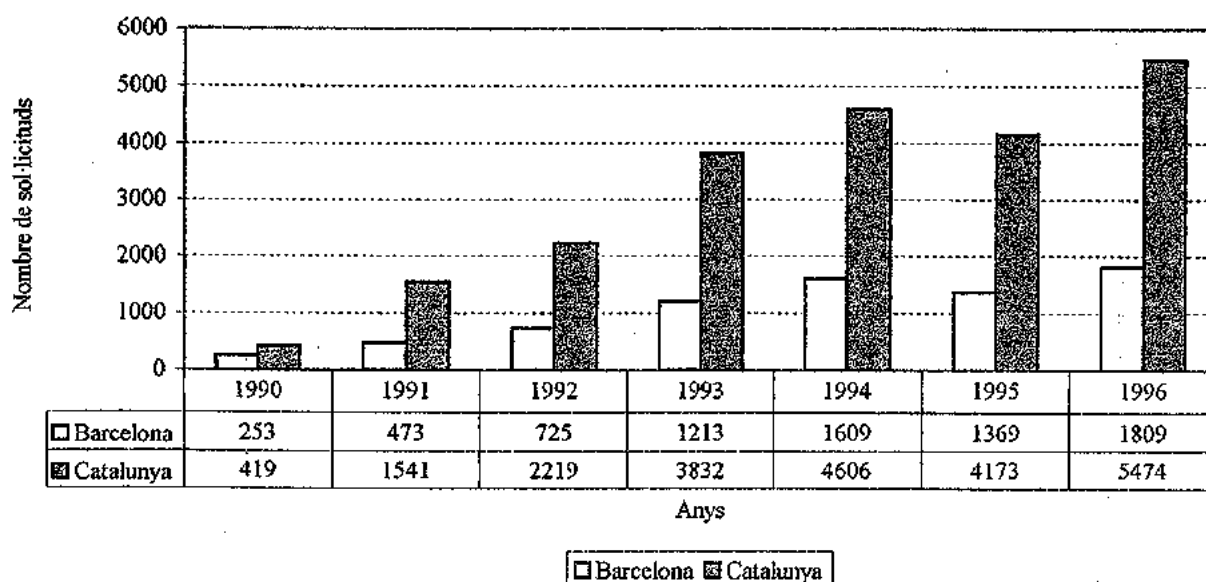
present en analitzar l'evolució i el creixement del nombre de sol·licituds i la seva distribució en el territori -principalment en els primers anys d'implantació del programa-¹⁹. Feta aquesta observació es mostra l'evolució de la seva importància relativa atenent el nombre de sol·licituds que l'han anat demanant.

4.1.- Evolució del nombre de sol·licituds anuals

El nombre de sol·licituds de PIRMI ha anat creixent de manera més o menys continuada tant a la ciutat de Barcelona com en el conjunt del territori català.

Com mostren les dades del gràfic 7.3. l'any en què va iniciar-se el seu funcionament es presentaren 253 sol·licituds a Barcelona i 419 en el conjunt del territori català, incrementant-se notablement en els anys següents, especialment en el conjunt de Catalunya. L'any 1995 fou l'únic de la sèrie en què el volum de sol·licituds anuals fou inferior a l'any anterior.

Gràfic 7.3.- Evolució del nombre de sol·licituds anuals de PIRMI

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs del nombre anual de sol·licituds a partir de les dades acumulades que consten a: Ajuntament de Barcelona (1997c: 58).

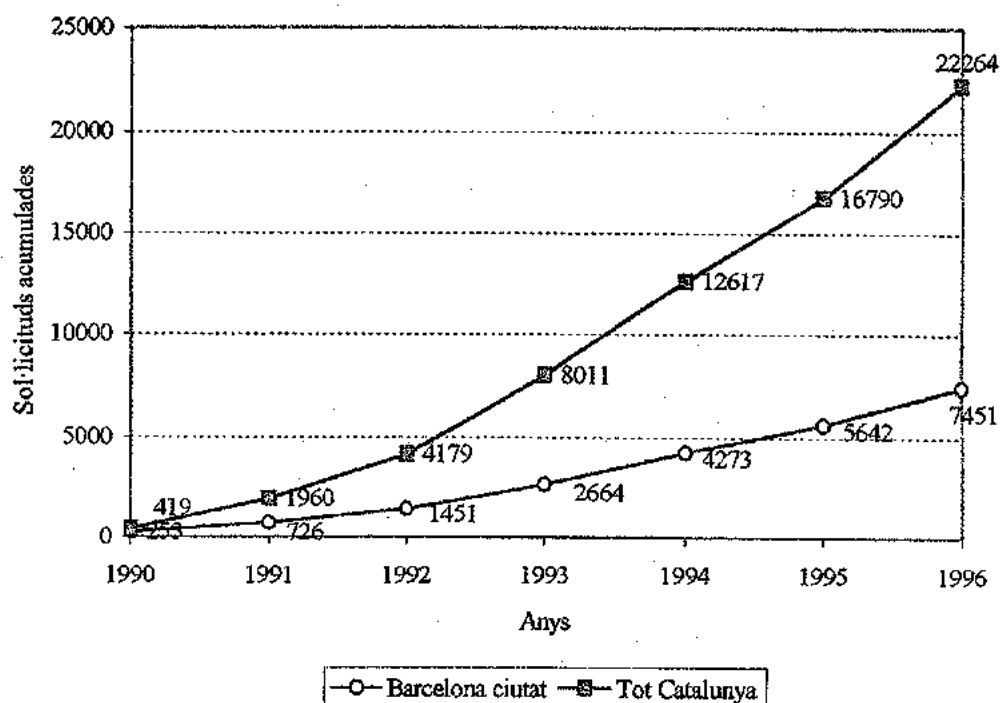
¹⁹ En aquest capítol s'analitza considerant principalment el pes de Barcelona ciutat sobre el total tramitat a Catalunya. Pot consultar-se l'estudi de la distribució de les sol·licituds en funció de les diferents províncies o grandària dels municipis a l'INSTITUT DEP (1996: 14-15).

4.2.- Evolució del nombre de sol·licituds acumulades

La consideració de les dades acumulades mostra -gràfic 7.4. - la creixent incidència del programa tant a la societat catalana com a la barcelonina. D'altra banda les dades permeten comprovar que la proporció de les sol·licituds de PIRMI a Barcelona han passat de representar el 60.4% del total de les presentades a Catalunya l'any 1990, a prop del 33% en els anys posteriors²⁰.

Tot i aquesta creixent significació del programa, el seu nivell d'implantació encara dista molt del volum de famílies pobres que s'estima que hi pot haver a la ciutat²¹. A més, com mostra el mapa 7.1., continua essent molt distinta la seva importància relativa arreu de la ciutat.

**Gràfic 7.4.- Evolució del nombre de sol·licituds acumulades.
1990-1996**

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades acumulades que consten a:
Ajuntament de Barcelona (1997c: 58).

²⁰ Concretament, la proporció de sol·licituds de PIRMI a Barcelona ciutat sobre el total de sol·licituds enregistrades a Catalunya ha estat del 37% el 1991; el 34.7 el 1992; el 33.3% el 1993; el 33.9% el 1994; el 33.6% el 1995 i del 33.4% el 1996.

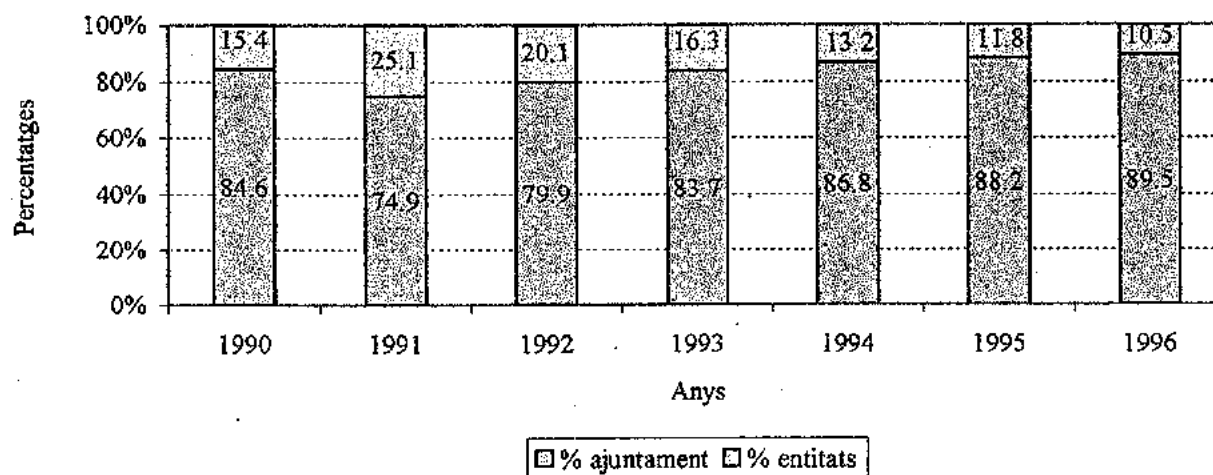
²¹ Com s'ha recollit en l'apartat sobre quantificació i caracterització de la pobresa a Barcelona del capítol sisè (taula 6.16) indiquen un total de 74.870 llars pobres i un total de 266.300 persones pobres a Barcelona ciutat.

4.3.- Importància relativa dels diferents organismes que poden tramitar sol·licituds

Tot i la capacitat de gestionar el programa de les entitats privades i d'iniciativa social, i la reconeguda vàlua de la seva participació en la captació de col·lectius de determinades característiques²², la seva implicació real en la tramitació de sol·licituds continua sent força més reduïda de la que té l'Administració i, a més, sembla que tendeix a minvar comparativament a mesura que el nombre de sol·licituds augmenta²³.

Concretament, la proporció de sol·licituds gestionades per entitats²⁴ sobre el total de sol·licituds de PIRMI a la ciutat -gràfic 7.5.- va créixer entre el 1990 i el 1991, però des de llavors ha anat minvant i ha passat del 25% que suposava l'any 1991, al 20% del 1992, al 16% del 1993, al 13% del 1994, al 12% del 1995 i a poc més del 10% l'any 1996. L'Ajuntament ha gestionat, per tant, prop del 90% de sol·licituds presentades aquest darrer any.

Gràfic 7.5.- Qui ha tramitat les sol·licituds de PIRMI a Barcelona ciutat. 1990-1996

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a: Ajuntament de Barcelona (1997c: 58).

²² La capacitat de gestió dels diferents ens administratius i també de les entitats d'iniciativa social ha quedat explicada en el capítol quart d'aquesta tesi doctoral així com l'especial importància de la seva participació per poder incorporar en el programa determinats col·lectius socials -especialment persones sense sostre, amb multiproblematika i/o amb greus problemes de desarrelament social-.

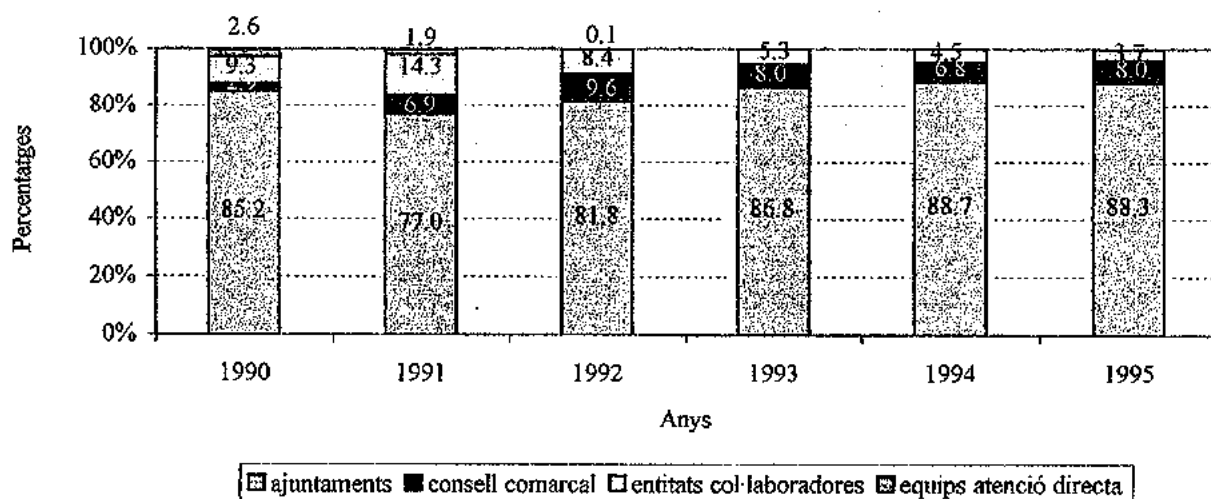
²³ Possiblement perquè cada vegada s'està arribant també a un col·lectiu de població menys marginat, menys habituat al tracte amb aquestes entitats i, per tant, la població convencionalment usuària dels seus serveis va esdevenint menys important relativament sobre el conjunt de beneficiaris del que tradicionalment podia haver-ho estat.

²⁴ Sobre les entitats que col·laboren en la gestió del PIRMI a Barcelona, pot consultar-se l'apartat 4.6.2. c) del capítol quart d'aquesta tesi doctoral.

En el conjunt del territori català -gràfic 7.6.- la importància de l'Administració local -ajuntaments i consells comarcals- és encara major i les entitats col·laboradores del programa han gestionat -a excepció de l'any 1991- menys del 10% del total de sol·licituds que anualment s'han tramitat, sent especialment rellevant la davallada de la seva participació en la tramitació de noves sol·licituds en els darrers tres anys (5.3% el 1993, 4.5% el 1994 i 3.7% el 1995).

**Gràfic 7.6.- Qui ha tramitat les sol·licituds de PIRMI a Catalunya.
1990-1995**

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs dels percentatges a partir de les dades absolutes que consten a: Institut DEP (1999).

4.4.- Distribució de les sol·licituds de PIRMI als districtes de Barcelona

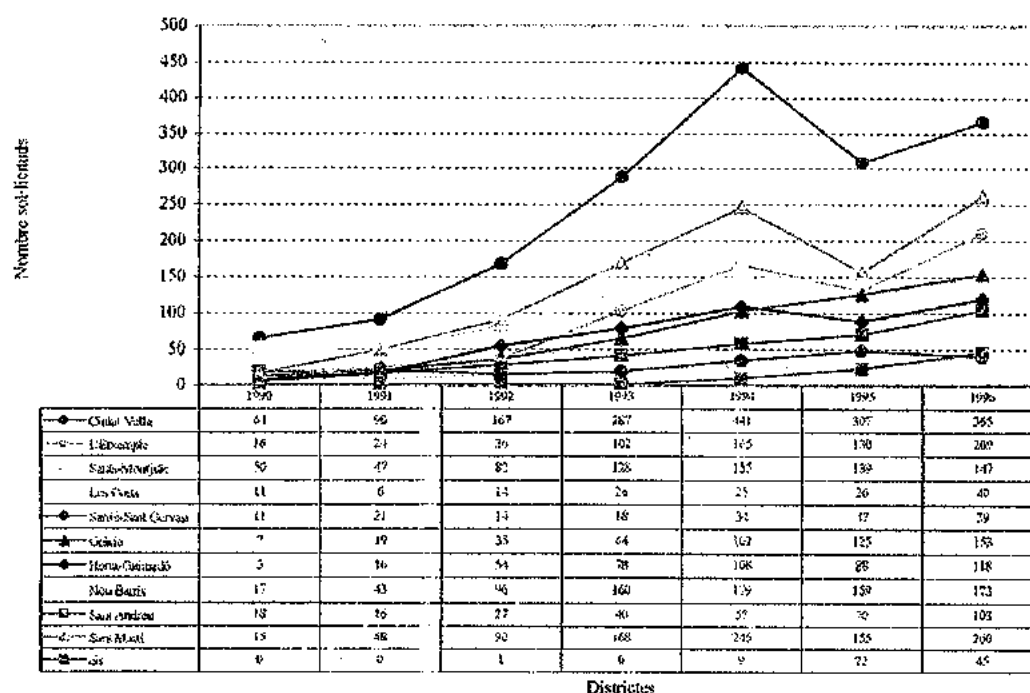
Considerant la distribució de les sol·licituds de PIRMI a Barcelona ciutat -dades que recullen els gràfics 7.7. en termes absoluts i 7.8. en termes percentuals sobre el total de sol·licituds a la ciutat-, s'observa que, com s'esperava a causa de la seva diversitat, la incidència del programa és notablement diferent en els diversos districtes de la ciutat. Tanmateix, en tots ells hi ha hagut un important increment del nombre de sol·licituds cursades anualment entre l'any en què el programa es començà a aplicar (1990) i el 1996. Aquest creixement ha estat especialment important tant en termes absoluts com relatius en els districtes de l'Eixample, Gràcia, Horta-Guinardó i Sant Martí, i més reduït que en tots els restants en els districtes de rendes més altes de la ciutat -Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi- que també eren entre aquells amb un menor nombre de sol·licituds en el període

inicial²⁵. El districte de Ciutat Vella és el que presenta al llarg de tots els anys el major nombre i també el major percentatge de sol·licituds de PIRMI de la ciutat.

El gràfic 7.7. també permet observar clarament que els districtes de majors rendes de la ciutat²⁶ són aquells en què, com podia esperar-se, hi ha hagut un menor nombre de sol·licituds de PIRMI; mentre que han estat els districtes de L'Eixample i Sant Martí, i especialment el de Ciutat Vella, aquells en què més noves incorporacions s'han demanat.

Els districtes de Nou Barris, Gràcia, Sants-Montjuïc, Horta-Guinardó i Sant Andreu han presentat volums intermedis de sol·licituds.

Gràfic 7.7.- Evolució del nombre de sol·licituds del PIRMI a Barcelona.
Districtes. 1990-1996

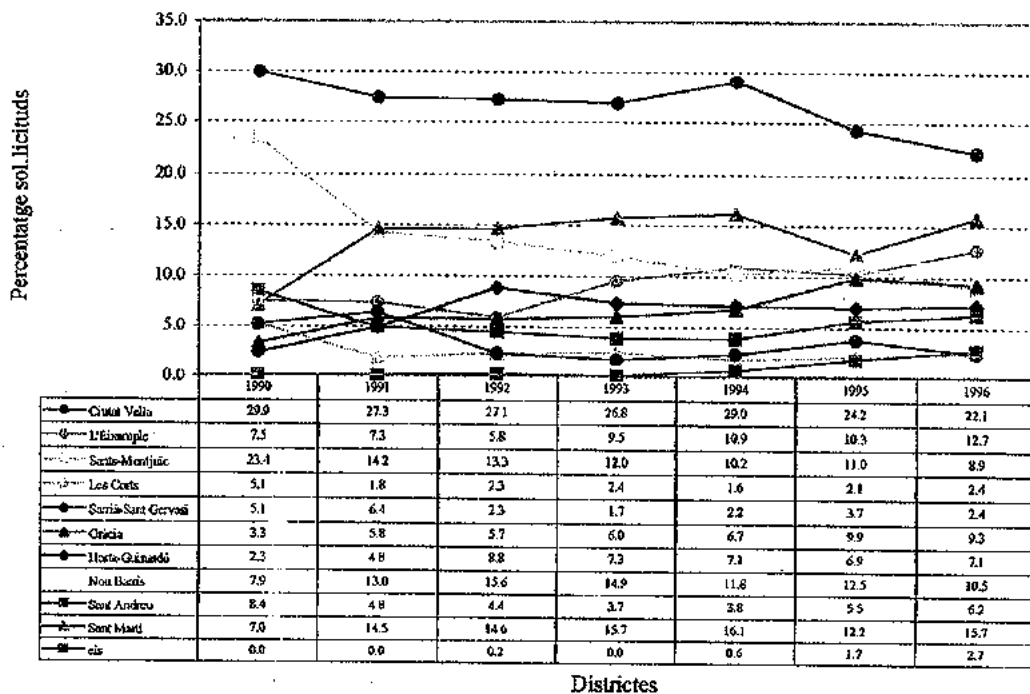
Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a: Ajuntament de Barcelona (1997c: 59)

²⁵ Concretament, els increments absoluts i relatius del nombre de sol·licituds entre el 1990 i el 1996 han estat respectivament: a Ciutat Vella: 301 i 470.3%; a L'Eixample: 193 i 1.206.3%; a Sants-Montjuïc: 97 i 194%; a Les Corts: 29 i 263.6%; a Sarrià-Sant Gervasi: 28 i 254.5%; a Gràcia: 146 i 2.085.7%; a Horta-Guinardó: 113 i 2.260%; a Nou Barris: 156 i 917.6%; a Sant Andreu: 85 i 472.2% i a Sant Martí: 245 i 1.633.3%. L'increment absolut de sol·licituds no ubicables en cap districte ha estat de 45 entre l'any inicial i el darrer.

²⁶ Les diferències de renda i capacitat adquisitiva en els diferents districtes de la ciutat s'han detallat anteriorment en la part final del capítol cinquè d'aquesta tesi doctoral.

La consideració del percentatge de sol·licituds de PIRMI que hi ha hagut a cadascun dels districtes sobre el total anual a la ciutat -que recull el gràfic 7.8.- mostra que les proporcions que cada districte ha suposat sobre el total no han variat gaire entre el 1990 i el 1996. Tanmateix destaca en el conjunt del període la disminució del pes de les sol·licituds provinents de Ciutat Vella i Sants-Montjuïc. També ha minvat, però menys, el pes relatiu de les enregistrades en els districtes de majors rendes de la ciutat i les provinents del districte de Sant Andreu. En els restants districtes, la proporció del nombre de sol·licituds que s'hi registraren el 1996 fou superior a les de les que hi havia hagut l'any inicial.

Gràfic 7.8.- Evolució del percentatge de sol·licituds del PIRMI a Barcelona. Districtes. 1990-1996

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades absolutes que consten al gràfic anterior.

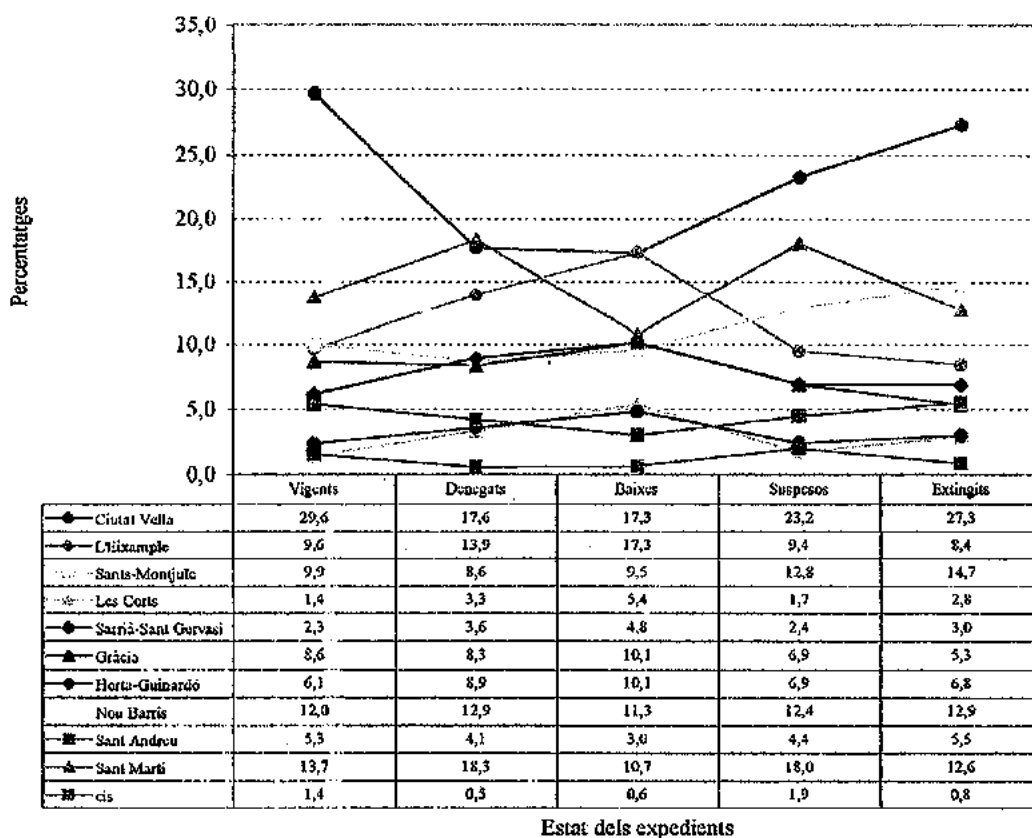
4.5.- Estat dels expedients a Barcelona ciutat: Districtes

A més de considerar la diferent evolució del nombre de sol·licituds de PIRMI a cada zona de la ciutat -que pot reflectir en bona mesura les noves necessitats no cobertes per altres canals que s'hi estan donant-, és també interessant de veure en quina mesura aquestes sol·licituds es tradueixen -com recull el gràfic 7.9.- en expedients vigents, denegats, donats

de baixa, suspesos o extingits²⁷ en cadascun d'aquests territoris i, també - com recull el gràfic 7.10.- com es distribueixen en cada territori els expedients segons les categories que s'acaben d'especificar.

Atenent la primera d'aquestes qüestions destaca que Ciutat Vella ha estat el districte amb un major percentatge d'expedients vigents, suspesos i extingits i que els districtes que concentren unes majors proporcions d'expedients denegats són els de Sant Martí (18.3%), Ciutat Vella (17.6%), L'Eixample (13.9%) i Nou Barris (12%), únics en què aquesta proporció supera el 10%²⁸.

Gràfic 7.9.- Distribució dels tipus d'expedient en el territori el 31/12/96

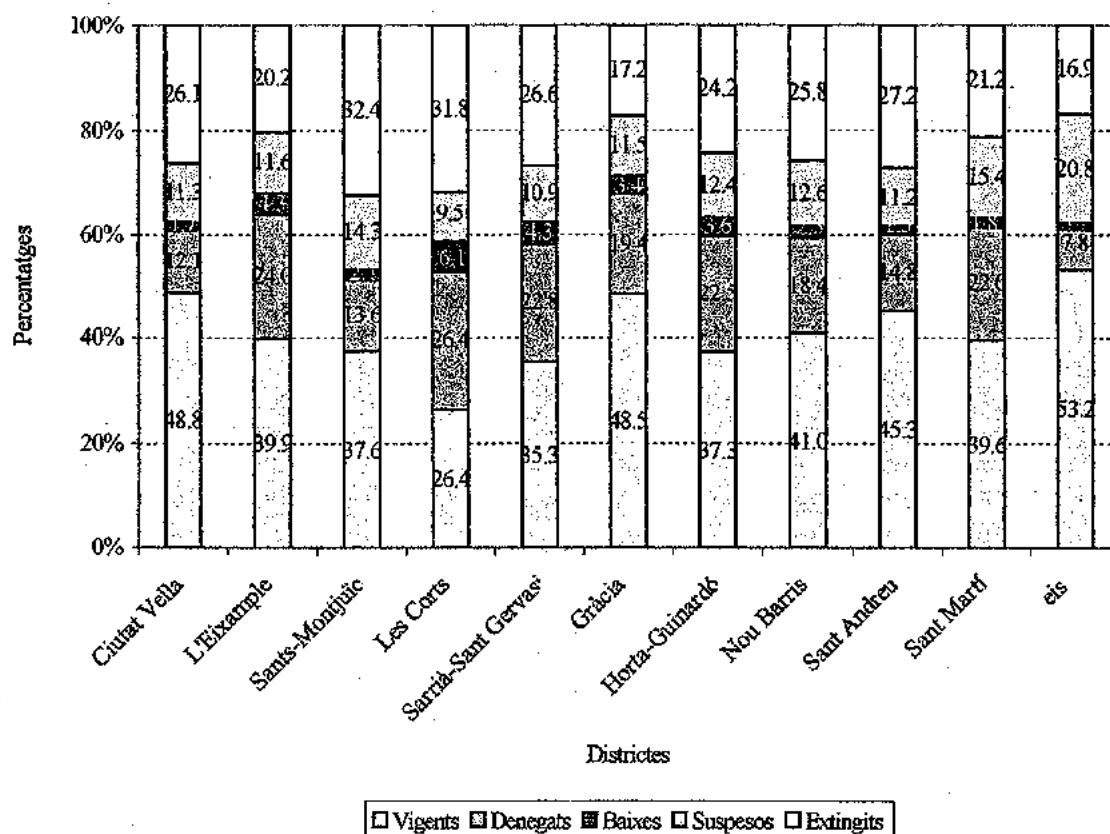
Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs dels percentatges a partir de les dades que consten a: Ajuntament de Barcelona (1997c: 59).

²⁷ Les sol·licituds del programa resten com a pendents de resoldre fins que la Comissió Interdepartamental emet un veredict que fa que esdevinguin expedients aprovats (que entraran al PIRMI) o denegats (no se'ls concedeix l'entrada al PIRMI). Els expedients aprovats poden ser expedients vigents o actius, expedients suspesos (temporalment fora del programa), expedients donats de baixa (que ja han sortit del programa) o extingits (expedients donats de baixa als quals es dona la condició administrativa d'extingits).

²⁸ Contrastant aquestes dades amb les del conjunt de sol·licituds, es comprova que aquests són justament els districtes en què el seu nombre i proporció sobre el total de les cursades a la ciutat és també major.

La distribució dels tipus d'expedients ofereix imatges diferents per als diferents districtes de la ciutat. En concret destaquen fonamentalment les proporcions d'expedients vigents sobre el total als districtes de Ciutat Vella (48.8%), Gràcia (48.5%), Sant Andreu (45.3%) i Nou Barris (41%), únics en què aquesta proporció supera el 40% dels expedients que hi ha.

Gràfic 7.10.- Estat dels expedients. Districtes. 31/12/1996

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris a partir de les dades absolutes que consten a: Ajuntament de Barcelona (1997c: 59)²⁹.

Quant a expedients denegats, destaca la proporció que suposen sobre el total d'expedients de cadascun dels districtes, en els districtes de Les Corts (26.4%), L'Eixample (24%), Sarrià-Sant Gervasi (22.8%), Horta-Guinardó (22.5%) i Sant Martí (22%). El motiu per a la denegació de l'entrada dels expedients en el PIRMI és el no-compliment dels criteris institucionalment establerts per poder ser beneficiari del programa que s'han detallat anteriorment en el capítol quart d'aquesta tesi doctoral³⁰.

²⁹ Els expedients dels Equips d'Inserció Social (EIS) no s'adjudiquen a cap districte concret.

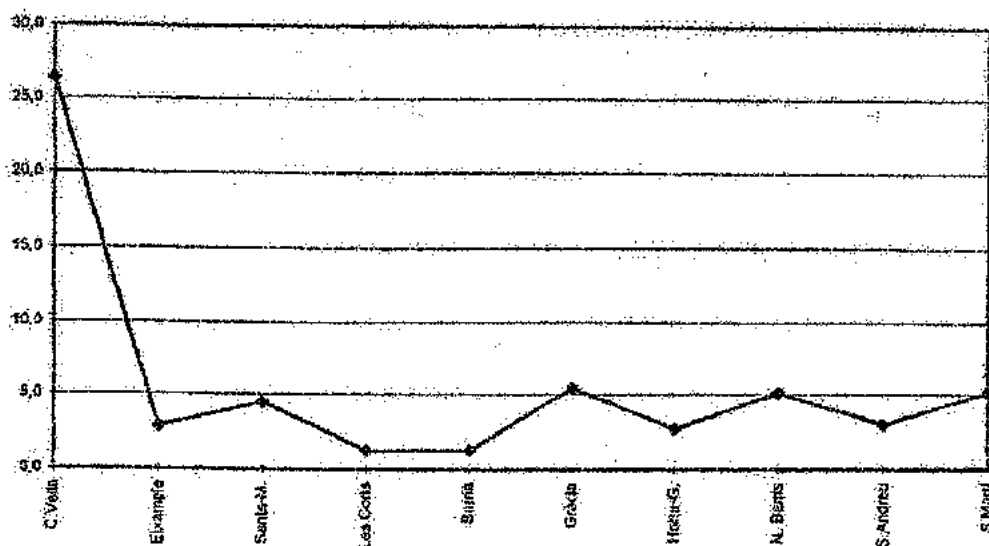
³⁰ Vegeu l'apartat 4.3. "Població destinatària del PIRMI", de l'esmentat capítol quart.

Els districtes amb una major presència relativa d'expedients de baixa i extingits són fonamentalment els dos de majors rendes de la ciutat -Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi- i el de Sants-Montjuïc, únics en què superen el 30% dels respectius totals³¹.

4.6.- Importància relativa del volum d'assistits pel PIRMI a Barcelona i els seus districtes

En posar en relació el volum de població resident a cadascun dels districtes de la ciutat i el nombre d'unitats familiars que cobren PIRMI per cada 1.000 unitats familiars que hi resideixen, s'observa clarament -gràfic 7.11.- que, com podia preveure's a partir de l'estudi de les característiques sociodemogràfiques i econòmiques de cadascuna de les zones de la ciutat³², Ciutat Vella és el districte en què aquesta taxa és més elevada. Els següents districtes amb majors taxes són els de Gràcia, Nou Barris i Sants-Montjuïc, encara que a una distància considerable del primer. A l'extrem oposat, els dos districtes amb majors rendes de la ciutat -Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi- són aquells en què les taxes són menors.

Gràfic 7.11.- Nombre d'unitats familiars que cobren PIRMI per cada 1.000 unitats familiars que resideixen a cada districte barceloní

Font: Ajuntament de Barcelona (1997c: 15).

³¹ Aquesta major propensió a l'extinció i la baixa dels expedients podria ser indicativa de majors possibilitats de reinserció sociolaboral. Tanmateix, cal considerar que pot no ser així doncs poden donar-se de baixa i extingir-se expedients temporalment suspesos per incompliments dels requeriments establerts si existeixen causes justificades que facin suposar als treballadors socials que persistiran -o han persistit-. L'estudi de les causes de baixa i extinció dels expedients es desenvolupa en el proper capítol.

³² Anàlisi realitzada en el capítol cinquè d'aquesta tesi doctoral.

5.- Característiques de les llars beneficiàries de PIRMI

Havent quantificat el nombre de llars beneficiàries del programa durant aquests primers anys de la seva implantació, esdevé oportú passar a detallar les principals característiques d'aquelles. Per fer-ho s'exposaran en primer lloc les dues variables que, tenint present el marc teòric exposat amb anterioritat, es considera que tenen major importància per valorar la idoneïtat de les mesures d'ajuda que se'ls ofereixen: el tipus de llars beneficiàries i la problemàtica principal que a parer dels treballadors socials motiva la necessitat de sol·licitar el PIRMI. Seguidament, i després d'haver analitzat dues coincidències importants -com són la presència de problemes de salut i referents a l'habitatge- en moltes d'aquestes llars, es passarà a detallar altres característiques de tipus personal -com l'edat, el gènere, l'estat civil, el nivell d'instrucció i la relació amb el mercat de treball- dels residents en aquestes llars. Totes aquestes variables han de permetre conèixer millor les característiques dels assistits i així poder valorar justament l'estada dels beneficiaris en el programa i la idoneïtat de les ajudes que se'ls faciliten i, també, poder proposar-ne millores³³.

5.1.- Tipus de llars beneficiàries de PIRMI

Les dades referents al nombre de persones que resideixen a cadascuna de les llars beneficiàries del PIRMI a la ciutat de Barcelona - gràfic 7.12.- mostren que la majoria de llars beneficiàries són llars de solitaris (45.1%), seguides en importància d'aquelles en què viuen 4 persones o més (21.7%). Considerant el conjunt de la població de referència³⁴ és especialment destacable la sobrerepresentació de les llars unipersonals, atès que si bé aquestes són un 22.1% del total de llars barcelonins, arriben a representar el 45.1% del total de llars beneficiàries de PIRMI a la ciutat.

Tanmateix i com també s'ha exposat, no és solament la grandària de la llar el que determina el major o menor risc de pobresa i/o exclusió social sinó també, i més concretament, el tipus de persones de què es tracta. Fonamentalment, si es tracta de persones dependents o de persones amb capacitat d'autonomia i que poden contribuir a aportar rendes al nucli familiar. Les llars més vulnerables seran, doncs, no aquelles amb major nombre de persones, sinó justament aquelles on hi hagi una major proporció

³³ A aquestes dues darreres qüestions es dedicaran fonamentalment els dos darrers capítols de la tesi doctoral.

³⁴ Les principals característiques de la qual s'han detallat en els capítols cinquè i sisè d'aquesta tesi doctoral.

de persones dependents, és a dir, aquelles llars en què el volum de despeses sigui proporcionalment major en relació amb el volum d'ingressos de què poden disposar³⁵.

Una manera d'aproximar-nos a aquestes dades és la consideració del nombre de fills que hi ha a la llar. Les dades referents al nombre de fills que viuen a les llars barcelonines assistides en el PIRMI -gràfic 7.13.- mostren que a la majoria de llars assistides no hi viu cap fill (52.1%) i que el percentatge d'assistència minva a mesura que augmenta el nombre de fills que viuen a la llar a excepció d'aquelles més nombroses, en què torna a augmentar. Per avaluar aquests percentatges cal tenir present la inexistència de limitació d'edat per considerar com a fill la persona que viu en el nucli original, variable clau per determinar si la persona pot ser més una font de despeses o una font de rendes addicionals a la llar. Aquest fet i les tendències demogràfiques actuals³⁶ expliquen que a Barcelona els nuclis en què resideixen fills aquests acostumin a ser més potencials proveïdors de renda que no pas persones dependents i, per tant, reduir el risc de pobresa i/o exclusió social més que no pas a incrementar-lo³⁷, llevat dels nuclis més extensos que solen respondre a determinades tipologies entre les quals se sumen altres problemàtiques, a banda de la de un nombre de persones dependents important³⁸. Hom pot aproximar-se encara més a les necessitats de cada llar considerant no solament el nombre de persones o el nombre de fills que hi viuen, sinó analitzant també el tipus de nucli familiar de què es tracta, sent aquesta una de les variables que millor explicarà el diferent aprofitament i ús del programa de cadascuna d'elles³⁹.

³⁵ Es consideren persones dependents aquelles que requereixen una atenció o cura especials i que no poden obtenir-les autònomament en el mercat. Seria el cas, principalment, dels nadons, els infants, les persones ancianes, o les persones que sofreixen problemes sanitaris greus i que estan inhabilitades per al treball i/o per poder funcionar autònomament (rentar-se, vestir-se, etc.).

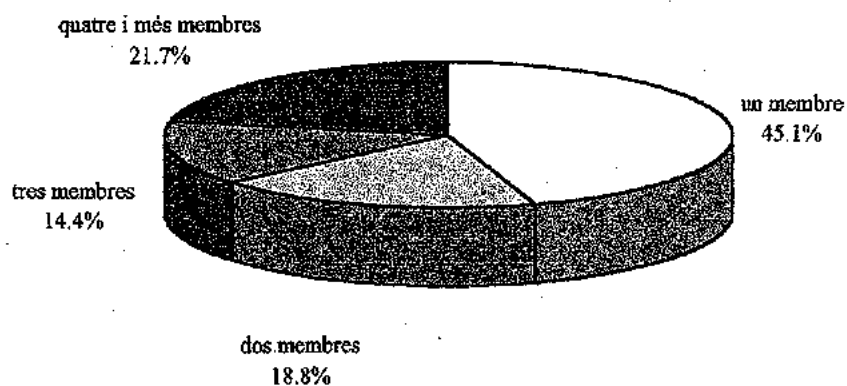
³⁶ Les tendències demogràfiques actuals s'han detallat en el capítol precedent (especialment exposant les característiques de la *segona transició demogràfica* -nota 20- i també les característiques de les llars a la Barcelona actual -apartat 4.4-). Aquí interessa recordar especialment per a la nostra argumentació actual el fet que a Barcelona, com en moltes de les ciutats mediterrànies, s'està allargant el període de convivència dels fills en el nucli original -retardant-se l'edat d'emancipació- i que encara hi són força baixes les taxes de fecunditat i natalitat. I també, la creixent emigració neta, amb un component bàsic d'expulsió de la ciutat de les noves llars que es constitueixen i en què naixeran i viuran els nadons i infants. I l'envelliment de la població que continua residint a la ciutat i molts dels quals viuen en llars unipersonals. Aquests fets poden explicar que a Barcelona una important proporció de les llars amb fills siguin llars on aquests, més que augmentar la vulnerabilitat del nucli familiar, la redueixen esdevenint potencials membres proveïdors de renda i també perquè en moltes llars on no hi ha fills sí que hi ha un important risc de pobresa (és gent gran amb problemes de salut importants, i també una limitada capacitat d'autosuficiència econòmica i també en general).

³⁷ Seria el cas de les llars monofilials i també d'aquelles llars on conviu una parella amb fills adults que encara no s'han independitzat.

³⁸ En bona mesura corresponen justament a famílies immigrants o de determinades ètnies o races, com per exemple, els gitanos.

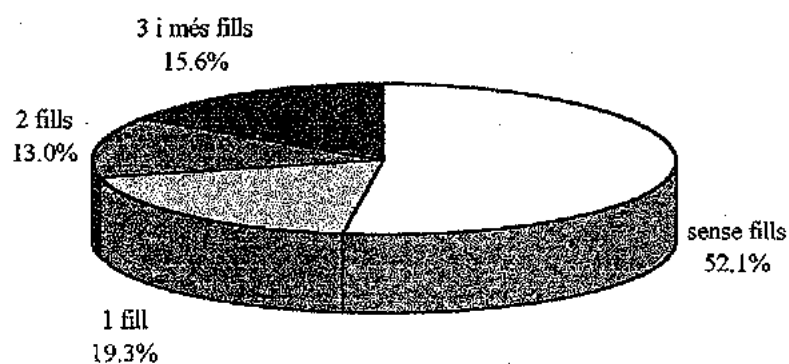
³⁹ Aquest aspecte s'analitzarà en detall en el proper capítol d'aquesta tesi.

Gràfic 7.12.- Percentatge de llars beneficiàries del PIRMI a Barcelona segons el nombre de membres. 1991-1992

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 136).

Gràfic 7.13.- Percentatge de llars beneficiàries del PIRMI a Barcelona segons el nombre de fills. 1991-1992

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 137).

Les dades sobre el tipus de nucli familiar mostren -gràfic 7.14.- que, com era previsible a partir dels requeriments establerts pel programa per tal de poder-ne esdevenir beneficiari⁴⁰, de la pràctica diària habitual en la seva gestió⁴¹, de les característiques del context local⁴² i també del que s'acaba d'indicar⁴³, que el col·lectiu més nombrós entre els assistits és el de les persones soles, que són pràcticament la meitat dels beneficiaris del programa en aquesta ciutat (45,1%). El segueixen en importància les llars monoparentals (26,2%) majoritàriament encapçalades per dones. Els expedients corresponents a llars nuclears són el 14,5% del total, i un 14% d'aquestes correspon a altres tipus de llars.

Comparant amb els resultats dels assistits en el conjunt de Catalunya destaca especialment que a Barcelona hi ha una presència molt major de persones soles (45,3% vs. 30,2%) i una menor de llars monoparentals (26,2% vs. 41,5%) -que, tanmateix, continuen sent el segon grup més nombrós- i nuclears.

L'evolució de l'estructura de les llars que han estat admeses en el programa PIRMI durant els set primers anys d'implantació del programa en el conjunt del territori català -que recull a grans trets el gràfic 7.15.- palesa un clar predomini de les llars amb fills a càrrec -més de tres de cada cinc expedients aprovats del PIRMI corresponen a famílies amb fills a càrrec-. D'elles, un 38,5% corresponen a llars monoparentals (generalment una dona amb els seus fills a càrrec), i un 24,9% a famílies nuclears amb fills. Dels restants tipus de llars, pràcticament el 30% ha correspost a persones que viuen soles, un 3,5% a famílies nuclears sense fills a càrrec, i un 3,7% correspon a altres tipus de nuclis de convivència⁴⁴.

Per tant, i com era previsible per les explicacions donades prèviament, s'observa que els col·lectius entre els quals hi ha major proporció d'assistits a Catalunya són les llars monoparentals (38,5%), les unipersonals (29,3%) i les de famílies nuclears amb fills a càrrec (24,9%); i els que estan menys presents entre els beneficiaris són les famílies nuclears sense fills i els altres tipus de nuclis familiars.

⁴⁰ Requeriments detallats en el capítol quart i en què queda palès que hi ha un important segment de la població que en queda exclòs -fonamentalment joves menors de 25 anys i ancians majors de 65- i una immensa majoria de beneficiaris que hi accedeixen subsidiàriament a través del reconeixement del dret al membre de la llar que hi consta com a sol·licitant.

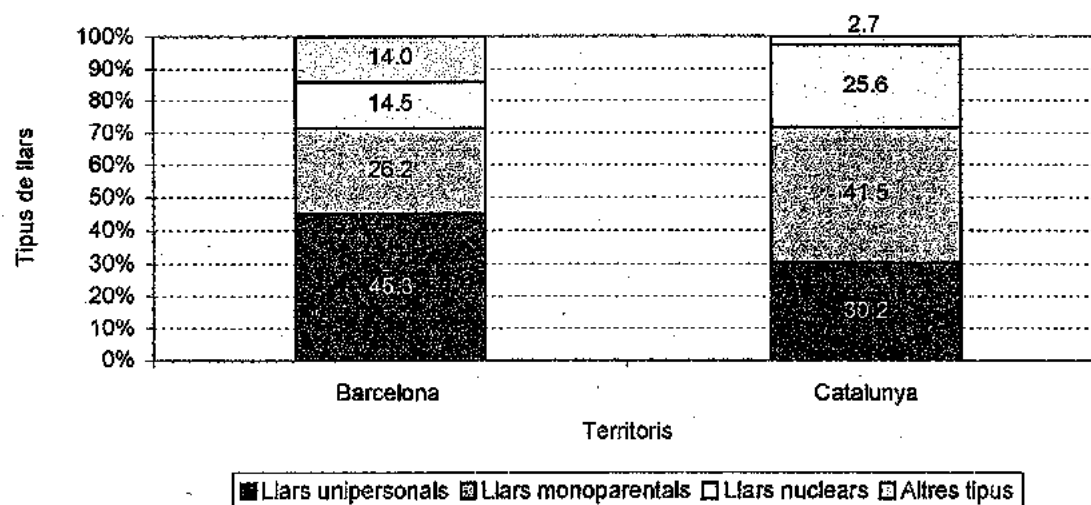
⁴¹ En què s'afavoreix fonamentalment les persones amb fills a càrrec -especialment si són dones soles- i aquelles que es consideren menys capaces d'esdevenir autosuficients -fonamentalment la gent anciana sense familiars o coneguts que els puguin ajudar suficientment-.

⁴² Com s'ha vist en l'apartat 4.4. del capítol cinquè, a la ciutat hi ha una important proporció de llars unipersonals. (23,2% del total de llars de la ciutat, l'any 1996).

⁴³ Es fa referència fonamentalment a la relació entre ingressos i despeses en les diferents llars, ja que en la majoria de llars de solitaris resideix, a Barcelona, gent d'avançada edat amb importants necessitats de recursos i poca disponibilitat d'ingressos.

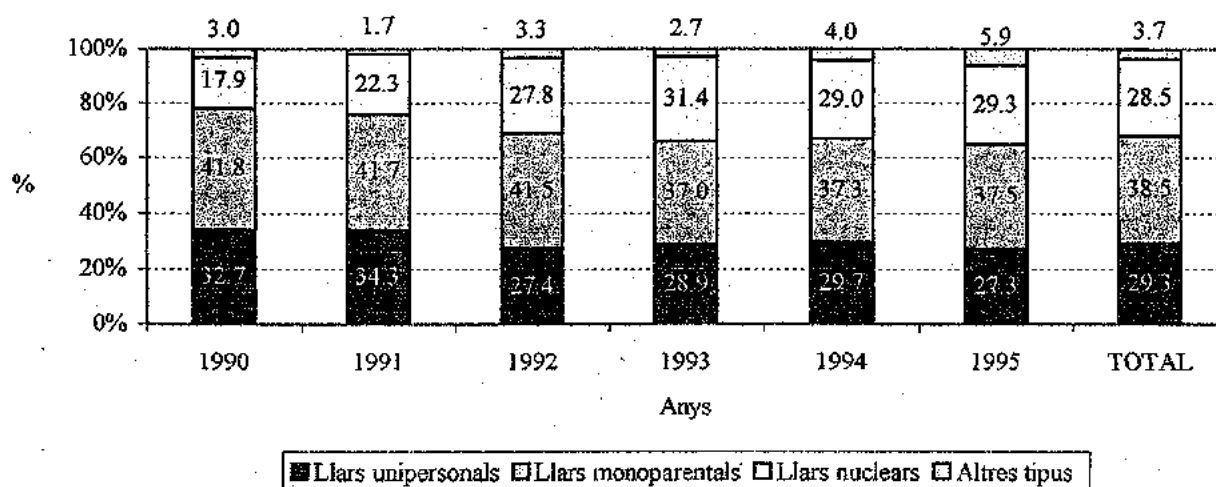
⁴⁴ Dades procedents de l'INSTITUT DEP (1996: 22-24).

Gràfic 7.14.- Tipus de llars beneficiàries del PIRMI, 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris a partir de les dades absolutes que consten per a Catalunya a l'Institut DEP (1996: 22) i dels percentatges corresponents a Barcelona ciutat que consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 139).

Gràfic 7.15.- Evolució del perfil dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya. 1990-1995

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades més desagregades que consten a: Institut DEP (1996: 22-24).

Comparant les dades obtingudes a Barcelona amb les obtingudes entre els beneficiaris de programes de rendes mínimes a altres ciutats europees, es constata que és comú el fet que el grup més nombrós sigui el de les llars unipersonals per bé que l'anàlisi qualitativa d'aquestes dades mostra que responen a perfils de beneficiaris molt distints. És especialment rellevant la distinció respecte a l'edat dels beneficiaris, que mostra que mentre a Barcelona les persones que resideixen en llars unipersonals solen ser persones grans, i especialment dones vídues, a les ciutats del nord d'Europa aquest tipus de llar és força habitual entre les persones més joves. Els més joves, però, com s'ha vist en el capítol quart d'aquesta tesi doctoral, queden exclosos -excepte comptades excepcions- de l'accés al programa català⁴⁵.

Respecte al nombre de fills, la comparació⁴⁶ mostra que els majors percentatges de llars sense fills es troba a les ciutats del nord d'Europa -on sol viure-hi gent jove que s'ha independitzat- i els menors a les ciutats del sud, on el nombre de fills sol ser superior en bona mesura per la importància de les xarxes comunitàries i familiars -tot i que el grup majoritari continua sent el d'aquelles llars en què no n'hi ha-.

La comparació de la importància relativa del tipus de nucli familiar a les diferents ciutats europees⁴⁷ mostra, també, que les persones soles són pràcticament a tot arreu el col·lectiu més nombrós. El segueixen en importància relativa el col·lectiu de llars monoparentals en el cas de la ciutat de Barcelona i de Helsingborg; i el d'altres col·lectius a Milà i Vitòria. Lisboa i Torí són les dues úniques en què el col·lectiu majoritari no és el de les llars unipersonals sinó el de les parelles amb fills a Lisboa i el d'altres tipus d'estructures familiars a la ciutat italiana⁴⁸.

5.2.- Problemàtica principal que motiva la sol·licitud i entrada en el programa

Una segona variable fonamental per caracteritzar les llars dels beneficiaris és la que fa referència a la principal problemàtica que en motiva la sol·licitud i entrada en el PIRMI -segons el diagnòstic dels treballadors socials que consta en els expedients de la mostra⁴⁹-. És important descriure el tipus de problemàtiques fonamentals que pateixen perquè sovint aquest és el principal condicionant de les característiques del procés de (re)inserció sociolaboral.

⁴⁵ Aquestes dades i la seva anàlisi poden consultar-se a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 136).

⁴⁶ Les dades consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 137).

⁴⁷ Les dades consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138).

⁴⁸ Diferència que pot ser explicada en gran mesura per l'existència en aquestes ciutats d'altres mesures categòriques (a més de les rendes mínimes) i especialment adreçades a les persones de més edat.

⁴⁹ Sobre les característiques i obtenció de la mostra, vegeu nota 5 d'aquest capítol i/o l'apartat sobre metodologia que incorpora el capítol primer (*Introducció*).

En concret s'ha considerat oportú recollir primer la categorització de problemàtiques que s'utilitzarà en l'anàlisi i, seguidament, mostrar la diferent importància relativa de cadascuna d'aquelles entre els beneficiaris del programa segons les característiques sociodemogràfiques personals i familiars dels assistits. Aquesta aproximació ha de permetre esbrinar si el programa assisteix principalment persones amb determinats tipus de problemàtiques i quins motius ho poden explicar⁵⁰.

Per fer aquestes aproximacions s'empraran dades procedents de la mateixa Administració -de les dues úniques vegades que l'Administració s'ha aproximat a les problemàtiques desenvolupant la seva anàlisi a Barcelona ciutat: el 1992 i el 1996- i també, les obtingudes en la recerca ESOPO⁵¹.

5.2.1.- Categorització de les problemàtiques sofertes per les llars beneficiàries del PIRMI

Les llars assistides sofreixen problemàtiques i situacions molt heterogènies. És per això que la classificació de les problemàtiques que motiven la sol·licitud del PIRMI definida l'any 1994 pels tècnics de la Comissió Interdepartamental del PIRMI té una importància fonamental per aconseguir un millor coneixement de les necessitats concretes de cada col·lectiu beneficiari i així poder dissenyar les mesures i els itineraris de (re)inserció més adequats a cadascun d'ells⁵². La nostra anàlisi partirà, doncs, d'aquesta classificació i de la seva subdivisió de les problemàtiques en tipologies⁵³ i subtipologies⁵⁴ i, principalment, de la seva operativització agrupant-les en sis grups amb característiques força distintes quant a necessitats específiques a cobrir i els objectius i rendiment que se'n podrà esperar. Aquests grups són:

⁵⁰ Són els més abundants a la ciutat o reben un tracte preferencial?

⁵¹ Les característiques d' ESOPO s'han detallat a la nota 5 d'aquest capítol i a la *Introducció* (capítol I).

⁵² Objectius fonamentals de la categorització de les problemàtiques que consten a: RENAU, E. (1994).

⁵³ Els tècnics de la Comissió Interdepartamental diferencien 12 tipologies: (1) laboral; (2) monoparentalitat; (3) alcoholisme; (4) desorganització personal i familiar; (5) drogodependències; (6) trastorns mentals; (7) salut permanent; (8) delinqüència; (9) indigència; (10) prostitució; (11) persones soles i (12) immigració.

⁵⁴ Els tècnics de la Comissió Interdepartamental diferencien les subtipologies següents: relacionades amb la problemàtica laboral: inestabilitat en l'ocupació, gent gran (58-64 anys), manca de formació i/o experiència, autònoms desocupats, ingressos insuficients, immigrants, activitats comercials a precari i àmbit rural a precari; relacionades amb la problemàtica sociosanitària: drogodependències, alcoholisme, malalties orgàniques i trastorns mentals; relacionades amb problemàtiques de desestructuració personal i/o familiar: desorganització personal i/o familiar, dependència familiar/institucional, persones soles; relacionades amb la problemàtica d'activitats marginals: indigència, delinqüència i prostitució i, a més, les problemàtiques de monoparentalitat i de problemes laborals que no es desglossen en subproblemàtiques.

- Grup 1: *Problemàtica laboral*, que al·ludeix a llars el problema principal de les quals és la manca o debilitat de la seva inserció en el mercat laboral. Inclou situacions d'inestabilitat en l'ocupació, manca de formació o experiència, autònoms desocupats, llars amb ingressos insuficients, llars en què les persones es dediquen a activitats comercials o rurals a precari i també la gent gran amb especials dificultats per a la inserció laboral (principalment gent de 58 a 64 anys).
- Grup 2: *Problemàtica de monoparentalitat*, que inclou aquelles llars on la problemàtica principal ve motivada per l'existència d'una persona amb fills a càrrec i sense el seu cònjuge.
- Grup 3: *Problemàtiques sociosanitàries*, que inclou les llars en què hi ha problemàtiques detectades d'alcoholismes o altres drogodependències, i/o de trastorns mentals o de malalties orgàniques o problemàtiques permanents de salut.
- Grup 4: *Problemàtica de desestructuració personal i/o familiar*, que inclou aquelles llars en què viuen persones soles, en què hi ha desorganització personal o familiar o en què hi ha una dependència de la família o de determinades institucions.
- Grup 5: *Problemàtiques d'activitats marginals*, que agrupen aquelles llars en què hi ha problemes de delinqüència, prostitució i/o indigència.
- Grup 6: *Altres problemàtiques i casos multiproblemàtics*, que inclou altres tipus de llars amb una presència relativa menor en el programa. Les situacions que inclou són molt heterogènies.

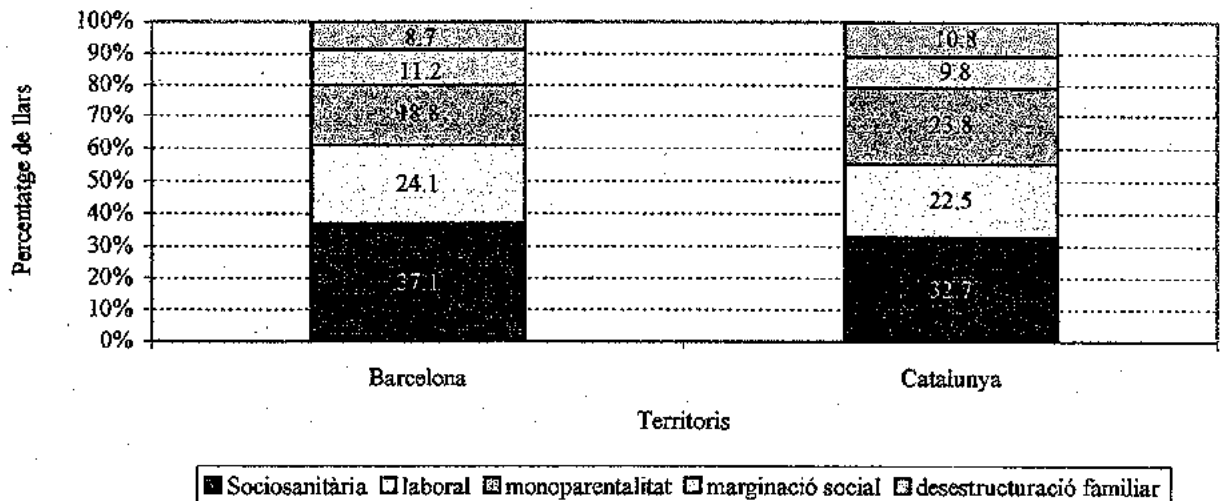
5.2.2.- Importància relativa de les diferents problemàtiques

És interessant veure com la importància relativa d'aquestes problemàtiques varia al llarg del temps i també segons els territoris considerats.

En primer lloc, i considerant les dades que recull el gràfic 7.16 - dades de la mateixa Administració per als beneficiaris del PIRMI l'any 1992-, interessa destacar les diferències entre els perceptors de PIRMI a Barcelona i al conjunt del territori català. En concret, els de la ciutat presenten proporcions més elevades de llars beneficiàries amb problemàtica sociosanitària (37.1% vs. 32.7%), laboral (24.1% vs. 22.5%) i de marginació social (11.2% vs. 9.8%) i, per contra, menors pel que fa a les problemàtiques restants com la monoparentalitat (18.8% vs. 23.8%) o la desestructuració familiar (8.7% vs. 10.8%).

Per tant, i considerant els coneixements de què es disposa sobre les problemàtiques es pot avançar que Barcelona concentra en major mesura que el conjunt de territori català aquells casos que presenten, a priori, pitjors perspectives per aconseguir una reinserció o la reinserció dels quals requerirà més temps (socio-sanitaris i marginació social), i també d'aquells als que únicament manca una feina però que en principi viuen en condicions socials de major integració⁵⁵.

Gràfic 7.16.- Problemàtica principal de les llars beneficiàries de PIRMI.
1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris per obtenir agrupacions comparables a partir de les dades referents a Catalunya que consten a l'Institut DEP (1996: 31) i referents a Barcelona que consten a PIRMI (1999: 10)⁵⁶.

D'altra banda, l'anàlisi de l'evolució de les problemàtiques principals de les llars beneficiàries de PIRMI durant els set anys d'aplicació del programa en el conjunt de Catalunya -que recull el gràfic 7.17- constata que durant els tres primers anys d'aplicació del programa fou la problemàtica de tipus sanitari la més nombrosa (superava el 36% dels

⁵⁵ La concentració a la ciutat de major proporció de beneficiaris amb problemàtica socio-sanitària que en el conjunt del territori català respon en bona mesura a les característiques sociodemogràfiques de la ciutat que s'han detallat en el capítol cinquè d'aquesta tesi doctoral i que permeten veure-hi una població envellida. El fet que sigui població d'avançada edat també dificulta la seva reincorporació laboral quan han estat expulsats dels llocs de treball que havien ocupat amb anterioritat, com s'ha palesat en el capítol sisè. La concentració de problemàtiques de marginació social s'agreuja a la ciutat on acudeix població que no troba alternatives en les seves zones d'origen i que aquí, sense xarxa social, esdevenen població més fràgil que la restant.

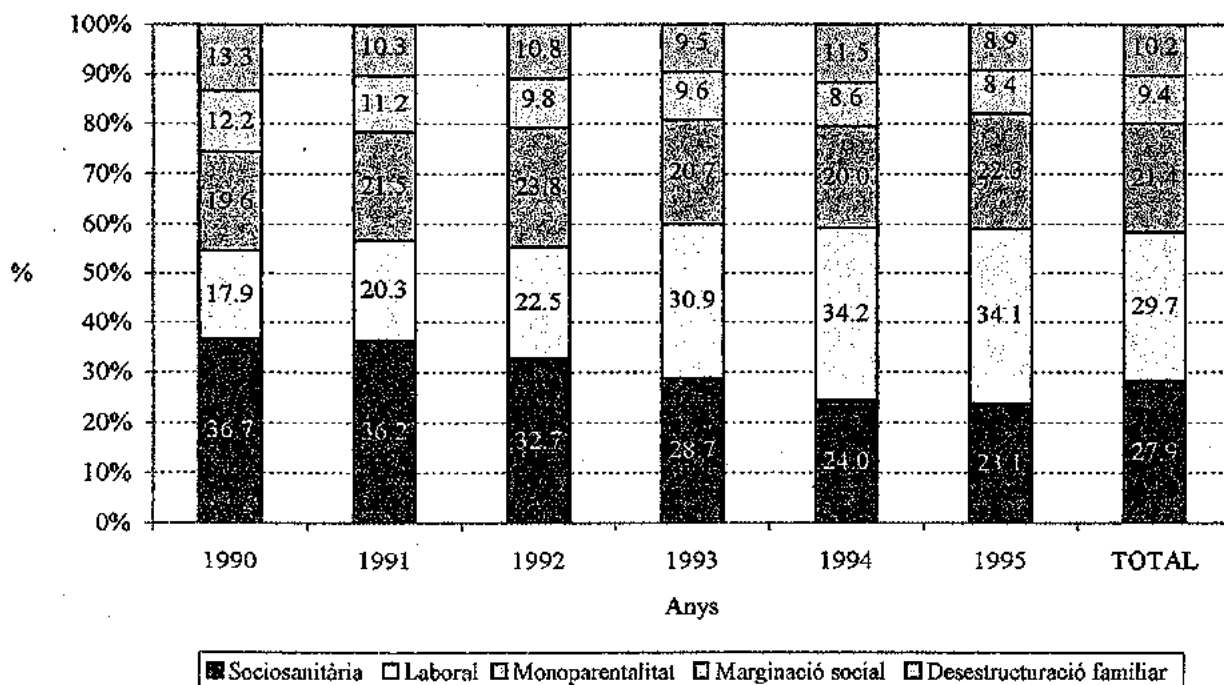
⁵⁶ A Catalunya hi ha un 0.2% dels expedients en què no consta la problemàtica principal i un 0.1% que s'han definit com a multiproblemàtics; a Barcelona cap expedient ha estat catalogat en cap d'aquestes dues categories.

expedients aprovats), seguida de la de monoparentalitat (situada al voltant del 20% dels casos). La problemàtica laboral era la tercera en importància amb percentatges propers però inferiors als de monoparentalitat.

Des del 1993, però, la principal problemàtica en el conjunt de Catalunya ha estat justament aquesta darrera, la laboral, que superava el 30% dels expedients i presentava una tendència creixent. En segon lloc queden les de tipus sociosanitari, i en tercer lloc les de monoparentalitat que continuen superant, respectivament, el 20% del total d'expedients.

Les problemàtiques de desestructuració familiar han estat situades al voltant del 10% en la majoria dels anys de la sèrie, i els casos de marginació social prop del 9%. Els casos considerats multiproblemàtics han estat els de diagnòstic menys freqüent.

Gràfic 7.17.- Evolució del perfil dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya.
Tipus de problemàtica. 1990-1995

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 31)⁵⁷.

L'augment del pes de les llars amb problemàtica únicament laboral sobre el total ha suposat que, a diferència del que originalment havia passat,

⁵⁷ Adhuc, a l'esmentada font consta també que a Catalunya hi ha, respectivament, un percentatge d'expedients multiproblemàtics i en què no consta la problemàtica principal del 0% i 0.3% l'any 1990; 0.5% i 0.1% l'any 1991; 0.1% i 0.2% l'any 1992; 0.5% i 0.1% l'any 1993; 1.8% i 0% l'any 1994; 3.5% i 0.1% l'any 1995 i, per al conjunt d'aquest període (1990-1995), un 1.3% i un 0.1%.

entrin a formar part del programa un conjunt de persones que no requereixen l'assistència dels professionals dels serveis socials, sinó senzillament un suport bàsicament econòmic fins que aconseguixin una reincorporació laboral. L'observació d'aquesta tendència, i el progressiu col·lapse dels centres de serveis socials -per la major demanda del programa que s'ha anat donant- va suposar, com s'ha indicat en el capítol quart, una reforma del sistema d'aplicació i seguiment del programa que distingia bàsicament un circuit per a aquelles persones que solament pateixen problemàtica laboral i un altre per aquelles llars en què, a banda d'aquesta, cal resoldre altres problemàtiques i, per tant, es considera que requereixen la intervenció i el seguiment proper dels professionals dels serveis socials per assegurar una trajectòria i aprofitament correctes tant dels recursos del programa com de les pròpies potencialitats i de les del context.

Un estudi dels tècnics de l'Ajuntament de Barcelona⁵⁸ quantifica la importància relativa de cadascun d'aquests dos grans col·lectius de perceptors de PIRMI en aquesta ciutat, distingint del total de casos aquells amb problemàtica laboral, dels casos amb altres problemàtiques (inclosa-hi o no la laboral).

En aquest estudi, que comprèn 1.567 casos, s'obtingueren les dades que recull la taula 7.1., a partir de les quals s'arriba a dues principals conclusions: d'una banda, que tot i la importància dels casos en què sols hi ha problemàtica laboral i el seu creixement, aquests encara continuen sent força menys presents que aquells en què hi ha altres problemàtiques; de l'altra, que la importància de les diferents problemàtiques no és homogènia en el territori.

A la diferent importància de les problemàtiques arreu de la ciutat i també a la diferent capacitat de poder-les atendre adequadament apropa gràficament el mapa 7.2. Aquest mapa recull tant la mitjana d'expedients per treballador social, com els percentatges d'expedients amb problemàtica únicament laboral o amb en què es detecten altres problemàtiques en cadascun dels districtes de la ciutat. De l'anàlisi de les dades que conté cal destacar que l'únic districte en què el percentatge de casos amb problemàtica únicament laboral supera el de casos en què s'observen altres problemàtiques és el de Les Corts que, a més, es el districte que registra la menor mitjana d'expedients en actiu per professional. I que, per contra, el districte de Ciutat Vella, és el districte barceloní amb una menor proporció d'expedients que presenten problemàtiques únicament laboral (per tant, expedients que requereixen d'un seguiment més complert per part dels serveis socials) i, alhora, aquell en què es registra un major nombre mitjà d'expedients en actiu per treballador social (i per tant, en què la dedicació necessària és menys factible). I, per tant, mostra que les possibilitats d'atendre adequadament les persones assistides varien força entre unes i altres parts de la ciutat.

⁵⁸ AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997c).

La taula 7.1. desagrega encara més els resultats, reproduint les dades que consten a la font original i en què poden contemplar-se les diferències existents ja no només entre districtes, sinó també entre els diferents barris de la ciutat. D'ella cal destacar, especialment, que els centres de serveis socials Zona Est, Zona Oest, Gràcia, El Coll, Carmel i Roquetes foren els únics en què com a mínim el 30% dels respectius casos de PIRMI actius corresponia a casos amb problemàtica únicament laboral; i que, per contra, que els centres de serveis socials Barceloneta, Drassanes, Zona Franca, Vall d'Hebron i Pau Casals foren els únics en què aquest percentatge fou sempre igual o inferior al 10% (per tant, en què com a mínim el 90% de casos de PIRMI actius corresponien a famílies que sofrien altre tipus de problemàtiques diferents a la laboral). Entre els casos actius dels Equips d'Inserció Social (EIS) i dels Centres de Primeres Atencions (CPA) també predominen els que tenen altres problemàtiques diferents de la laboral.

Taula 7.1.- Diferent importància de la problemàtica laboral en els diversos centres de serveis socials de Barcelona ciutat. Dades del 31/12/1996

DISTRICTE	CENTRE	Casos solament laborals		Casos amb altres problemàtiques		Total casos actius
		Nre.	%	Nre.	%	
CIUTAT VELLA	Barceloneta	2	4,00	48	96,00	50
	Casc Antic	29	20,14	115	79,86	144
	Drassanes	4	1,27	310	98,73	314
SANTS-MONTJUÏC	Sants	26	24,76	79	75,24	105
	Zona Franca	0	0,00	55	100,00	55
	Poble Sec	24	26,97	65	73,03	89
	Can Tunis	11	22,45	38	77,55	49
LES CORTS	Zona Est	16	64,00	9	36,00	25
	Zona Oest	7	38,89	11	61,11	18
SARRIA-ST.G.	Sarrià	4	25,00	12	75,00	16
GRÀCIA	Gràcia	70	38,89	110	61,11	180
	El Coll	18	31,58	39	68,42	57
HORTA	Guinardó	7	11,29	55	88,71	62
	Carmel	13	32,50	27	67,50	40
	Vall d'Hebron	5	9,80	46	90,20	51
	Horta	7	20,00	28	80,00	35
NOU BARRIS	Pau Casals	7	10,00	63	90,00	70
	Roquetes	28	40,00	42	60,00	70
SANT ANDREU	Franja Besòs	17	20,99	64	79,01	81
	Navas-Congrés	6	24,00	19	76,00	25
-	EIS	1	3,45	28	96,55	29
-	CPA	0	0,00	2	100,00	2
TOTALS		302	19,27	1265	80,73	1567

Font: Ajuntament de Barcelona (1997c: 23).

Comparant amb altres ciutats europees -gràcies a les dades obtingudes mitjançant l'estudi ESPOPO⁵⁹- les problemàtiques principals de les llars beneficiàries dels programes de rendes mínimes o similars, s'observa fonamentalment que la inclusió en el programa per pèrdua de treball és força menys important a Barcelona que en les ciutats del nord d'Europa, mentre que la dependència originada per ruptura de lligams familiars hi és molt més important⁶⁰. Diferències que s'expliquen en bona mesura per les característiques de la població vulnerable en cadascuna d'aquestes ciutats, i que depèn no només de les característiques individuals dels assistits, sinó també de les característiques -estructurals i dinàmiques- sociodemogràfiques i econòmiques del lloc on resideixen; de l'evolució i articulació en ell de les responsabilitats de l'estat del benestar, la família i el mercat i de la diversitat de polítiques que pot generar el filtre institucional⁶¹.

5.2.3.- Importància relativa de les diferents problemàtiques segons les característiques sociodemogràfiques dels sol·licitants

Les dades recopilades a Catalunya i referents als sis primers anys d'aplicació del programa també permeten palesar que les problemàtiques afecten de manera diferent les llars i les persones, i que aquest diferent risc de sofrir determinats problemes en una llar beneficiària està relacionat amb el gènere, l'edat i l'estat civil de la persona que hi consta com a sol·licitant. El present apartat recull algunes de les principals conclusions que permeten obtenir aquestes dades⁶².

⁵⁹ Els objectius, fases i principals característiques metodològiques del qual s'han exposat en la nota 5 d'aquest capítol i en el capítol primer (*Introducció*).

⁶⁰ Concretament, les dades recollides a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 142) mostren que els percentatges de dependència pel motiu treball són: 43.5% a Barcelona, 62.4% a Bremen, 66.9% a Halle, 3.2% a Lisboa, 3.4% a Milà, 32.8% a Torí i 6.7% a Vitòria; i els percentatges de dependència motivats fonamentalment per ruptures familiars són: 24.7% a Barcelona, 3.8 a Bremen, 9.5% a Lisboa, 1% a Milà i 12% a Vitòria (no constant per separat en el cas de Torí i Halle, i no incloent-se aquesta variable en els expedients de les ciutats sueques i franceses que es van estudiar).

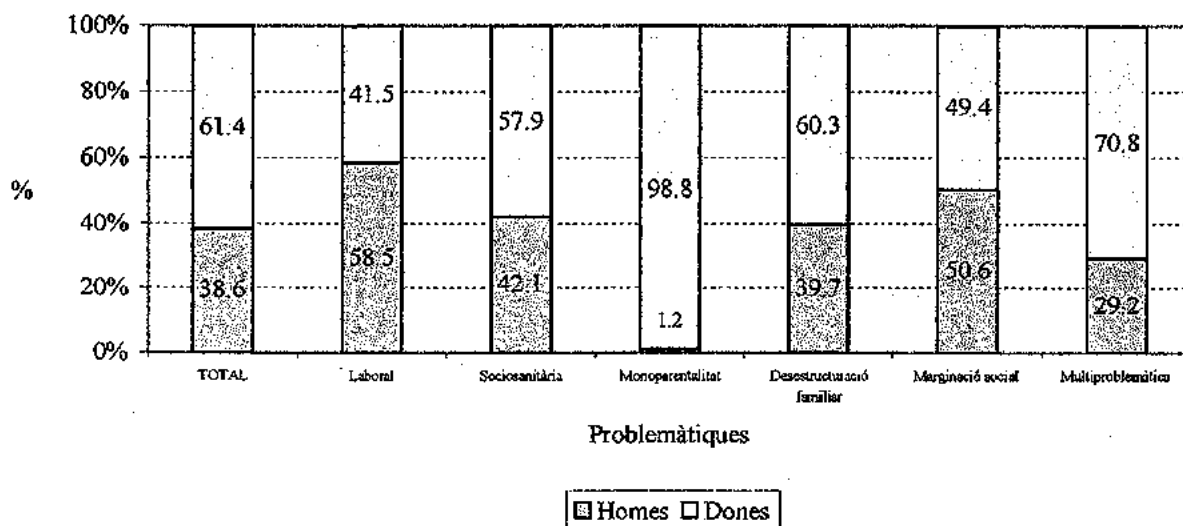
⁶¹ Les explicacions referents a aquestes qüestions s'han donat en l'apartat sobre el canvi de context econòmic, polític i social, en el capítol segon d'aquesta tesi doctoral. Aquí convé apuntar, però, que a Barcelona, per exemple, el llindar establert per la mesura de política de renda mínima estudiada és força més baix que el que s'estableix en altres ciutats i que això afecta de manera decisiva -filtre institucional- al que s'entendrà per població vulnerable i susceptible de rebre l'ajuda del PIRMI en aquesta ciutat. Aproximació diferent, a la que les mateixes variables permetran obtenir en altres ciutats.

⁶² Per ampliar aquestes informacions pot consultar-se la referència: INSTITUT DEP (1996).

a) Importància relativa de les diferents problemàtiques segons el gènere dels sol·licitants

L'exploració de la informació de la base de dades del PIRMI referent als sis primers anys d'aplicació del programa (1990-1995) mostra -com recull el gràfic 7.18- que les problemàtiques laborals i de marginació social estan més associades a llars beneficiàries en què hi ha un sol·licitant home, mentre que en les que presenten com a problemàtica principal la monoparentalitat hi consta en més del 98% dels casos una sol·licitant dona. També estan més associades a dones sol·licitants les llars amb problemàtica de desestructuració familiar, amb problemàtiques sociosanitàries i les llars multiproblemàtiques, cosa que reforça la idea apuntada anteriorment que sol ser en els casos de major exclusió i marginalitat que les dones passen a ser efectivament el cap de la llar -sovint perquè l'home n'és incapaç⁶³- i la persona que empeny amb major fortalesa per tirar-la endavant.

Gràfic 7.18.- Problemàtiques dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya segons gènere del sol·licitant. 1990-1995

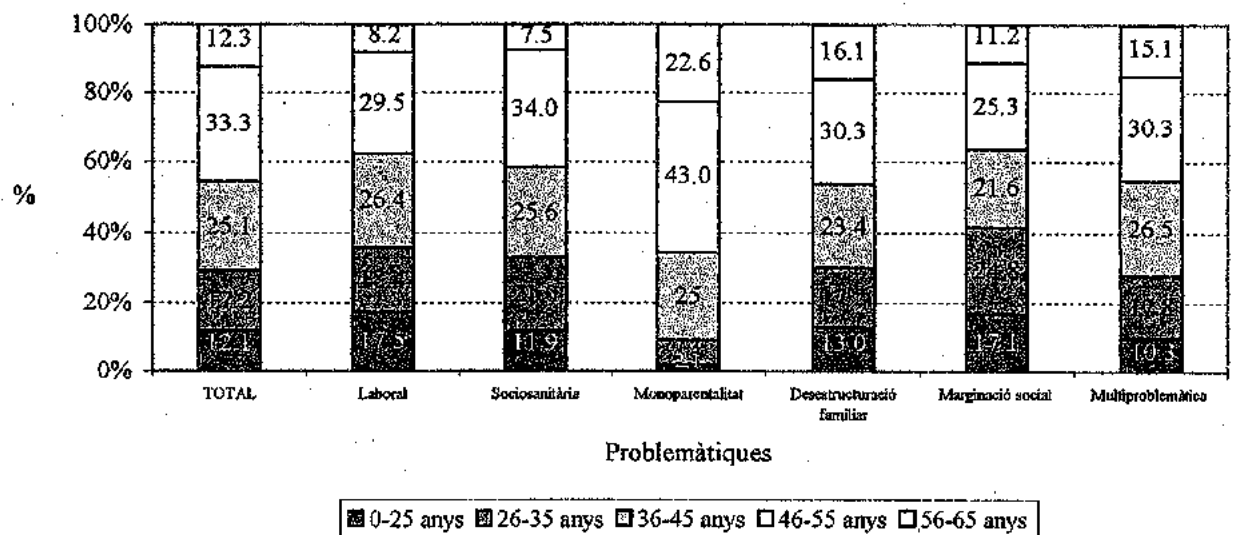
Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 33).

⁶³ Cas freqüent en llars en què l'home és alcohòlic, drogodependent, malalt crònic o discapacitat.

b) Importància relativa de les diferents problemàtiques segons l'edat dels sol·licitants

La consideració de l'edat de les persones que pateixen cada tipus de problemàtica amb major freqüència mostra -gràfic 7.19- que són justament els sol·licitants d'edats mitjanes -entre els 36 i els 55 anys d'edat- els que pateixen en major mesura les problemàtiques que s'han observat. També, que els més grans pateixen en major mesura la monoparentalitat, les desestructuracions familiars i els casos de multiproblematika que els més joves, mentre aquests tenen una major presència relativa entre els sol·licitants de llars assistides amb problemàtica laboral, sociosanitària i/o de marginació social.

Gràfic 7.19.- Problemàtiques associades als beneficiaris del PIRMI a Catalunya per trams d'edat. 1990-1995

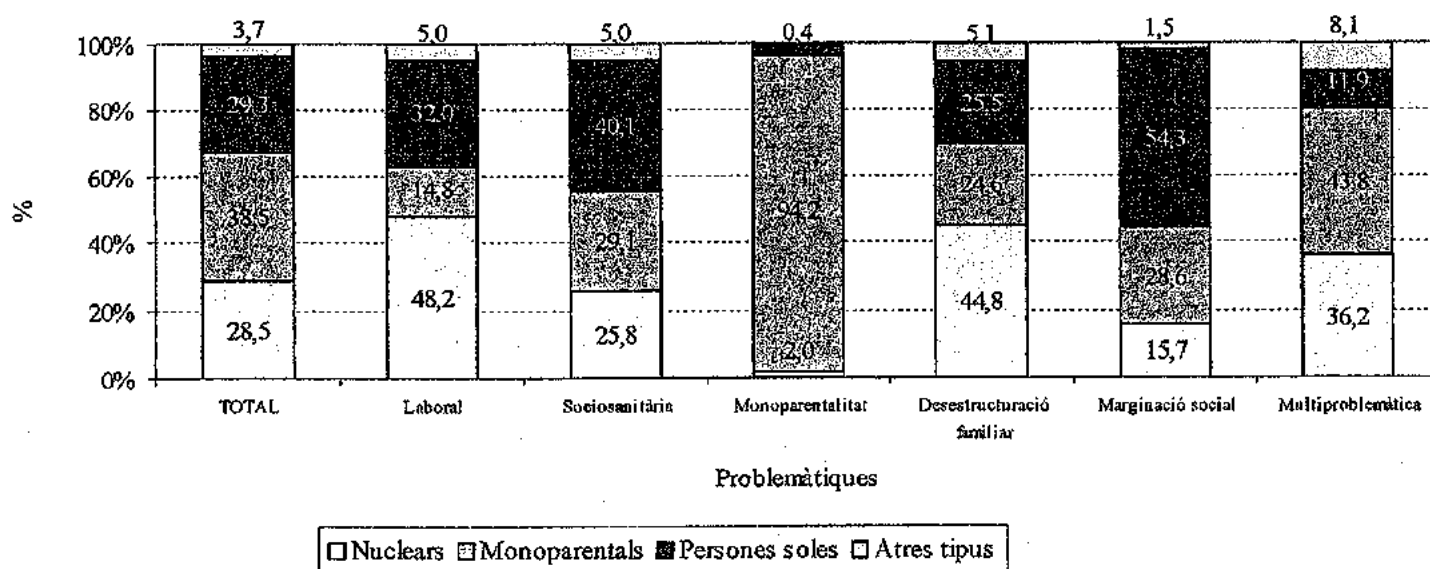

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 34).

c) Importància relativa de les problemàtiques segons el tipus de llar

El tipus de nucli familiar i el tipus de problemàtica principal també estan relacionats. Concretament, les dades que recull el gràfic 7.20. mostren que la problemàtica laboral es dona principalment en llars nuclears; la sociosanitària i la de marginació social estan especialment presents en llars on viuen persones soles; la desestructuració familiar en llars nuclears⁶⁴ i la multiproblemàtica sobretot en llars monoparentals i nuclears. La monoparentalitat es dona quasi exclusivament en llars monoparentals - generalment, encapçalades per dones-.

Gràfic 7.20.- Problemàtiques associades als beneficiaris del PIRMI a Catalunya per tipus de llars. 1990-1995

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 35).

⁶⁴ La problemàtica de desestructuració familiar contempla aquelles llars en què es detecta manca d'hàbits, desorganització personal i/o familiar o que depenen d'institucions o d'altres persones. La presència de força llars nuclears s'explica pel fet que és sobretot en elles on es considera la necessitat d'uns hàbits socials adequats, especialment si hi viuen menors d'edat. D'altra banda, també aquest tipus de llars poden dependre d'institucions o d'altres persones, o mostrar una clara desorganització d'alguns dels seus membres o del conjunt de la llar.

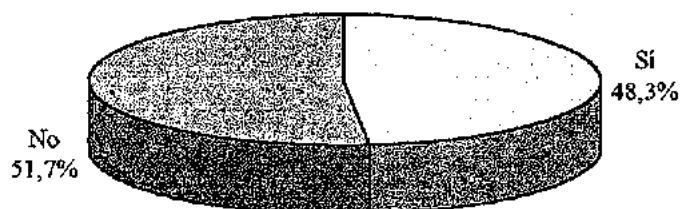
5.2.4.- Importància relativa dels problemes de salut i habitatge

A banda de valorar la diferent importància relativa de cadascuna de les problemàtiques que s'han considerat fonamentals -laboral, monoparentalitat, sociosanitària, desestructuració personal i familiar, activitats marginals, multiproblemàtica i altres- per a determinar la necessitat del PIRMI en cada unitat familiar, hi ha dues problemàtiques la importància de les quals cal tenir molt present -siguin o no la problemàtica principal a la llar- a causa del punt fins el qual poden condicionar el procés de reinserció social i laboral. A elles es fa referència en aquest apartat⁶⁵ i són els problemes de salut i els relacionats amb l'habitatge.

a) Els problemes de salut

Una de les qüestions a destacar és que pràcticament a la meitat de les llars barcelonines que formaren part de la mostra ESOP-Barcelona i en els expedients de les quals constava aquesta informació -un total de 592- s'han detectat problemes de salut, així ho mostra el gràfic 7.21.

Gràfic 7.21.- Hi ha problemes de salut en la llar beneficiària del PIRMI?

Font: Elaboració pròpia del gràfic i de l'explotació de dades necessàries a partir de la matriu de dades ESOP-Barcelona.

⁶⁵ El fet que en determinada llar es consideri que els problemes sociosanitaris o d'habitatge no són el problema principal que motiva la necessitat de sol·licitar el PIRMI o de decidir concedir-lo i aplicar-lo, no vol dir que aquestes problemàtiques no puguin també ser problemàtiques viscudes en el nucli familiar. Poden donar-s'hi i no ser percebudes com el problema principal ni per part dels beneficiaris ni del treballador social i, tot i així, la seva resolució pot ser clau per aconseguir seguir amb èxit el procés de reinserció sociolaboral plantejat en cada cas.

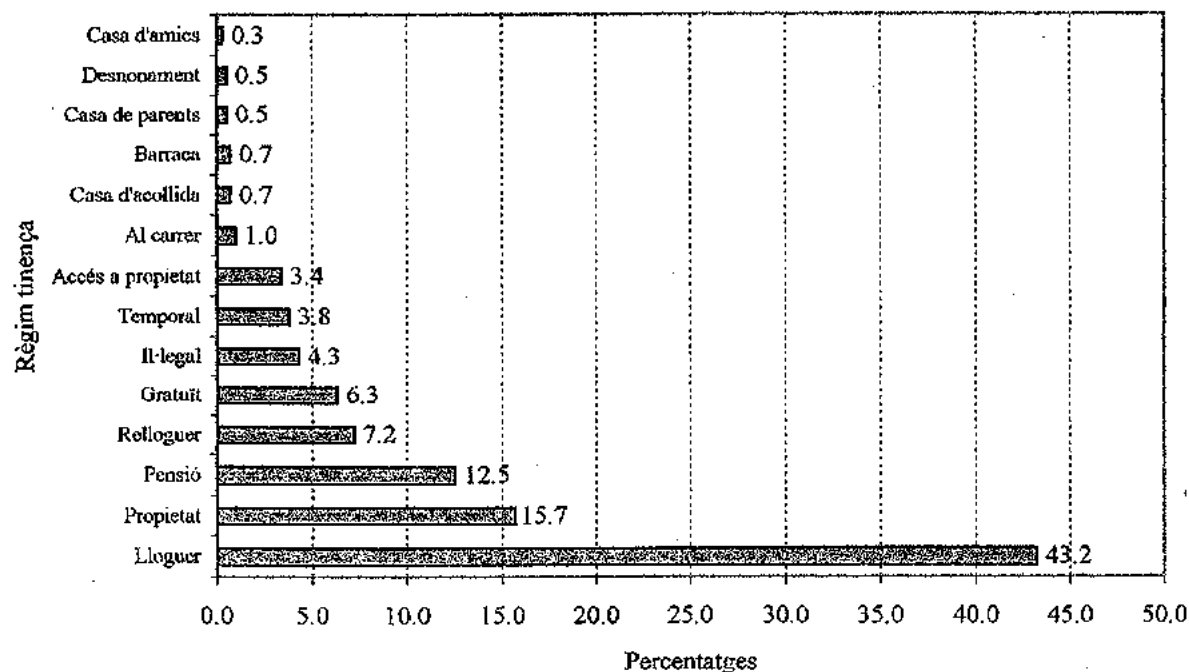
b) Els problemes d'habitatge i de l'habitatge

La segona problemàtica que es vol destacar és que bona part de les llars que formaren part de la mostra ESOPO-Barcelona presenten importants restriccions quant a les característiques dels seus habitatges o en l'accés a aquests.

En concret, a partir de les 586 llars beneficiàries del PIRMI a Barcelona des del 1991 o 1992 que formaren part de la mostra i de les quals es disposa d'informació sobre el règim de tinença de l'habitatge, s'aprecia que a diferència de la població barcelonina, que s'inclina majoritàriament per habitatges de propietat, els assistits viuen fonamentalment -gràfic 7.22.- en habitatges de lloguer (43%), i solament en un 15.7% dels casos són propietaris d'aquests i un 3.4% estan en procés d'adquirir habitatges de propietat.

També es detecten situacions més irregulars com persones que viuen en habitatges temporals, rellogats, gratuïts, de parents, d'amics, que estan pendent de desnonament; gent que viu en pensions, en cases d'acollida o en barraques, i, finalment, gent que queda exclosa o s'autoexclou de residir en cap mena d'habitatge i viu al carrer.

Gràfic 7.22.- Règim de tinença de l'habitatge en les llars beneficiàries del PIRMI a Barcelona

Font: Elaboració pròpia del gràfic i de l'explotació de dades necessàries a partir de la matriu de dades ESOPO-Barcelona.

A banda d'aquests importants percentatges de llars assistides que presenten problemàtiques respecte al fet de poder accedir a un habitatge, és també important veure que accedir-hi no sempre els resol altres problemes relacionats amb l'habitatge ja que aquells habitatges als quals accedeixen sovint tenen importants mancances.

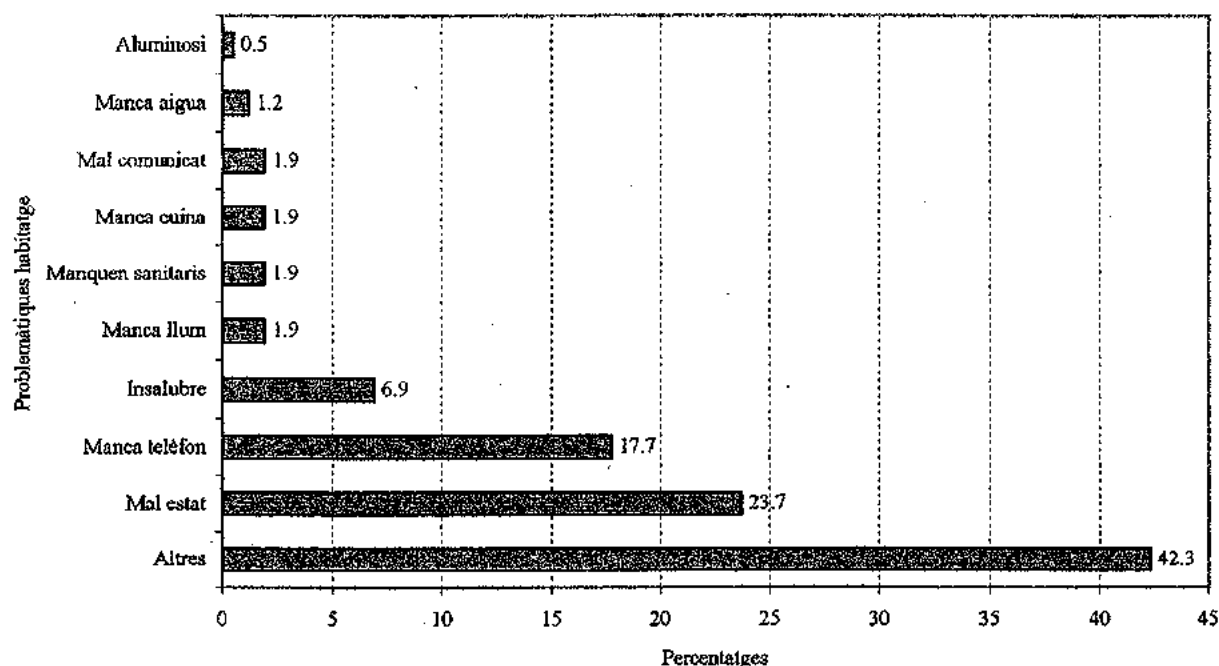
Les dades recollides -gràfic 7.23.- obtingudes a partir de la informació sobre condicions de l'habitatge de 418 llars beneficiàries de PIRMI que formaren part de la mostra ESOP-Barcelona i en què els expedients corresponents recollien aquesta informació, apunten en aquest sentit que moltes de les llars assistides pel programa a Barcelona presenten limitacions quant al seu estat o equipaments o serveis que incorporen. Entre les que es desglossen en els expedients consultats destaca el percentatge de llars perceptores de PIRMI que viuen en habitatges en mal estat (23.7%) o en què manca telèfon (17.7%)⁶⁶. Un 7% de les llars són insalubres segons el parer dels assistents socials, i prop del 2% presenta, respectivament, problemes de manca de llum, de sanitaris, de cuina o de comunicacions adequades. Fins i tot, s'ha detectat l'existència d'habitatges sense aigua i d'habitatges amb problemes d'aluminosi no resolts⁶⁷. El que és a més realment greu és no tan sols l'existència del problema sinó la inviabilitat de la seva solució en les circumstàncies actuals⁶⁸.

⁶⁶ El telèfon és especialment important en el procés de recerca de feina, però també per poder estar atès en cas de necessitat de manera ràpida i eficient i, com s'ha indicat, a Barcelona hi ha moltes llars on viu una persona sola d'avançada edat. Per tant, la seva manca suposa una limitació important per poder gaudir de l'assistència mèdica i social que en determinat moment es pot requerir, i un important element que pot condicionar una exclusió prolongada del mercat de treball. També, en bona mesura, limita les possibilitats d'interrelació social de persones amb minusvalideses o capacitat de desplaçament limitat.

⁶⁷ Per exemple, en una de les entrevistes fetes per la doctorand a persones beneficiàries del programa a la ciutat, l'entrevistada, una noia jove mare d'un nen, òrfena de pares i amb un company expresoner, explicava que residien en un habitatge minúscul, sense finestres, sense llum exterior ni ventilació, sense cuina convencional, i que per tenir cura higiènica adequada del seu fill i d'ells mateixos havien d'anar a casa dels seus sogres, que vivien relativament a prop, ja que ells no disposaven de bany ni de plat de dutxa. Sobre les mancances de molts habitatges pot consultar-se, per exemple, l'article de Joan Costa de l'Equip EARHA (*L'infrahabitatge a Catalunya*) presentat al II Simposi sobre les Desigualtats Socials a Catalunya organitzat per la Fundació Jaume Bofill el 24 i 25 de gener del 2001.

⁶⁸ Fa referència a la manca de capacitat d'aquestes persones de poder accedir a un habitatge de millors condicions tant per la seva sovint difícil inserció laboral, com per la inexistència de polítiques d'habitatge adequades, com s'ha vist en el capítol sobre el context local.

Gràfic 7.23.- Condicions de l'habitatge dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i de l'explotació de dades a partir de la matriu de dades ESOPO-Barcelona.

6.- Característiques personals dels sol·licitants de PIRMI

Aquest apartat analitza les característiques dels sol·licitants del programa per tal d'aproximar més el lector a la realitat dels assistits per aquest i, per tant, poder copsar si els grups de major o menor risc de pobresa i exclusió social que s'han palesat en els capítols cinquè i sisè són efectivament els grups més assistits, o bé, els filtres institucionals⁶⁹ són prou importants com perquè això no sigui així.

⁶⁹ Filtres tan formals -en la mateixa definició legal de la mesura- com també informals -en la seva gestió, aplicació i funcionament dia a dia per part de polítics, tècnics i, especialment, treballadors socials-.

L'aproximació pren novament com a nucli central els beneficiaris del PIRMI a la ciutat de Barcelona, i com a contrapunt de referència els que en gaudeixen en el conjunt del territori català en el mateix moment temporal⁷⁰ i també com aquest perfil ha pogut evolucionar al llarg dels primers anys d'implantació del programa (1990-1996) en aquesta comunitat. Puntualment es farà també referència a les característiques dels assistits en altres ciutats europees amb programes similars⁷¹.

6.1.- Gènere dels sol·licitants

S'accepta generalment que les dones pateixen un major risc de pobresa i exclusió social que els homes, i s'han pogut observar -en els capítols cinquè i sisè- les seves majors dificultats d'incorporació en el mercat laboral i la major responsabilitat que recau sobre elles respecte a les tasques de la llar i també d'atenció i cura dels membres dependents que hi puguin residir. Per això, per la continuïtat del model del *breadwinner* -en què l'home és considerat el cap de família i qui ha de garantir les provisions i titularitats que requereixin tots els membres de la llar-, i per les noves pautes familiars i de convivència -major nombre de ruptures i de fills fora de parelles estables-, s'ha mostrat que les dones sofreixen efectivament una major vulnerabilitat, i necessitat d'haver de recórrer a mecanismes redistributius d'integració dels quals el PIRMI esdevé la darrera oportunitat. D'altra banda, es dona el fet que en les situacions de més marginalitat són sovint elles les que contacten amb els serveis socials i, per tant, poden figurar en major mesura com a sol·licitants.

Tanmateix, i considerant que el PIRMI és un programa familiar, el fet que hi hagi més sol·licitants dones no vol dir necessàriament que aquestes se'n beneficiïn en major mesura que els homes, ja que les parelles de les dones sol·licitants i les seves famílies també se'n beneficiaran.

D'altra banda, també cal indicar que la vigència del model del *breadwinner* també suposa una subestimació del nombre de llars que efectivament estan portades per dones, sovint perquè, tot i que el seu marit o parella no en sigui capaç, continua figurant com a cap de la llar. Aquesta permanència de model també comporta que solament en els casos de major dificultat sigui la dona la que consta com a cap de la llar -quan hi ha

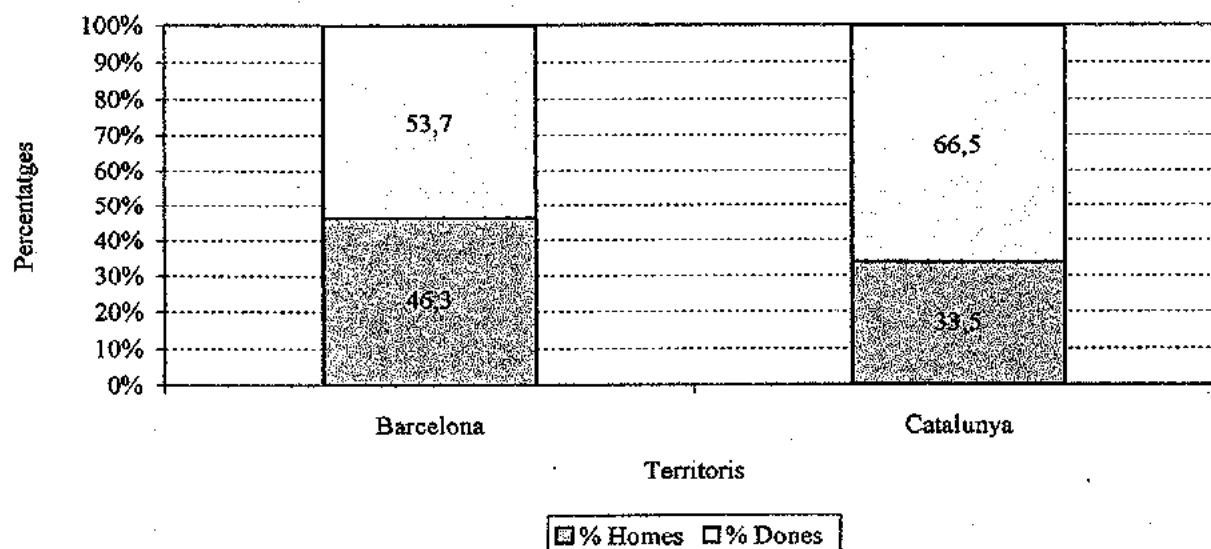
⁷⁰ Com que les dades de Barcelona ciutat fan referència a una mostra obtinguda del conjunt de sol·licitants del PIRMI a la ciutat durant els anys 1991 i 1992, s'han calculat els percentatges sobre el total de població assistida a Catalunya a partir de les dades agregades dels anys 1991 i 1992; d'aquesta manera les dades són homogènies temporalment parlant i, per tant, possibles de comparar. Sobre les característiques de la mostra i la seva obtenció, vegeu nota 5 d'aquest capítol i apartat metodològic del capítol 1 (*Introducció*).

⁷¹ Per a aquestes comparacions s'usaran també dades procedents de la recerca ESOPQ, de les quals s'ha parlat en la nota 5 i l'apartat metodològic del capítol primer (*Introducció*) i l'obtenció de les quals es detalla a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 25-47).

problemes específics que fan la llar més vulnerable i també que faran que sigui més difícil la seva sortida fora del programa d'ajuda social.

Responent a aquestes previsions, les dades dels sol·licitants del PIRMI a la ciutat de Barcelona confirmen -gràfic 7.24.- un predomini de les dones que el sol·liciten enfront dels homes que consten com a sol·licitants. Tanmateix, cal tenir present que les diferències entre ambdós col·lectius són força menors que les que es palesen en el conjunt del territori català i pràcticament idèntiques al pes relatiu de cadascun d'aquests grups en el conjunt de la població barcelonina (46.7% d'homes i 53.3% de dones, segons les dades del padró-cens de 1996).

Gràfic 7.24.- Gènere dels sol·licitants del PIRMI. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs dels percentatges a partir de les dades que consten a: l'Institut DEP (1996: 18) per a Catalunya i SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 135) per a Barcelona.

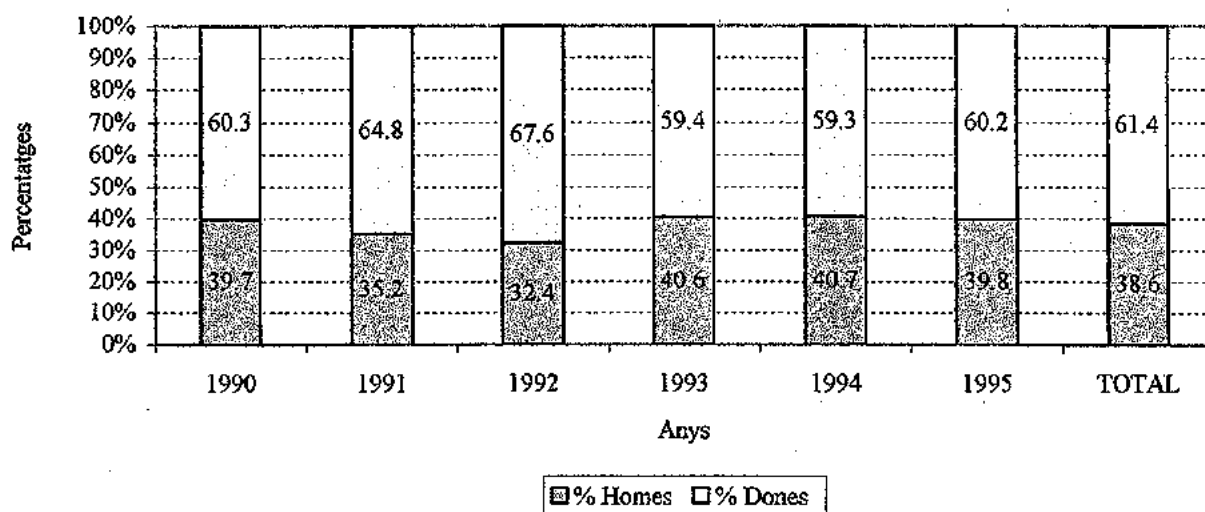
L'evolució de la distribució per gèneres dels sol·licitants dels expedients aprovats a Catalunya durant els sis primers anys d'implantació del programa -gràfic 7.25.- confirma un predomini de les sol·licitants dones enfront dels sol·licitants homes al llarg de tots els anys de la sèrie, amb una relació aproximada de tres dones per cada dos homes sol·licitants.

Comparant amb altres ciutats europees⁷² es comprova que el percentatge de dones de la ciutat de Barcelona és similar al de ciutats com Vitòria, al nord d'Espanya, i Lisboa a Portugal. En canvi, hi ha altres ciutats on hi ha major nombre i percentatge de sol·licitants masculins. És el

⁷² A la referència SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 135) consten com a percentatges de sol·licitants dones: 53.7% a Barcelona; 35.7% a Bremen; 37.7% a Göteborg; 67.2% a Helsingborg; 35.7% a Milà; 41.2% a Torí i 55.8% a Vitòria.

cas de la ciutat sueca de Göteborg, la ciutat alemanya de Bremen, i les ciutats italianes de Milà i Torí.

Gràfic 7.25.- Evolució del perfil dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya. Gèneres. 1990-1995

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 18-19).

6.2.- Edat dels sol·licitants

S'ha indicat en els dos capítols precedents que les persones que sofreixen major risc de pobresa o exclusió sociolaboral són generalment les persones més joves i les majors de 55 anys ja que solen tenir una vinculació més debil amb el mercat laboral i, generalment, també, una menor xarxa de suport relacional. D'altra banda, els adults solen ser el col·lectiu dels que s'espera una major autosuficiència en el mercat.

També cal tenir present, com s'ha detallat en el capítol quart, que hi ha requeriments molt estrictes pel que fa a l'edat per tal de poder esdevenir beneficiaris del PIRMI, sent aquest un programa bàsicament pensat per a persones entre els 25 i els 65 anys d'edat.

Atenent les dades que recull el gràfic 7.26. més del 33% dels sol·licitants del PIRMI a Barcelona tenen 56 o més anys d'edat⁷³ i pràcticament el 27% en tenen entre 46 i 55. Dels restants, prop del 23% en tenen entre 36 i 45, el 17% entre 26 i 35, i poc menys de l'1% en té menys

⁷³ Entre els beneficiaris més vells les dones són majoria, com era previsible a partir de l'estructura sociodemogràfica de la ciutat presentada en el capítol cinquè i de les característiques del propi programa i del seu funcionament exposades prèviament en el capítol quart i també en aquest.

de 26. Per tant, pràcticament el 60% dels sol·licitants de Barcelona són persones de més de 45 anys, dada que contrasta força amb el conjunt de beneficiaris catalans, on els col·lectius més importants són els dels que tenen entre 26 i 45 anys, i en què el percentatge de persones joves -tot i ser el menys nombrós- és significativament més important que a Barcelona (11.1% a Catalunya vs. 0.7% a Barcelona).

Comparant el pes dels diferents grups amb la seva importància relativa en el total de població de referència destaca que hi ha una clara infrarepresentació dels menors de 26 anys -justificada fonamentalment per les restriccions legals que limiten que puguin esdevenir-ne beneficiàries les persones de menys de 25 anys que no compleixin simultàniament un seguit d'altres condicionants-, mentre que tots els altres col·lectius queden sobrerrepresentats, principalment el dels que en tenen entre 26 i 35 i el dels que en tenen entre 36 i 45, que són generalment aquells que conviuen en major mesura amb fills més petits a la llar.

La preeminència dels col·lectius d'edats mitjanes s'explica fonamentalment pels filtres institucionals i especialment per la intervenció decisiva dels treballadors socials que prioritzen les ajudes a les llars en què hi ha infants, en tant que consideren que en aquests casos és fonamental la tasca de seguiment i prevenció que ha de facilitar evitar la reproducció de les situacions de marginació i/o pobresa i/o exclusió d'unes a altres generacions.

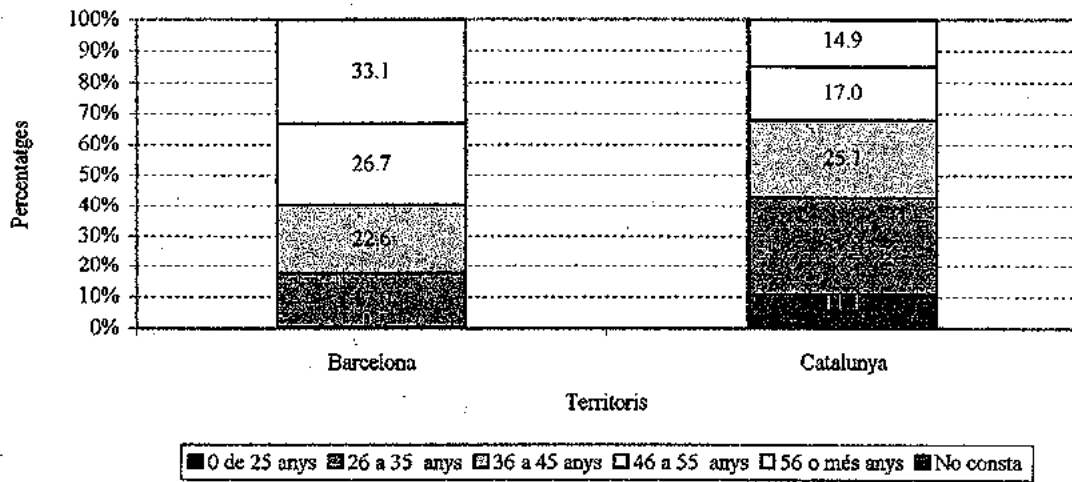
De la consideració de les dades de Catalunya al llarg del temps -gràfic 7.27.- destaca fonamentalment el creixement del pes dels grups més joves (tot i les restriccions legals d'accés) i dels grups d'edat entre els 46 i els 55 anys (grup més problemàtic, donades les seves dificultats de reinserció sociolaboral, i la impossibilitat que troben sovint per poder accedir a mesures d'ajuda dels serveis socials -diferents al PIRMI- de les quals sí que poden beneficiar-se altres col·lectius més ancians, com ara jubilacions anticipades o parcials).

Comparant amb les dades obtingudes en altres ciutats europees⁷⁴ es palesa l'existència de diferències significatives, fonamentalment respecte a les ciutats del nord d'Europa en què hi ha unes proporcions de persones joves assistides molt més grans⁷⁵. Les diferències són menors amb les

⁷⁴ A SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 134) consten, respectivament, com a percentatges de gent entre 18 i 29 anys, entre 30 i 44 i entre 45 i 64 els següents: a Bremen: 54.4%, 33.2% i 12.4%; a Göteborg: 51.2%, 35.1%, 13.8%; a Helsingborg: 59%, 27%, 14%; a Lisboa: 15.7%, 36.4%, 48%; a Milà: 18.8%, 43.2%, 37.9%; a Torí: 26%, 36.8%, 37.2%; i a Vitoria: 28.8%, 45.2%, 26%.

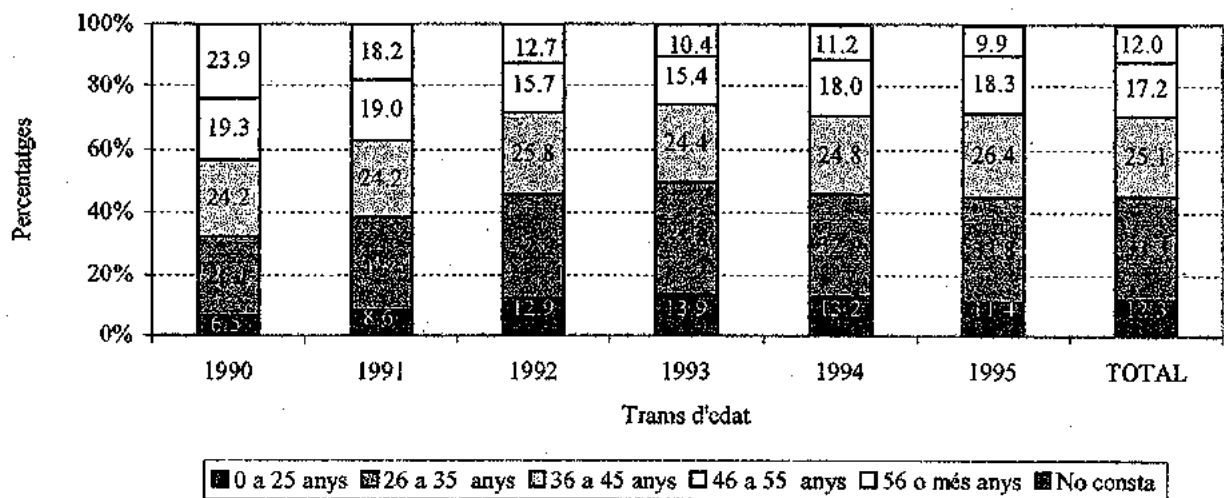
⁷⁵ Fenomen explicable fonamentalment pel diferent tipus d'estat del benestar que hi ha instaurat en aquestes ciutats, que afavoreix l'assistència universalitzada als individus independentment de la seva edat i de la capacitat de suport que pugui tenir la seva xarxa familiar i, també, que ofereix un ventall de serveis i ajudes socials força més gran i generós, impedit que moltes persones amb problemàtiques puntuals hagin de sol·licitar l'ajuda dels programes de rendes mínimes. En el capítol tercer de la tesi hi ha recomanades diferents obres on poder ampliar els coneixements sobre distints tipus d'estats del benestar i les principals diferències entre uns i altres models en els països de la Unió Europea, i s'hi

Gràfic 7.26.-Edat dels sol·licitants del PIRMI. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris a partir de les dades que consten per a Catalunya a l'Institut DEP (1996: 20) i de la matriu de dades ESOPO-Barcelona.

Gràfic 7.27.- Evolució del perfil dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya. Edats. 1990-1995

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1996: 20-21). restants ciutats del sud d'Europa, en què les polítiques socials han seguit criteris més similars; tanmateix, a ciutats com Milà i Vitòria, el grup predominant és també més jove que a Barcelona, sent justament aquells

exposa més detalladament el funcionament del dels països mediterranis en general i del d'Espanya en particular.

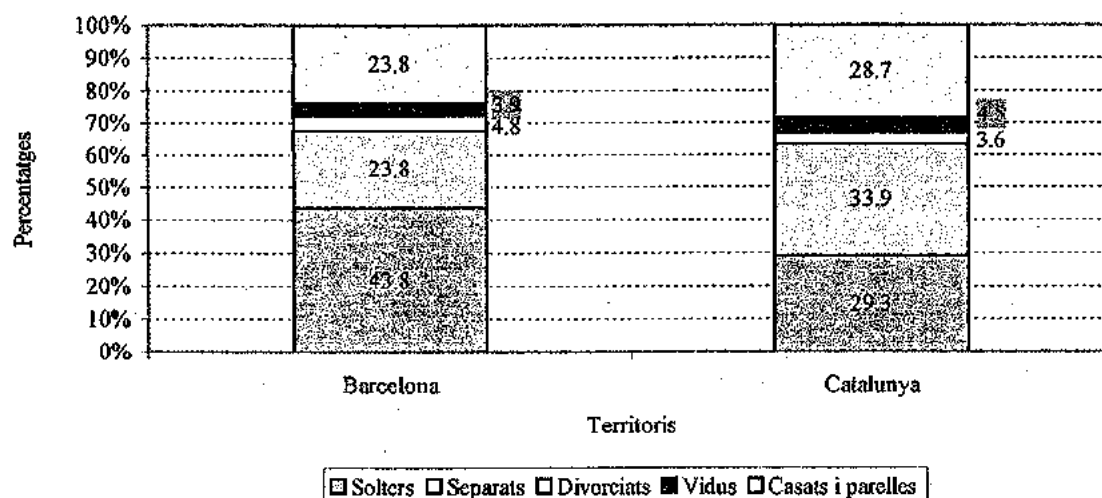
beneficiaris que tenen entre 30 i 44 anys els que més hi abunden. Per tant, el predomini de sol·licitants de més edat sembla una particularitat de poques ciutats -entre les de la mostra citada solament es donen percentatges equivalents a Barcelona i Lisboa-.

6.3.- Estat civil dels sol·licitants

Les dades referents a l'estat civil dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona mostren -gràfic 7.28- que els solters superen el 40% dels sol·licitants del programa a la ciutat de Barcelona, proporció força més important que la que es palesa en el conjunt de beneficiaris del programa a Catalunya (29.3%). El segon gran col·lectiu és el de persones separades i divorciades que suposen, conjuntament, més del 28% dels beneficiaris del programa a la ciutat, i superen el 37% del conjunt de beneficiaris de PIRMI a Catalunya, sent el tipus de sol·licitants més freqüent.

Es verifica, per tant, que les persones a les que s'associen menors possibilitats de suport relacional estan assistides en major mesura que les restants, sobretot quan es té en compte la seva importància relativa a la ciutat⁷⁶.

Gràfic 7.28.- Estat civil dels sol·licitants del PIRMI. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris a partir de les dades que consten per a Catalunya a l'Institut DEP (1999) i per a Barcelona a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138).

⁷⁶ Aquesta comparació pot fer-se a partir de les dades aportades en l'apartat 4.3 del capítol cinquè, on es palesa que el pes respectiu sobre el total de població barcelonina és del 41.03% pels solters, d'1.62% pels separats, d'1.94% pels vidus, de 8.66% pels vidus i de 46.75% pels divorciats.

Els sol·licitants que viuen en parella -casats i no casats, i amb fills o sense- són també força assistits. Concretament, pràcticament el 24% dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona, i un 28.7% dels que se'n beneficien en el conjunt del territori català, resultat de la important voluntat d'evitar la reproducció de la pobresa i l'exclusió social.

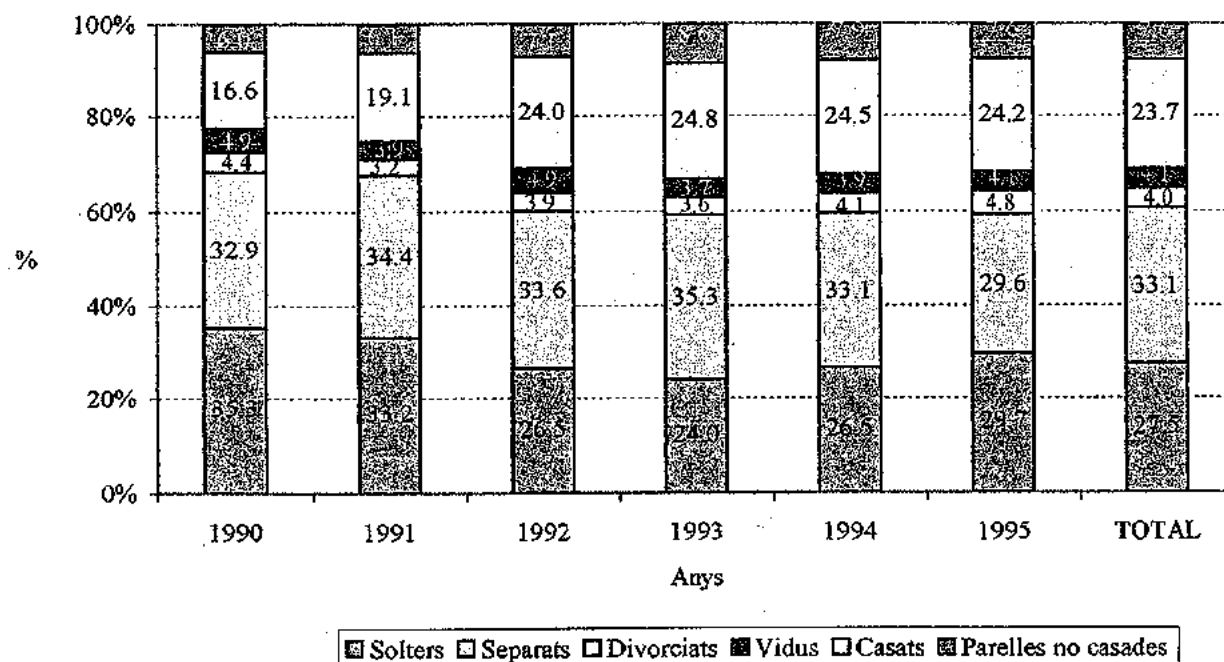
Les proporcions de vidus són en ambdós territoris inferiors al 5% dels beneficiaris. No cal oblidar, però, que es tracta d'un col·lectiu que a causa de la seva generalment avançada edat disposa d'altres mesures d'ajuda social i també que sovint és quan les persones més grans enviduen que van a viure amb els seus familiars i, per tant, no consten com a caps de la llar de referència ni són els sol·licitants del programa del qual també es poden beneficiar.

Les variacions de la importància relativa de cadascun d'aquests tipus de sol·licitants al llarg del temps palesa que a Catalunya -vegeu gràfic 7.29.- el col·lectiu dels solters ha perdut pes respecte als primers anys d'aplicació del programa, mentre que el dels casats i el de les parelles no casades són els que més n'han guanyat. Aquest augment de les parelles queda justificat en bona mesura per la importància que prenen els nous col·lectius que s'incorporen en el programa no pas per patir una problemàtica que requereixi la intervenció dels professionals dels serveis socials sinó perquè són expulsats del mercat de treball i no tenen dret a cap altre tipus de prestació o ajuda, i també, perquè davant el creixent volum de treball que han d'afrontar els treballadors socials, solen prioritzar, com ja s'ha dit, l'ajuda dels nuclis familiars en què hi ha infants.

Comparant amb altres ciutats europees s'observa que Barcelona és una ciutat amb una proporció molt important de persones solteres que entren a formar part del programa de rendes mínimes⁷⁷. Aquest fet és explicable en bona mesura per la seva estructura demogràfica que evidencia l'existència d'un important col·lectiu de persones soles i a més d'avançada edat -més vulnerables i amb majors necessitats-, per la multiplicitat de problemes que solen detectar-se en aquestes llars -problemes laborals, sociosanitaris, de manca de xarxa de suport i relacional, manca d'hàbits, etc.-, i també per l'existència a altres ciutats -com per exemple les ciutats sueques, alemanyes i franceses- d'altres programes d'ajuda complementaris l'existència dels quals suposa que les persones que hi són assistides poden no requerir l'ajuda dels programes de rendes mínimes.

⁷⁷ A SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138) es recullen com a percentatges de sol·licitants solters respecte del total de sol·licitants d'expedients aprovats: 43.8% a Barcelona, 36.9% a Bremen; 27.3% a Lisboa; 31% a Milà; 29.8% a Torí i 35.8% a Vitòria; aquesta variable no està recollida en la majoria d'expedients de les ciutats sueques.

**Gràfic 7.29.- Evolució del perfil dels beneficiaris del PIRMI a Catalunya.
Estat civil. 1990-1995**

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1999).

D'altra banda, destaca que mentre la proporció de separats de Barcelona és una de les més altes, juntament amb la de Vitòria⁷⁸, les de divorciats en aquestes mateixes ciutats són les menors de les estudiades - indicadors que poden palesar el decalatge en el seguiment de la transició demogràfica a les ciutats mediterrànies-. I que hi ha unes proporcions de vidus notablement inferiors a les registrades en altres ciutats⁷⁹, fenomen explicable no tan sols pel seu diferent volum a la població total, sinó també, pels diferents tipus de mesures de suport de què poden disposar segons les ciutats i, fonamentalment, pel paper de suport de la família en els països mediterranis.

⁷⁸ A SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138) es recullen com a percentatges de sol·licitants separats i divorciats respecte del total de sol·licitants d'expedients aprovats: 23.8% i 4.8%, respectivament, a Barcelona; 12.1% i 7.9% a Bremen; 13.6% i 11.6% a Lisboa; 20.4% i 7.8% a Milà; 10.2% i 4.4% a Torí i 29.1% i 3.1% a Vitòria.

⁷⁹ A SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138) es recullen com a percentatges de sol·licitants vidus respecte del total de sol·licitants d'expedients aprovats: 3.9% a Barcelona, 2.2% a Bremen; 8.6% a Lisboa; 7.5% a Milà; 5.4% a Torí i 4.2% a Vitòria.

6.4.- Nivell d'estudis dels sol·licitants

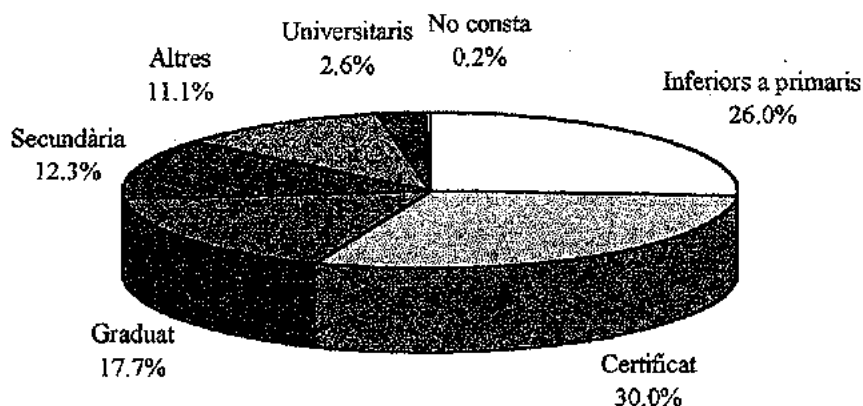
Havent quedat demostrada la importància del nivell d'estudis màxim assolit per conèixer les possibilitats d'incorporació i permanència en el mercat laboral, i per explicar les titularitats i provisions que se'n poden obtenir i, també, la importància de la vinculació regular amb el mercat de treball estable d'almenys un membre de la unitat familiar -essencialment el cap de família- per definir-ne la major o menor vulnerabilitat i necessitat de sol·licitar l'ajuda dels serveis socials, és lògic suposar que el nivell d'estudis dels sol·licitants no ha de ser gaire elevat.

Concretament les dades obtingudes per a la mostra de sol·licitants del programa a Barcelona els anys 1991 i 1992 -gràfic 7.30.- així ho mostren, palesant que més d'una de cada quatre llars beneficiàries tenen un sol·licitant que no ha finalitzat els estudis de primària, prop del 30% un que s'ha quedat amb el certificat d'escolaritat i un 17.7% un amb el graduat escolar. De tota manera, hi ha també un 12.3% dels sol·licitants que han finalitzat els estudis de secundària i un 2.6% que disposen d'estudis universitaris⁸⁰. Com es veurà en el proper capítol, tot i viure una situació administrativament equivalent (beneficiaris del PIRMI), les seves potencialitats i causes d'estada en el programa solen ser molt diferents (generalment una manca d'oportunitats alternatives en el primer col·lectiu, i un ús instrumental, en el segon).

Tot i no disposar de dades longitudinals sobre aquesta qüestió per a Barcelona ciutat ni els seus districtes en particular, l'evolució del nivell d'estudis de la població barcelonina (que va augmentant) i de la mateixa població (generalment amb menors nivells d'instrucció entre les persones més ancianes, que són les que tendeixen a anar desapareixent com a beneficiàries del programa per defuncions o accés a altres mesures d'ajuda) fa preveure que hi haurà un decreixement del pes de les persones amb un nivell d'estudis inferior als estudis primaris i un creixement d'aquelles que han estudiat durant més temps, principalment aquelles que han finalitzat els estudis secundaris de batxillerat. La manca de mesures alternatives d'ajuda i suport, i les creixents dificultats d'incorporació i/o manteniment de la pròpia carrera professional en el mercat laboral, poden comportar també un augment del volum de persones que tot i disposar d'estudis superiors requereixi -si més no temporalment- aquesta mesura de suport.

⁸⁰ Com s'ha vist en l'apartat 4.2. del capítol cinquè els percentatges de barcelonins que l'any 1991 tenien distints nivells d'instrucció eren: sense primària: 18.9%, amb estudis primaris: 27.8%, amb batxillerat elemental: 12.8%, amb formació professionals: 8.5%, amb batxillerat superior: 13.5%, amb titulació universitària de grau mig: 6.7% i amb titulació universitària de grau superior: 7.4%.

**Gràfic 7.30.- Nivell d'estudis dels sol·licitants del PIRMI a Barcelona.
1991-1992**

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir d'una explotació pròpia de la matriu de dades ESOP-Barcelona.

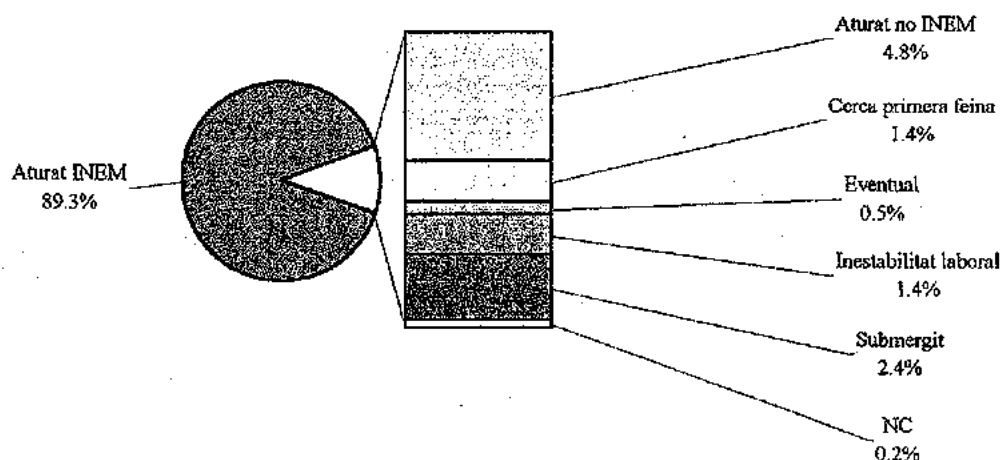
6.5.- Relació amb el mercat de treball dels sol·licitants

Les dades referents a la relació amb el mercat laboral dels sol·licitants beneficiaris del PIRMI a la ciutat de Barcelona -gràfic 7.31.- mostren que majoritàriament es tracta de persones aturades⁸¹ que han treballat amb anterioritat -inscrites a l'INEM (89.3%) o sense haver fet aquesta inscripció (4.8%)- i també n'hi ha, encara que força menys, que estan cercant la seva primera feina (1.4%)⁸².

⁸¹ El percentatge que s'obté és força major que el percentatge d'aturats sobre el conjunt de residents a la ciutat tal com mostren les dades que s'han tractat en el capítol sisè.

⁸² Com que les persones que estan cercant la primera feina solen ser joves i aquestes queden majoritàriament excloses del programa pels filtres institucionals -establerts legalment amb límits per a l'edat dels sol·licitants, i per la mateixa pràctica de gestió que considera la família responsable del benestar dels seus membres joves-, és lògic que aquest col·lectiu sigui un dels menys nombrosos del programa. D'altra banda, l'afavoriment d'ajudes a les persones que tenen fills a càrrec fa que siguin sovint persones que freqüentment han treballat amb anterioritat les que en major mesura es beneficiïn del programa -generalment la constitució de llars familiars es posposa, com s'ha demostrat en el capítol cinquè, fins que pot assegurar-se l'autosuficiència de la llar i això passa, generalment, per una vinculació estable amb el mercat de treball de com a mínim un dels membres principals de la llar-.

Gràfic 7.31.- Relació amb el mercat de treball dels sol·licitants del PIRMI a Barcelona. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir d'una explotació pròpia de la matriu de dades ESOPO-Barcelona.

És encara potser més important el fet que trobar un lloc de treball no sempre garanteix una continuada autosuficiència econòmica i d'accés a prou béns i serveis com per poder deixar de requerir l'ajuda del programa. Així, a Barcelona, es constata que un 1.4% dels sol·licitants que es beneficiaven de la mesura els anys 1991 i 1992 al·legava inestabilitat laboral, i un 0.5% eventualitat.

D'altra banda, es palesa la insuficiència dels recursos econòmics que el programa ofereix, i es desmenteix el mite que els assistits són gent sense ganes de treballar, en tant que en un 2.4% dels casos es reconeixia estar realitzant treballs submergits⁸³ tot i la seva il·legalitat atenent els requeriments del programa català. Respecte a aquest punt, i gràcies a les entrevistes en profunditat que ha pogut realitzar amb beneficiaris del

⁸³ Com s'indica a LAPARRA, M.; GAVÍRIA, M. I AGUILAR, M. (2000: 86-88), el problema de molta de la gent exclosa és que sofreixen "*desocupació d'exclusió*", són uns aturats molt registrats però que tanmateix reben poca atenció com a tals i que sovint treballen en "*ocupacions d'exclusió*" que reforcen la seva situació d'exclusió i intensifiquen la seva estigmatització, impeding-ne i dificultant-ne la integració. Aquests autors diferencien entre aquests exclosos, que si bé presenten un escàs accés a l'ocupació sí que presenten una elevada incorporació a l'activitat econòmica i per als quals a més "*el treball té una gran importància per a la supervivència (...) és la font principal dels ingressos (...) per a aquest col·lectiu de població*", i la població precària, "*que gira entre l'ocupació, la prestació per desocupació, posteriorment el subsidi per desocupació, i després el treball de nou*". I defensen, per tot, que "*no s'ha d'identificar els exclosos (...) com a gent que no treballa, sinó com a gent que treballa en coses diferents, amb una lògica diferent, guanyant menys i sense seguretat social*" i que generalment "*treballen i accedeixen a l'ocupació a través d'uns mecanismes irregulars, sense alta en la seguretat social, en economia submergida, amb uns mecanismes que no integren*" i que constitueixen el que ells anomenen *ocupacions d'exclusió*.

programa a la ciutat, la doctorand estima que hi ha un nivell d'infravaloració important, sent en moltes més llars que es dona aquesta situació⁸⁴.

En aquest cas és important indicar com les tendències flexibilitzadores i terciaritzadores que hi ha a la ciutat estan afavorint la creació de més treballs compaginables amb la realització d'altres activitats i que poden requerir unes menors qualificacions professionals. D'aquesta manera, aquestes persones poden disposar de majors oportunitats per aconseguir inserir-se laboralment⁸⁵, tot i que no sempre amb un estatus que garanteixi drets i provisions suficients i, per tant, que també pot contribuir a mantenir i reproduir la seva situació de necessitat alhora que n'impossibilita un tractament o ajuda integral, que no pas servir de pont per a un treball formal i de qualitat. D'altra banda, aquesta possibilitat de desenvolupar activitats fàcilment compaginables amb altres ocupacions fa que les mesures establertes en el PIR i que han de seguir els beneficiaris perdin la seva capacitat de 'control'.

7.- Característiques personals dels perceptors de PIRMI a Barcelona

Com s'ha indicat anteriorment -capítols 3 i 4- el programa PIRMI és un programa familista en el sentit que pren en consideració la totalitat de membres de la llar per tal de determinar les possibles problemàtiques i orientar les mesures que han d'aconseguir la seva (re)inserció sociolaboral. I, per tant, seria més adequada una aproximació a les característiques sociodemogràfiques del conjunt dels beneficiaris que no pas solament de les persones de referència de cada llar -els sol·licitants-. No obstant això, les avaluacions i el seguiment del programa han considerat generalment només les característiques de la persona sol·licitant. Per això, tot i que seria convenient poder disposar, per exemple, del total d'homes i de dones assistits, del total de nens, joves, adults i ancians assistits, i del total de solters, casats, separats, divorciats i vidus assistits, en general solament es disposa d'informació sobre el total de sol·licitants homes o dones, joves, adults o ancians, solters, casats, separats, divorciats o vidus i, per tant, d'una

⁸⁴ La infravaloració ve donada tan per l'ocultació de la situació per part dels propis entrevistats (perquè no els suspenguin o extingeixin el PIRMI), com per part de força treballadors socials (que tot i conèixer la realitat de les famílies no ho indiquen en els seus informes, conscients de la limitada ajuda econòmica que ofereix el programa i per pensar que és una mostra de la voluntat d'autosuficiència i de (re)inserir-se dels beneficiaris).

⁸⁵ En especial, els joves i les dones, que troben un camí més fàcil per a la inserció laboral i el poder aportar diners a casa ja que les portes del mercat de treball formalment regulat sovint estan tancades per a ells.

informació parcial -tot i que orientativa- del col·lectiu total de persones assistides i de les seves necessitats.

Les dades obtingudes en la recerca ESOPO a Barcelona permeten fer una aproximació a algunes d'aquestes variables referides al conjunt de població atesa en el PIRMI a Barcelona ciutat i, així, mostrar la importància de les diferències entre tenir en compte només els sol·licitants o la totalitat de les persones assistides. Diferències que palesen la importància de prendre com a referència el subjecte correcte -les llars- per tal de poder avaluar justament el programa i l'ajuda que ofereix, subjecte no considerat, com s'ha indicat, en les recerques fetes amb anterioritat sobre els perceptors de PIRMI a la ciutat.

Aquestes diferències es presenten mitjançant l'exposició comparada de les dades obtingudes a partir de la mostra ESOPO-Barcelona per als sol·licitants i per al conjunt de beneficiaris del programa a Barcelona⁸⁶.

7.1.- El gènere dels perceptors de PIRMI a Barcelona

Mentre que en considerar el gènere dels sol·licitants de PIRMI a Barcelona s'ha observat un lleuger predomini de dones sobre homes -diferències, però, força menors que les obtingudes en el conjunt de Catalunya-, en estudiar el total de persones assistides dins del programa s'observa que les proporcions estan encara molt més equilibrades i, a més, que hi ha més homes que dones assistides. Segons les dades recollides en el gràfic 7.32, un 50.18% dels assistits serien homes i un 49.82% serien dones.

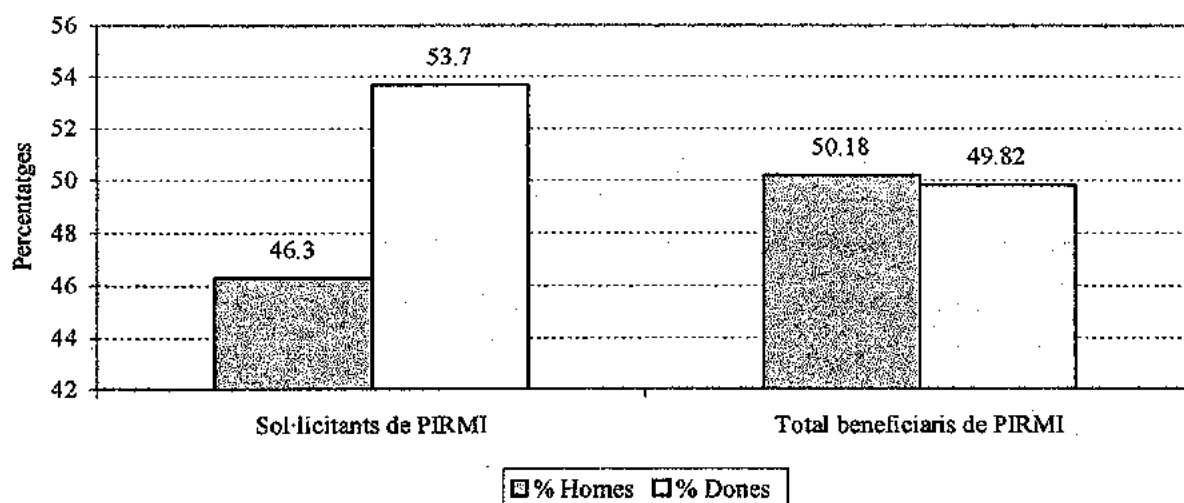
7.2.- L'edat dels perceptors de PIRMI a Barcelona

Més notable que en el cas anterior és la diferència entre considerar l'edat dels sol·licitants del PIRMI i l'edat de totes i cadascuna de les persones assistides pel programa a Barcelona ciutat. Les dades obtingudes a partir de la mostra ESOPO-Barcelona mostren concretament que -gràfic 7.33.- mentre que les persones de menys de 25 anys són el col·lectiu relativament menys important entre el total de sol·licitants -fet lògic tenint en compte les restriccions legals que existeixen per poder ser sol·licitant del programa-, són el més nombrós -i amb diferència- entre el col·lectiu de tots els assistits⁸⁷: superen el 80% d'aquests. Pel que fa als restants col·lectius hi

⁸⁶ Sobre característiques i obtenció de la mostra vegeu nota 5 i apartat metodològic de la *Introducció* (capítol 1).

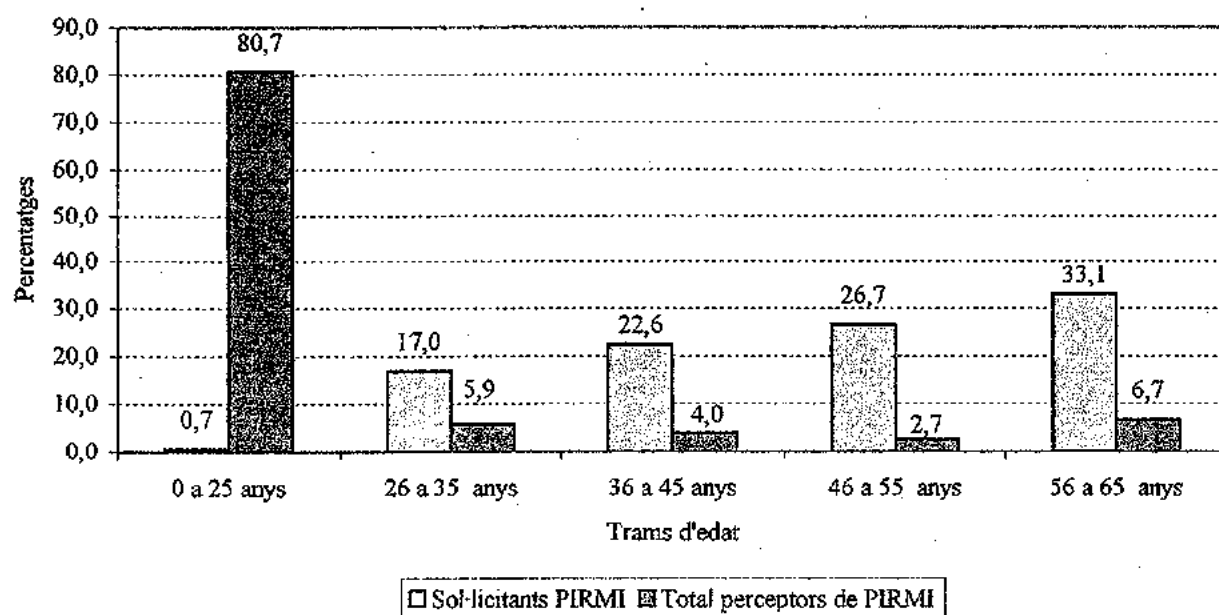
⁸⁷ Fet que s'explica perquè en moltes llars perceptores de PIRMI hi ha fills, i perquè aquests no consten normalment com a sol·licitants, sinó com a un més dels beneficiaris de la llar.

Gràfic 7.32.- El gènere dels sol·licitants del PIRMI a Barcelona. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades: per als sol·licitants de PIRMI a Barcelona, les dades que consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138), i per a les referents al conjunt de beneficiaris de PIRMI a Barcelona, l'explotació pròpia de la base de dades ESOP-Barcelona.

Gràfic 7.33.- L'edat dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona. 1991-1992

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir: per als sol·licitants de PIRMI a Barcelona, les dades que consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138) i per a les referents al conjunt de beneficiaris de PIRMI a Barcelona, de l'explotació pròpia de la base de dades ESOP-Barcelona.

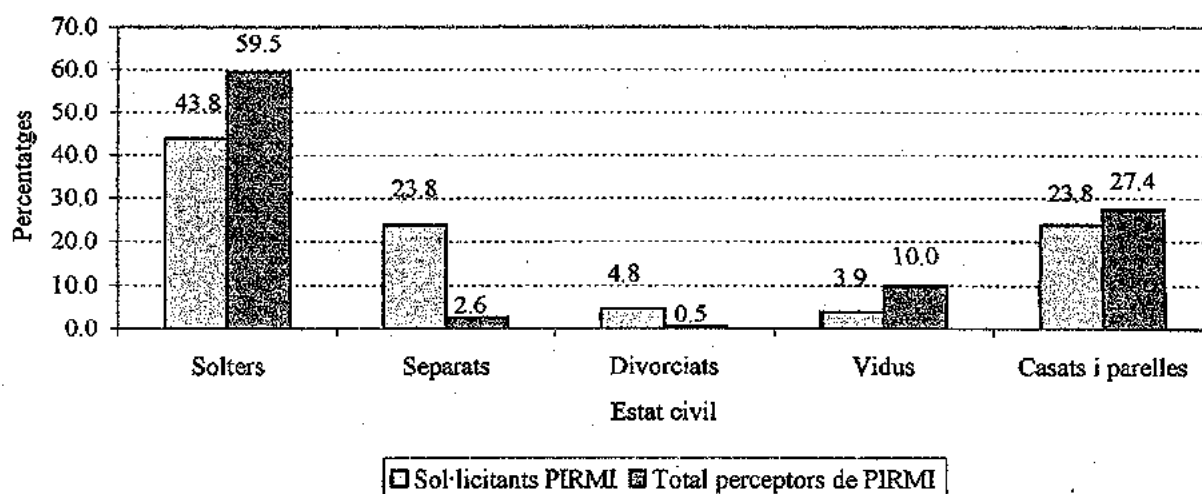
ha una major presència relativa entre els sol·licitants que entre el total d'assistits del programa.

El segon col·lectiu més important entre el total d'assistits és el de les persones de més de 56 anys. Dels col·lectius restants, el percentatge d'assistits augmenta a mesura que disminueix la seva edat, sent els de 26 a 35 anys més presents entre els assistits que els que en tenen entre 36 i 45, i els de 36 a 45 més que els que en tenen entre 46 i 55.

7.3.- L'estat civil dels perceptors de PIRMI a Barcelona

L'estat civil del conjunt de beneficiaris de PIRMI a la ciutat comtal mostra -gràfic 7.34- una major proporció de persones solteres, vídues, casades i que viuen en parella, que la consideració únicament dels sol·licitants. Aquest fet s'explica perquè sovint en les llars assistides (aquelles que suposadament viuen en condicions de major necessitat) conviuen diferents generacions d'una mateixa família per tal de compartir-hi recursos que els permetin tirar endavant.

**Gràfic 7.34.- L'estat civil dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona.
1991-1992**

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades: per als sol·licitants de PIRMI a Barcelona, les dades que consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 138) i per a les referents al conjunt de beneficiaris de PIRMI a Barcelona, l'explotació pròpia de la base de dades ESOPO-Barcelona.

És habitual, per tant, trobar en aquests casos un ancià vidu que hi resideix amb el propi fill/a i els seus néts, en qui cerca suport i protecció, i també, de parelles noves formades i que no han aconseguit la seva independència i, per tant, encara continuen sota l'aixopluc familiar. En la majoria d'aquestes situacions la intervenció del programa sol ser fonamental per evitar les situacions de reproducció de la pobresa, en especial en aquells casos en què la seva major generositat permet un tractament més complet de les patologies observades.

També, el total de persones separades o divorciades és relativament menor entre el total de beneficiaris que no pas entre els sol·licitants ja que sovint resideixen amb altres persones -sovint els seus propis progenitors i/o els seus descendents-, i aquestes també es beneficien del programa.

8.- Conclusions

En aquest capítol s'ha pogut veure fonamentalment quina ha estat l'evolució del volum de sol·licituds de PIRMI a Barcelona i al conjunt de Catalunya i, també, de les característiques dels seus beneficiaris, palesant-s'hi les relacions existents entre tipologies de beneficiaris i requeriments formals i informals del mateix programa i, també, amb les característiques de la població a Barcelona ciutat i concretament el major o menor risc de pobresa i exclusió social que sofreixen i que ve determinat tant a partir de les seves pròpies característiques personals, com de característiques pròpies d'aquesta ciutat -estructura de l'activitat econòmica, del mercat laboral, etc.-

Quant a l'evolució del nombre de sol·licituds, destaca la importància creixent del programa en el conjunt de la comunitat catalana i també a Barcelona ciutat, per bé que aquesta darrera ha anat perdent importància relativa entre el conjunt de sol·licitants respecte al que havia suposat els anys inicials. Dins de Barcelona destaca la importància del creixement i del volum de sol·licituds tramitades a Ciutat Vella, mentre que es palesa que els dos districtes de majors rendes són aquells en què el volum de sol·licituds tramitades ha estat el menor i també aquells en què menys ha augmentat. Considerant el volum de llars assistides per cada miler d'habitants s'obté també aquest resultat: Ciutat Vella és el districte en què aquesta taxa és major, i els dos de rendes més altes, aquells en què és menor. Destaca també que la majoria de sol·licituds les tramiten els mateixos ajuntaments, i que encara és proporcionalment molt petit el volum de les que tramiten altres entitats que no pertanyen a l'Estat.

Quant a les característiques de les llars beneficiàries de PIRMI a Barcelona destaca: per grandària, la importància de les llars de solitaris i de

les més extenses; per tipus d'estructura, la importància de llars unipersonals i monoparentals; i per tipus de problemàtica principal, la importància de les llars amb problemes sociosanitaris, laborals o de monoparentalitat. També és rellevant la presència de problemes de salut o relacionats amb l'habitatge en moltes d'aquestes llars. La comparació entre les dades dels assistits a Barcelona i en el conjunt del territori català palesa l'existència de diferències significatives entre els assistits en el conjunt de Catalunya i en aquesta ciutat.

Quant a les característiques personals dels assistits s'observen diferències importants entre les característiques del conjunt d'assistits i el col·lectiu dels sol·licitants i, també, entre les dels assistits a Barcelona i en el conjunt de la comunitat catalana. Concretament, pel que fa al gènere, les diferències són menors a la ciutat que a Catalunya, i entre el conjunt d'assistits que considerant solament els sol·licitants. Pel que fa a l'edat, destaca que a Barcelona els sol·licitants són força més grans que en el conjunt del territori català, tot i que en considerar el total d'assistits es palesa que més del 80% tenen menys de 26 anys. És clau destacar novament la importància del disseny institucional de les mesures de suport i, en especial, la identificació dels potencials beneficiaris que, en el cas del PIRMI, deixa fora del programa la majoria de persones menors de 25 anys, justament aquelles que, com s'ha vist també en el capítol cinquè, presenten una major vulnerabilitat per aconseguir la seva incorporació en el mercat laboral.

Pel que fa a l'estat civil, destaca la importància del col·lectiu de solters, sobretot a Barcelona i especialment en considerar la totalitat d'assistits. Solters que, a diferència d'altres ciutats i pel que s'acaba d'argumentar i per la mateixa estructura sociodemogràfica de la ciutat, queden compostos bàsicament per gent d'edat avançada i en major mesura per dones que per homes residents a la ciutat.

D'altra banda, la informació sobre la relació dels assistits amb el mercat de treball mostra la seva majoritària exclusió d'aquest -ja sigui de manera perllongada o intermitent⁸⁸. El PIRMI atén a Barcelona principalment persones desocupades que consten com a tals en el registre de l'INEM però, també, persones que no s'hi registren, que cerquen la seva primera feina, que estan treballant de manera eventual o amb contractacions inestables i, fins i tot, persones ocupades en l'economia submergida -economia que esdevé alhora la seva salvació en tant que els permet sobreviure gràcies a poder disposar d'uns recursos addicionals als que ofereix el programa i, alhora, la seva condemna, en tant que limita la seva recerca activa de millors oportunitats i el seu aprofitament complet del programa en què estan participant.

⁸⁸ En el capítol cinquè s'ha explicat com i per què els col·lectius que en major mesura sofreixen l'exclusió del mercat de treball són a Barcelona -com també en moltes altres localitats- són les persones més joves, les de més de 55 anys que pel motiu que sigui n'han quedat fora, i les dones.

Per tot, es considera provada la hipòtesi anunciada repetidament al llarg d'aquesta tesi que les característiques de la societat, de l'economia, del mercat de treball i, en especial, de la definició i aplicació de les mateixes mesures per resoldre les problemàtiques de pobresa i exclusió, són determinants per explicar el tipus de persones que esdevindran beneficiàries del programa i, també, per poder pronosticar la seva possible trajectòria i possibilitats alternatives, en palesar com les particularitats de la ciutat de Barcelona contribueixen a definir un perfil de beneficiaris substancialment diferent del que percep el PIRMI en el conjunt del territori català o en d'altres ciutats europees. La influència de totes i cadascuna d'aquestes característiques del context local -no solament de les característiques sociodemogràfiques i econòmiques sinó també i especialment de la dimensió institucional- explica que no necessàriament les persones més vulnerables -a les quals ens hem aproximat en el capítol cinquè- siguin finalment les que es beneficiaran en major mesura de les mesures d'assistència social -segons les característiques principals de sol·licitants i beneficiaris que en aquest capítol sisè s'han detallat-.

Resta pendent mostrar en quina mesura aquest diferent perfil de beneficiaris pot repercutir en les característiques i potencialitats del mateix programa i en el diferent aprofitament de les mesures d'ajuda que s'hi ofereixen i, per tant, és clau per determinar l'eficiència i efectivitat de l'assistència social i el PIRMI en particular i, per tant, la seva utilitat per resoldre els problemes per als quals aquest programa s'ha dissenyat. És justament en aquestes qüestions que se centrarà el proper capítol d'aquesta tesi doctoral.

VIII.- L'ESTADA EN EL PIRMI: DIFERENT TEMPS I DIFERENT UTILITAT

1.- Introducció

Aquest capítol analitza el temps d'estada en el programa i la diferent utilitat que d'aquesta estada en treuen els diferents perfils d'usuaris. L'anàlisi es fa en dues parts:

En l'apartat 2, s'exposa la diferent durada que segons les característiques pròpies dels beneficiaris -edat, gènere, problemàtica principal de la llar, tipus de llar, etc.- i del context on estan immersos -característiques institucionals i del mercat- té la seva estada dins del PIRMI o d'altres programes de rendes mínimes, i s'explica la diferent importància que aquesta durada pot tenir en funció bàsicament de la generositat d'aquest tipus de programes i de la d'altres mesures complementàries.

La comparació de les dades sobre temps d'estada en el cas dels beneficiaris de Barcelona ciutat, de tot Catalunya i d'altres ciutats de la Unió Europea, permet desmitificar que els programes que contemplen una estada llarga siguin necessàriament menys eficaços i eficients que aquells en què les durades són més breus i, també, que programes amb una trajectòria breu dels assistits dins de l'assistència social siguin necessàriament exemples a imitar¹.

¹ S'ha parlat amb anterioritat de la relació entre població assistida, població pobre, i població de cada ciutat, comunitat o regió, i també de la seva relació amb la fallida dels mecanismes tradicionals d'integració, sobretot, a causa dels canvis en l'estructura social, demogràfica i econòmica, i al diferent paper que, consegüentment, hi ha de tenir l'estat del benestar i les polítiques socials de les quals el PIRMI n'és un cas particular. Sobre aquestes qüestions i sobre el camí que porta envers la pobresa, el lector pot recórrer novament als apartats segon i tercer del capítol sisè.

En l'apartat 3 es va més enllà i, emprant una anàlisi en profunditat de material qualitatiu recopilat a Barcelona ciutat, es mostra que el temps d'estada en el programa té una utilitat diferent segons el tipus de persona o llar a la qual pretén ajudar. És a dir, s'evidencia que el PIRMI no presenta una capacitat homogènia per atendre les necessitats dels diversos tipus d'usuaris que se n'han de beneficiar ateses les seves pròpies característiques definitòries i de funcionament i les del context local on s'ha d'aplicar².

Per mostrar la diferent capacitat del programa per respondre a les necessitats que plantegen les persones i famílies que se'n beneficien i així aconseguir el seu objectiu manifest -millorar les capacitats de (re)inserció sociolaboral dels individus que n'esdevenen beneficiaris³- s'han establert tres tipus bàsics de beneficiaris: (a) aquells que són inseribles laboralment a curt termini, (b) els que són inseribles, però requereixen un període de temps més llarg atès que sofreixen altres patologies o problemàtiques addicionals o diferents de la manca d'un treball i (c) aquells en què la (re)inserció laboral no es considera possible ni tan sols a llarg termini. Com que el PIRMI és un programa familiar⁴, es consideraran llars inseribles a curt termini aquelles en què com a mínim un dels components adults del nucli principal pot inserir-se laboralment a curt termini en el mercat de treball formal; inseribles a mitjà termini aquelles en què es necessiti més temps per l'existència d'altres qüestions que requereixen una solució prèvia a la pròpia inserció laboral, i llars sense possibilitats de (re)inserció laboral aquelles en què els membres en edat de treballar no poden ni està previst que puguin (per característiques pròpies i/o del context on viuen) exercir aquest dret constitucional.

Per tant, s'observarà que allò important no és el temps *per se* que una llar està en el programa, sinó que les llars beneficiàries puguin rebre l'ajuda del PIRMI el temps suficient, que serà en cada cas el temps que ha de permetre a la llar assolir la capacitat d'esdevenir autònoma i independent d'aquesta mesura d'assistència social -ja sigui perquè aconsegueixi garantir el mínim nivell vital al que es suposa que té dret mercès al seu accés mercat, a mecanismes de reciprocitat o accedint a altres mesures d'ajuda de l'estat del benestar).

² Sobre l'increment de les persones assistides en el PIRMI i el canvi de les seves característiques principals, s'adreça al lector al capítol sisè d'aquesta tesi doctoral; sobre les característiques de l'estat del benestar espanyol, a l'anàlisi que se'n fa en el capítol tercer; sobre les característiques de les mesures ofertes pel programa català, al que s'exposa en el capítol quart; sobre els canvis de context sociodemogràfic i econòmic i com aquests poden fer que els individus sofreixin major o menor risc de pobresa i exclusió social afectant als mecanismes d'integració tradicionals, al que es diu en els capítols cinquè i sisè, i sobre com es palesen aquests diferents desajustos, al que segueix del capítol setè.

³ Sobre els objectius i filosofia del PIRMI, es pot recorre a les explicacions que se'n donen a l'apartat 4.2 del capítol quart de la present tesi doctoral.

⁴ Com ha quedat exposat en definir-ne el funcionament en el quart capítol d'aquesta tesi doctoral.

Les necessitats de cada llar vindran condicionades per les característiques dels propis membres⁵ i també del context local -sobretot, del disseny i funcionament de l'estat del benestar⁶, i de les característiques socioeconòmiques de cada ciutat⁷; i en la consecució de les mateixes serà cabdal l'actitud vital que adopten i la idoneïtat i utilitat de les mesures que se'ls han donat.

Els exemples concrets que recull el capítol sobre famílies entrevistades a la ciutat de Barcelona que estaven en el moment de l'entrevista beneficiant-se del programa o que se n'havien beneficiat amb anterioritat⁸ permeten també mostrar l'existència de diferents maneres d'usar i entendre el PIRMI i diversos tipus de trajectòries de (re)inserció. Tanmateix, cal tenir en compte que la realitat de la població assistida és molt més complexa del que poden recollir aquests exemples concrets, que senzillament s'han de considerar com a il·lustratius de la riquesa i heterogeneïtat del capital humà que esdevé beneficiari d'una mesura com el PIRMI en una ciutat com Barcelona, i com a exemplificadors dels infortunis que han d'afrontar moltes de les persones que són conciutadanes nostres i que sovint els aboquen a situacions de pobresa, exclusió i desprotecció.

Un cop analitzat el temps d'estada en el programa -tant la durada com la diferent utilitat que en poden treure aquells que se'n beneficien-, l'apartat 4 fa una referència als motius que justifiquen la finalització de l'estada en el programa en el cas català. D'aquesta manera, s'analitza en quina mesura la gent que surt ho fa realment perquè ha aconseguit efectivament una millora de les seves condicions vitals i la seva (re)inserció sociolaboral o bé no és més que el reflex de la manca de generositat del programa i de les seves limitacions o incapacitats per oferir-los alternatives de millora real i per poder-los continuar ajudant.

Per tancar, un apartat de conclusions clou el capítol, i recull les principals aportacions que s'hi han anat fent. Un dels condicionants que són clau és l'actitud participativa, positiva i activa dels perceptors de les ajudes; però també ho és la generositat de les mesures que s'ofereixen i la seva idoneïtat atenent no tan sols les característiques dels individus i de les seves capacitats sinó també les del context en què desenvolupen les seves estratègies vitals -mercat, institucions- i en definitiva, el conjunt de recursos materials i humans que tenen a la seva disposició.

⁵ S'han exposat fonamentalment al capítol setè -"Els beneficiaris del PIRMI: característiques i motius d'entrada"- d'aquesta tesi doctoral.

⁶ S'han exposat al capítol quart -"El Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció"- d'aquesta tesi doctoral.

⁷ S'han exposat al capítol cinquè -"Característiques sociodemogràfiques i econòmiques de Barcelona ciutat"- d'aquesta tesi doctoral.

⁸ L'estudi d'aquelles persones que tot i tenir-ne necessitat no aconsegueixen arribar a beneficiar-se de les mesures de rendes mínimes és igualment interessant, però no és objecte del present estudi que, com s'ha indicat repetidament, se centra justament en les persones assistides pel PIRMI a la ciutat de Barcelona.

2.- Temps d'estada en el PIRMI

El diferent temps que cadascuna de les famílies pertanyen al programa és una de les primeres variables que permet diferenciar l'estada d'uns i altres perceptors, i com que és una dada fàcilment contrastable és un dels indicadors que sol prendre's com a referència per comparar els resultats d'uns i altres programes d'ajuda social. La consideració única i exclusiva d'aquest temps diferencial és, però, una dada que pot conduir a conclusions errònies sobre la diferent eficiència i efectivitat de les mesures comparades. És per això que ja d'entrada volen fer-se paleses les seves limitacions i la necessitat de completar aquesta informació amb la que permet un coneixement detallat de la mesura objecte d'estudi, del context on s'aplica i de les característiques de les persones o famílies a qui beneficia.

Els capítols precedents han orientat el lector sobre aquestes informacions complementàries que cal considerar pel que fa al cas que ens ocupa -analitzar el PIRMI a Barcelona, en l'àmbit de referència que hi suposen Catalunya, Espanya i l'Europa mediterrània⁹. El present té per objectiu mostrar i raonar perquè a Barcelona el temps d'estada en el programa és un temps més llarg o més breu que en altres ciutats amb mesures similars, i també, esbrinar si diferents durades corresponen a distints perfils de beneficiaris. Anàlisis que es fan emprant, sobretot, la informació qualitativa recopilada a la ciutat comtal.

2.1.- Conceptes clau: temps de dependència i temps cobrat

Abans de procedir a indicar el temps que les persones estan en el programa cal definir què es computarà com a temps d'estada, i a aquest efecte cal indicar que tot i la importància d'aquesta definició¹⁰ aquesta no és pas una tasca fàcil atès els diferents tipus de temps a què hom pot referir-se en parlar de l'estada en un programa que pretén un suport integral als seus beneficiaris. Les preguntes pertinents a fer-nos serien en aquest cas: estada on?, fent què? Si es refereix a estar fent/rebent algun tipus d'ajuda de les que el programa inclou: a quina en concret¹¹?

⁹ Els capítols tercer i quart li han donat les claus per comprendre i poder comparar la dimensió institucional del programa; els capítols cinquè i sisè, el context socioeconòmic local, i el setè, les característiques de la població que se'n beneficia.

¹⁰ Importància que s'esdevé del fet que aquesta definició condicionarà les dades que s'obtinguin i també la seva possible comparació amb les obtingudes en altres estudis o per a d'altres mesures similars-

¹¹ Com s'ha vist en el capítol quart, el PIRMI inclou diferents tipus de mesures com són: (a) prestacions d'urgència i rescabament, (b) suport personal a la integració, (c) formació d'adults, (d) suport a la inserció laboral (que inclou mesures com: orientació professional, motivació laboral, formació ocupacional, inserció laboral, atenció psicosocial), o (d)

Pel que fa a la present tesi, s'hi computen dos tipus diferents de temps: el *temps teòric o període total de dependència* i el *temps real o període total de cobrament*.

El temps teòric és definit pels tècnics que avaluen el programa com el temps que hi ha des que una sol·licitud és aprovada fins que passa a ser extingida definitivament i així consta administrativament¹².

En la investigació ESOPO es parla de *període total de dependència* per identificar aquell període de temps comprès entre l'aprovació d'una sol·licitud -entrada del beneficiari en el programa- i l'extinció definitiva d'aquesta. Extinció definitiva que es considera té lloc quan han passat un mínim de 12 mesos des del darrer mes en què el beneficiari ha percebut l'ajuda econòmica del programa de rendes mínimes. Aquesta definició d'extinció s'establí al constatar que sovint la declaració administrativa d'extinció no es corresponia tant a criteris tècnics estrictes com a criteris d'oportunitat -així, quan es constata que a voltes la revisió de l'estat dels expedients es reserva per aquells períodes en què el volum de feina és més limitat¹³. A ESOPO, també tenir-se en compte la possibilitat que la dependència no fos continua al llarg del temps, sinó que poguessin existir períodes intermitents de no-dependència¹⁴. Aquests períodes s'anomenaren *episodis de dependència* i s'establí que per tal que existissin dos episodis de dependència diferents hi havia d'haver una distància de com a mínim 12 mesos entre dos episodis consecutius -si no, serien el mateix episodi-. La suma de tots els seus episodis de dependència seria el *període total de dependència* de cada llar o unitat familiar.

El temps real és, en canvi, el temps que el beneficiari ha estat efectivament cobrant l'ajuda econòmica que la pertinença a un programa de rendes mínimes comporta¹⁵.

L'equip d'investigadors que participaren en el projecte ESOPO definiren aquest temps com a *període total de cobrament*, alhora que considerà la possibilitat que aquest període no fos continuat en el temps -des que comença fins que finalitza definitivament la vinculació amb el programa- sinó que poguessin existir períodes de no-cobrament intercalats -

prestació econòmica, les quals poden rebre's de manera independent i seguint diferents itineraris segons les necessitats de cada llar.

¹² Aquesta definició s'aplica a les dades que s'han obtingut tant de la Generalitat com de l'Institut DEP.

¹³ Aquesta definició és la que s'usa en aquelles dades que procedeixen de la recerca ESOPO -tant les referents a la ciutat de Barcelona com a d'altres ciutats participants en aquesta recerca -.

¹⁴ L'estudi va mostrar l'existència d'algunes dependències continuades de llarg termini i d'algunes dependències breus, i també l'existència de períodes intermitents de dependència en molts dels casos.

¹⁵ Constant com a tal en els estudis sobre aquest programa que han estat encarregats pels departaments de Benestar Social i de Treball de la Generalitat de Catalunya i elaborats per l'Institut DEP.

períodes en què la renda mínima d'inserció queda temporalment suspesa. Per això, en aquest estudi es parla també de diferents *períodes de cobrament*¹⁶.

Atenent a aquestes definicions i les característiques del programa català pot afirmar-se, per tant, que el temps total de dependència serà sempre igual o més llarg que el temps real o període total de cobrament¹⁷. Les dades empíriques que tot seguit s'aporten permeten comprovar aquest fet així com la relació existent entre un i altre tipus de temps a la ciutat de Barcelona, i les seves particularitats en relació amb les característiques temporals -teòriques i reals- en altres ciutats europees (apartat 2.2) o atenent les diferents característiques sociodemogràfiques dels entrevistats (apartat 2.3).

2.2.- Temps mitjà d'estada en els programes de rendes mínimes segons territoris

L'anàlisi del temps mitjà d'estada en el PIRMI dels perceptors barcelonins mostra diferències importants entre els districtes de la ciutat, resultat, una vegada més, de les seves particularitats, que condicionen en gran manera les alternatives al programa i també les oportunitats de sortida d'aquest d'aquelles persones que en determinat moment han requerit formar part del col·lectiu dels seus beneficiaris.

Les dades sobre el temps mitjà d'estada en el programa dels perceptors de PIRMI a Barcelona -recollides en el gràfic 8.1.- procedeixen de la recerca feta basant-se en un qüestionari que des de la Direcció de Serveis d'Afers Socials de l'Ajuntament¹⁸ de Barcelona s'envià als diferents Centres de Serveis Socials de la ciutat¹⁹ però que no tots respongueren, motiu pel qual no es disposa de dades dels districtes on cap dels centres va aportar informació (districtes de l'Eixample i de Sant Martí).

¹⁶ El criteri que s'establia per tal de parlar de dos episodis de cobrament consecutius distints era solament que la distància entre ells fos de com a mínim un mes de durada -és a dir, que hi hagués un mes en què no s'hagués percebut el subsidi econòmic-.

¹⁷ Com s'ha explicat en el capítol quart, una persona o llar beneficiària del programa pot tenir temporalment suspesa la prestació econòmica sense que això comporti la suspensió de les altres mesures que se li hagin assignat ni la finalització de la seva vinculació amb el PIRMI. D'altra banda, totes les llars beneficiàries de PIRMI que finalitzen la seva dependència del programa (l'expedient queda extingit) perden el dret a continuar percebent l'ajuda econòmica que el programa els concedia com a beneficiaris d'aquest.

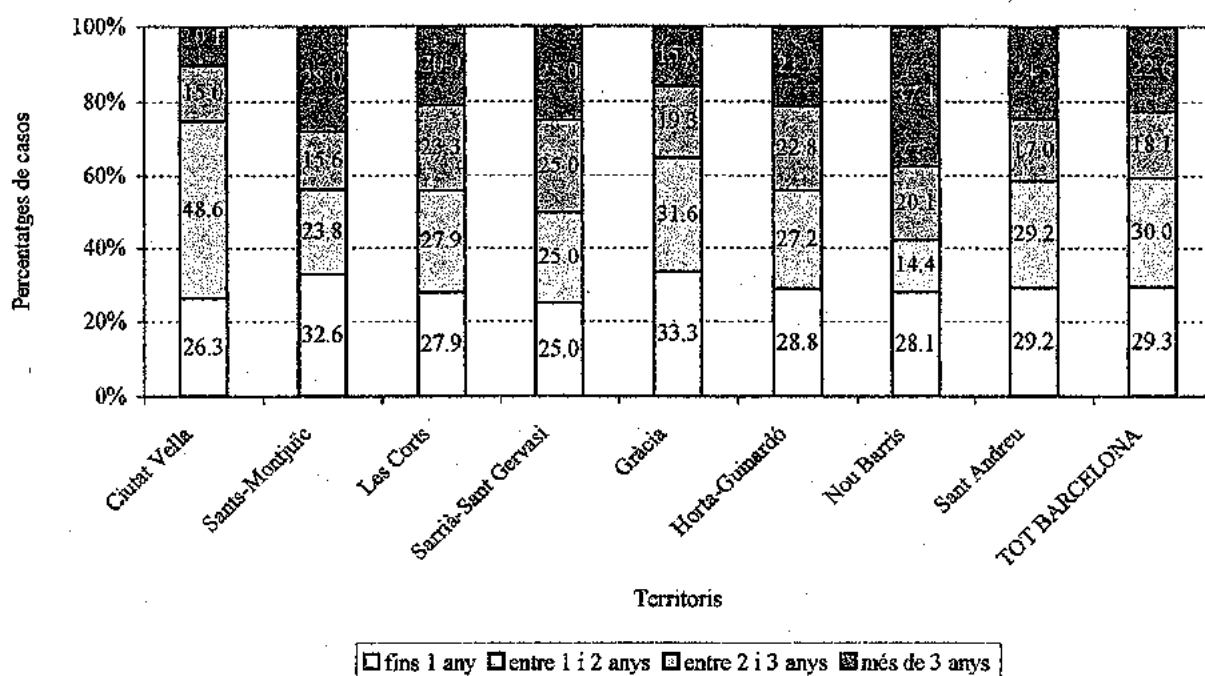
¹⁸ El comentari fa al·lusió a les dades que consten a la referència Ajuntament de Barcelona (1997c: 37), dades referents al 31/12/96, però editades el desembre del 1997, i de les quals encara no hi ha disponible cap actualització.

¹⁹ La relació i ubicació dels diferents centres de serveis socials de la ciutat de Barcelona s'ha recollit en el capítol cinquè d'aquesta tesi: taula 5.1.

Dels que respongueren i a nivell agregat per al conjunt de la ciutat es dedueix que l'any 1996 aproximadament un 30% dels expedients vigents feia menys d'1 any que estaven en el programa, un altre 30% feia entre 1 i 2 anys, prop del 18% entre 2 i 3 i, finalment, el 22.6% feia més de tres anys que hi havia entrat.

De les diferències entre uns i altres districtes barcelonins destaca que els districtes de Ciutat Vella i Gràcia són els dos que presenten un menor percentatge dels seus expedients vigents amb una durada superior als tres anys, i un major percentatge d'aquests amb una durada menor dels 2 anys (74,9% entre els del districte primer, i 64,9% entre els del districte sisè). A la banda contrària, trobem el districte de Nou Barris, districte que presenta la major proporció d'expedients vigents des de fa més de tres anys (37,4%) i únic en què el percentatge d'expedients amb una antiguitat inferior als dos anys no arriba a la meitat del total d'expedients vigents en el districte.

Gràfic 8.1.- Percentatge d'expedients segons temps d'estada en el PIRMI. Barcelona

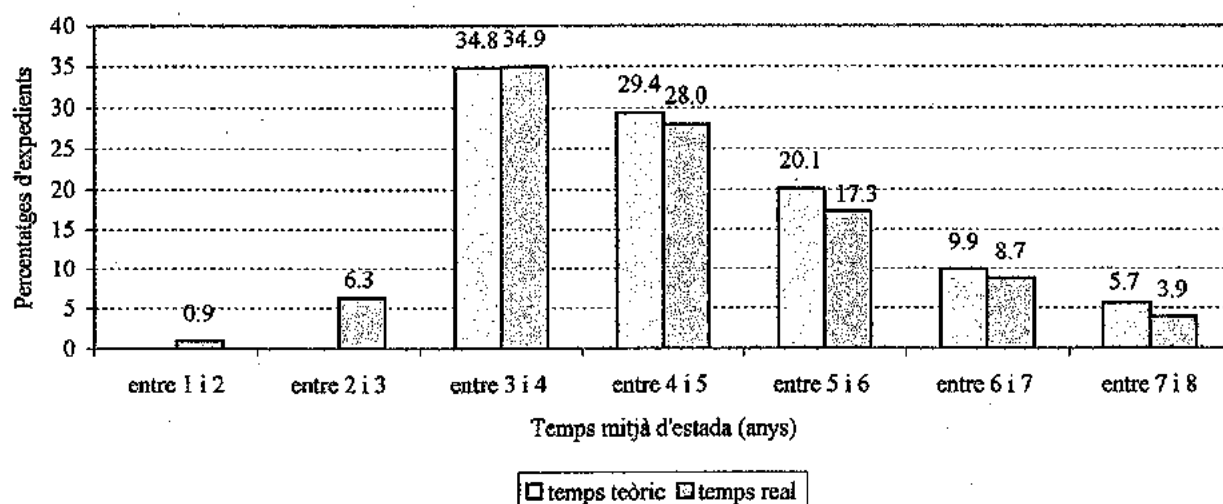

Font: elaboració pròpia del gràfic i dels càlculs necessaris a partir de les dades absolutes que consten a Ajuntament de Barcelona (1997c: 37).

Les dades recents sobre temps teòric dins del programa disponibles per a Catalunya -recollides en el gràfic 8.2.- fan referència al conjunt d'expedients que l'any 1998 feia un mínim de tres anys que estaven en el

PIRMI²⁰ i mostren que aproximadament el 35% d'aquests expedients fa entre 3 i 4 anys, el 29.4% entre 4 i 5, el 20.1% entre 5 i 6, el 9.9% entre 6 i 7 i el 5.7% entre 7 i 8; i, per tant, que a mesura que passa el temps, hi ha un menor percentatge d'expedients que encara continuïn vigents²¹. El gràfic també palesa que, com s'ha justificat prèviament, el temps teòric és sempre igual o superior al temps real d'estada en el programa, i que la diferència entre un i altre creix a mesura que s'allarga el temps de permanència en el programa. A nivell agregat, el temps real mitjà d'estada d'aquests expedients ha estat de 4 anys i 11 mesos i el temps teòric de 5 anys i 3 mesos²².

Gràfic 8.2.- Temps teòric i temps real d'estada en el PIRMI a Catalunya

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades presentades a Institut DEP (1998: 35).

Les dades obtingudes en la recerca ESOP²³ permeten poder comparar la durada mitjana dels episodis de dependència i de cobrament a Barcelona ciutat i en d'altres ciutats europees. Concretament permet palesar que -com recullen les dades de la taula 8.1.- Barcelona és la segona ciutat -darrere de Lisboa- amb una durada mitjana major dels episodis de cobrament i, també, que aquesta durada dista molt de la que es dona a les altres ciutats -força més breu- i que són les ciutats de Göteborg i

²⁰ I que consten a la referència INSTITUT DEP (1998).

²¹ És important completar aquestes informacions amb les que es presenten al llarg de la tesi i especialment en aquest capítol setè sobre els motius que justifiquen l'extinció dels expedients que han estat beneficiaris de PIRMI i també aquells que fan que hi hagi determinats expedients que requereixin una major estada en el programa.

²² Les dades s'han extret de la referència: INSTITUT DEP (1998: 35).

²³ Per conèixer les principals característiques d'aquest estudi, vegeu nota número 5 del capítol 6 i també l'apartat metodològic del capítol primer (*Introducció*) d'aquesta tesi.

Helsingborg a Suècia i la de Bremen a Alemanya, aquelles en què la durada mitjana dels cobraments -i especialment del primer- és menor.

Taula 8.1.- Durada mitjana (en mesos) dels quatre primers episodis de cobrament. Ciutats d'ESPO

EPISODIS	Primer episodi		Segon episodi		Tercer episodi		Quart episodi	
CIUTATS	Durada	Casos	Durada	Casos	Durada	Casos	Durada	Casos
Barcelona	26,86	585	25,89	85	15	11		
Bremen	5,57	849	5,58	202	3,18	45	4,1	19
Göteborg	3,41	2213	3,27	847	3,49	368	3,22	152
Helsingborg	4,05	244	3,73	115	5,19	40	7,44	16
Lisboa	33,5	198	(x)	(x)	(x)	(x)	(x)	(x)
Milà	4,93	791	5,9	285	5,02	116	5,87	34
Torí	6,09	1230	6,68	519	6,78	186	6,64	53
Vitória	11,63	385	9,3	134	12,17	32	(*)	7

(x): no hi ha episodis de cobrament; (*): més de la meitat dels episodis tallats, no pot calcular-se la durada mitjana.

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 143).

També s'hi palesa que a Barcelona el període de cobrament més llarg sol ser el primer, que la durada minva a mesura que es tracta d'episodis posteriors, i que rarament hi ha expedients amb més de tres períodes de cobrament²⁴. De fet -i com recull la taula 8.2.- un any després de l'inici de la percepció pràcticament tres de cada quatre expedients en aquesta ciutat continuaven en el primer episodi de cobrament, prop del 20% estaven fora del programa, un 4.6% estaven entre dos episodis i solament el 2.1% havien iniciat un segon període de cobrament.

En les altres ciutats -llevat de Lisboa-, els percentatges de gent que un any després de l'inici continuaven en el primer episodi de cobrament eren notablement menors i, per tant, la rotació dels beneficiaris dels programes força major. Concretament, a les ciutats sueques, alemanyes i italianes, la majoria dels expedients ja estan fora del programa un any després de l'inici de la seva percepció econòmica.

El fet que els expedients romanguin poc temps dins del programa té una lectura positiva sempre que aquesta sortida hagi estat perquè s'han assolit els objectius que s'havien plantejat des d'aquell. Aquest sol ser el cas de ciutats -com les sueques o alemanyes- amb mesures de rendes mínimes generoses i complementades per altres tipus de mesures d'ajuda de l'estat del benestar igualment generoses i garantidores d'un mínim nivell de vida per a tots els ciutadans. Cas que aquesta breu durada respongui a importants dificultats institucionals -filtres, restriccions pressupostàries, etc.- per continuar oferint l'ajuda a les llars malgrat pugui persistir la seva situació de necessitat -com seria el cas a diferents ciutats d'Itàlia-, la lectura seria, per contra, negativa.

²⁴ Dins de la finestra d'observació de 42 mesos que es considerava.

Igualment, una elevada rotació de les persones assistides pot ser interpretada positivament sempre que suposi que aquestes surten del programa havent cobert les seves necessitats i poden tornar a entrar-hi sense dificultats cas de tornar a sofrir mancances o necessitats que el programa té l'objectiu de cobrir. No seria així, cas que les persones deixessin de poder ser assistides malgrat persistís la seva situació de necessitat, i això suposés un trencament en la continuïtat de l'assistència de què pot gaudir la llar.

A Barcelona, el fet que les trajectòries d'estada en el programa siguin llargues demostra la possibilitat de la continuïtat en el tractament de les persones necessitades d'ajuda mentre persisteix la seva situació de necessitat. D'altra banda, també reflecteix les limitacions del programa per ajudar-les a (re)inserir-se ràpidament en aquells casos en què aquesta (re)inserció a curt termini és viable i, també, el fet que aquesta no és -com es palesarà en aquest capítol- la situació de moltes de les llars assistides que, per tant, requereixen processos assistencials de mitjà o llarg termini.

Taula 8.2.- Estat dels episodis de cobrament un any després de l'inici de la percepció. Ciutats d'ESOPO. Percentatges

EPISODI UN ANY DESPRÉS DE L'INICI	Barcelona	Bremen	Göteborg	Helsingborg	Lisboa	Milà	Torí	Vitòria
Primer	74,2	28,9	18,8	15,6	75,3	7,8	22,9	46,8
Segon	2,1	5,2	11,9	7,4	0,0	12,8	13,3	4,7
Tercer o posteriors	0,0	0,0	2,2	1,6	0,0	0,5	0,7	0,0
Entre dos episodis	4,6	13,6	24,7	25,0	0,0	14,9	17,5	16,9
Fora	19,1	52,4	42,4	50,4	24,7	64,0	45,7	31,7
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 159).

Pel que fa referència a la durada mitjana dels episodis de dependència, les dades -que recull la taula 8.3- evidencien la major durada d'aquests a les ciutats de Barcelona i Lisboa, úniques en què aquestes superen els 33 mesos de durada mitjana. Helsingborg i Milà són, en canvi, les ciutats amb una durada menor, encara que per motius força diferents. El coneixement en detall d'aquestes ciutats i dels seus programes de rendes mínimes²⁵ permet apuntar que en el cas de Helsingborg, com en els de Bremen i Göteborg, la durada breu en una mesura generosa sembla indicativa de l'èxit de les mesures; mentre que en el cas de les ciutats italianes -Milà i Torí en serien exemples-, amb moltes més restriccions, sembla més el reflex de les limitacions de les possibilitats institucionals de

²⁵ Per a una aproximació detallada a les característiques diferencials de les mesures (tant en la seva definició com en la seva aplicació) i dels diferents contextos locals de les ciutats que formaren part del projecte ESOPO, pot consultar-se la referència SARACENO, Ch. (ed.) (1998), especialment, els materials recollits a l'Apèndix.

continuar oferint ajuda fins i tot a aquells beneficiaris que la poden continuar necessitant²⁶.

Vitòria, l'altra ciutat espanyola que va formar part de l'estudi, és la tercera ciutat amb una major durada de la dependència dels seus beneficiaris de programes de rendes mínimes, encara que, amb uns resultats més propers a les ciutats italianes o alemanyes que no pas a Barcelona o Lisboa. En aquest sentit és fonamental el fet que a Vitòria hi ha una major oferta d'ocupació pública per a les persones que hi esdevenen beneficiàries del programa de salari social i estan en condicions de poder incorporar-se al mercat de treball, incorporació que, tot i que sovint és temporal, els permet, si més no de manera temporal, sortir de la dependència del programa de rendes mínimes considerat.

En el cas de la ciutat de Barcelona aquest tipus d'ocupacions estan menys presents. Per contra, els treballadors socials solen ser-hi (a Barcelona) més permissius quan a deixar que es realitzin treballs els ingressos dels quals no es declaren mentre es rep la prestació econòmica del programa. Aquesta actitud sol basar-se en la consideració que la capacitat d'ajuda del programa és limitada -sobretot per l'escassetat de la mesura de suport econòmic i la no adequació de moltes de les altres mesures ocupacionals i formatives pensades per a persones amb una menor formació, experiència i professionalitat que moltes de les que actualment n'esdevenen beneficiàries-i que d'aquesta manera pot afavorir-se un nivell de vida més adequat i fomentar la capacitat d'autonomia dels assisits. Tanmateix, al llarg d'aquest capítol podrà comprovar-se que els resultats reals no són sempre els previstos i que, de fet, aquesta acció a banda de suposar un important element de discriminació entre uns i altre beneficiaris del programa²⁷ pot fer incrementar el perill d'acomodament dels assisits a la situació assolida i, reduir les possibilitats reals de (re)inserció sociolaboral.

Les diferències en la durada mitjana dels episodis de dependència i en els episodis de cobrament entre Barcelona i les altres ciutats europees s'expliquen fonamentalment per les importants diferències que existeixen entre elles quant a l'economia, sociodemografia, cultura i marc institucional de suport a les persones pobres i necessitades. I, també, conseqüentment, per les característiques de les mateixes llars assistides amb cadascun dels programes de rendes mínimes que s'analitzen.

²⁶ Sobre les característiques de les diferents mesures -tant legals com d'aplicació-, pot consultar-se SARACENO, Ch. (ed.) (1998), en especial l'apartat dedicat a aquestes qüestions que hi ha a l'Apèndix.

²⁷ Segons la "benevolència" del treballador social que s'ha d'encarregar del seguiment del seu cas.

Taula 8.3.- Durada mitjana (en mesos) del primer i el segon episodis de dependència. Ciutats d' ESOPO

EPISODIS	PRIMERA DEPENDÈNCIA		SEGONA DEPENDÈNCIA	
CIUTATS	Durada mitjana	Episodis	Durada mitjana	Episodis
Barcelona	34,44	585	(*)	13
Bremen	8,12	849	10,17	83
Göteborg	10,03	2213	7,43	206
Helsingborg	6,43	244	5,16	51
Lisboa	33,5	198	(x)	(x)
Milà	6,52	791	6,47	80
Torí	10,66	1230	9,52	154
Vitòria	15,42	385	13	60

(x): no hi ha episodis de cobrament

(*): més de la meitat dels episodis tallats, no pot calcular-se la durada mitjana

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 145).

El fet que la durada dels episodis de dependència i de cobrament de Barcelona sigui de les més llargues té com a lectura positiva mostrar que el programa és generós pel que fa al temps en què els beneficiaris poden beneficiar-se del seu suport. D'altra banda, però, té una lectura negativa, en el sentit que revela que no aconsegueixen una (re)inserció ràpida²⁸. Aquest fet pot venir motivat, en gran mesura, per la manca de generositat de les mesures que incorpora i, en especial, la quantitat assignada mensualment als beneficiaris²⁹, cosa que fa que molts d'ells hagin de complementar aquesta assignació econòmica amb activitats al marge de les que els recomana el programa -sovint treballs irregulars en l'economia informal- per poder així mantenir un mínim nivell de vida a les seves llars, fet que pot comportar que no puguin aprofitar els recursos del programa tant com seria d'esperar.

L'anàlisi del material qualitatiu referent als beneficiaris i exbeneficiaris del PIRMI a Barcelona ciutat permetrà detallar amb

²⁸ Com s'ha avançat teòricament i es mostrarà en el següent subapartat d'aquest capítol, la (re)inserció ràpida no sempre és possible i depèn en gran mesura de la situació de partida (en el moment en què entren a formar part dels beneficiaris de les mesures d'ajuda considerades) que caracteritza cada cas. Tanmateix és cert que a igualtat de capacitats dels individus o de la llar, depenent del context on aquests estiguin, serà més o menys fàcil que aconsegueixin no romandre estancats en programes de rendes mínimes, que és el que succeeix en molts casos de beneficiaris del programa català per una manca real d'alternatives (tant en el mercat de treball com en el sistema de benestar social imperant -manca de polítiques familiars, d'habitatge, etc. adequades-).

²⁹ Les quantitats bàsiques assignades a un individu a les diferents ciutats europees analitzades (en euros) s'expliquen a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 94 a 100), i serien: Milà: 271; Torí: 189; Saint-Etienne i Rennes: 370; Bremen: 274; Halle: 519; Lisboa i Porto: 105; Barcelona: 232; Vitòria: 233; Göteborg 337 i Helsingborg: 384. (Aquestes quanties van calcular-se emprant les equivalències: 1 Euro =1919 Lit =6.5 FF =1.97 DM=200 PTE =168 PTAS =8.82 SKR, i arrodonint els resultats).

posterioritat aquests elements aquí apuntats, i veure en quina mesura han de ser matisats³⁰.

2.3.- Temps mitjà d'estada en els programes de rendes mínimes segons les principals característiques dels sol·licitants i de les llars. Barcelona i les altres ciutats europees

S'ha palesat en els capítols precedents que el risc de sofrir pobresa i/o exclusió no és igual per a totes les persones ni per a tots els tipus de llar i també, que depenent de les seves característiques i del context en què viuen individus i famílies tenen més o menys facilitat d'accedir a les ajudes de programes de rendes mínimes com el PIRMI³¹.

Ara ha arribat el moment de mostrar que també depenent de les característiques personals i contextuals es té diferent possibilitat d'aconseguir a més curt termini la (re)inserció sociolaboral i, així, estar menys temps en el programa -i també menys temps percebent el suport econòmic que aquest programa ofereix- en la mesura que aquesta incorporació al mercat laboral comporti l'extinció del dret a ser-ne beneficiari³². Així ho mostren les dades que es recullen seguidament, alhora

³⁰ Cal entendre que una (re)inserció més o menys ràpida vindrà molt condicionada, per exemple, per la situació de partida de les llars beneficiàries. Així, el temps mitjà considerat ràpid per tal que una llar aconsegueixi la (re)inserció dependrà força, per exemple, de la seva situació de partida, sent diferent en el cas que en entrar al programa presenti elevada desestructuració, un estil de vida marginal, problemes relacionats amb la salut i manca de capacitats per poder accedir de manera immediata al mercat laboral, o bé, en el cas que entri al programa amb una mancança únicament d'un lloc de treball.

³¹ S'ha vist, per exemple, que tot i que el PIRMI és un programa teòricament universal és cert que existeixen filtres que impliquen un sistema de valors sobre aquelles persones o llars pobres que són més o menys mereixedores d'ajuda i que estan implícits en la cultura assistencial.

³² No sempre la incorporació en el mercat de treball comporta la suspensió o finalització de la relació amb el programa: d'una banda, perquè sovint els beneficiaris compaginen la percepció del PIRMI amb l'exercici d'activitats submergides que permeten l'obtenció de recursos addicionals -sovint amb el coneixement dels mateixos treballadors socials, però sense que aquests "treballs" constin en els fulls de seguiment del programa on cal recollir l'evolució i els canvis de situació a la llar; de l'altra, perquè no sempre la incorporació en el mercat de treball de com a mínim un dels membres de les llars beneficiàries suposa que se superi el llindar econòmic que els exclouria de la possibilitat de beneficiar-se del programa. Aquest darrer fenomen mostra, atesa la limitada ajuda econòmica que aquest garanteix -vegeu l'apartat 4.4.5. d'aquesta tesi doctoral- i també el restrictiu criteri que es fixa que per tal de poder-hi accedir -criteris exposats en detall a l'apartat 4.3. sobre la població destinatària del PIRMI-, la precarietat amb què moltes d'aquestes llars accedeixen al mercat de treball, i també -a causa del baix llindar que es fixa per tal d'excloure possibles beneficiaris- les mancances de suport per part de l'estat del benestar a famílies que, tot i no ser enteses administrativament com a pobres o necessitades, viuen situacions de veritables mancances socials i materials.

que palesen algunes de les principals diferències en la durada mitjana real de l'estada -temps real d'estada en els programes de rendes mínimes- dels beneficiaris a la ciutat de Barcelona amb les que s'han pogut establir en d'altres ciutats europees.

Les dades referents a la durada mitjana dels períodes de dependència i cobrament dels beneficiaris del PIRMI a Barcelona ciutat mostren, com es veurà tot seguit, que el temps d'estada varia força si es consideren variables com el tipus de llars beneficiàries, l'existència o no de fills a la llar i el seu nombre, i l'edat o el gènere dels sol·licitants en cada cas. És justament a aquestes diferències i algunes de les principals causes que les expliquen que es dedica el present apartat, comparant-ho, en aquells casos en què s'ha considerat interessant, amb el que succeeix en altres ciutats de la Unió Europea en què s'ha obtingut informació similar.

2.3.1.- La durada mitjana segons ciutats i tipus de llars

Classificant les llars assistides en tres grans categories -llars monoparentals, llars de parelles amb fills (ja siguin extenses o uninuclears) i llars de persones soles o unipersonals³³- s'evidencia que a Barcelona hi ha diferències significatives en el temps que unes i altres romanen cobrant el programa (temps real) i depenent-ne (temps teòric). En canvi, a Barcelona, no hi ha diferències estadísticament significatives respecte al temps d'estada en el PIRMI de les llars d'immigrants i d'aquelles en què resideixen nadius³⁴.

Concretament tant les dades obtingudes a Barcelona en l'estudi de l'evolució al llarg del temps -estudi longitudinal- de casos fet a partir de la consulta d'expedients del programa, com les obtingudes a partir d'entrevistes a persones qualificades en el camp dels serveis socials i també als mateixos beneficiaris de PIRMI a la ciutat, mostren que hi ha signes que les llars monoparentals solen estar una mitjana de temps lleugerament superior a la d'altres col·lectius, mentre que també n'hi ha que les persones que viuen soles i en especial les parelles amb fills hi solen romandre menys temps³⁵.

Pel que fa a les parelles amb fills, el fet que hi romanguin menys temps pot explicar-se en bona mesura perquè sol ser un dels tipus de llar que té més facilitats d'entrada al programa -i, per tant, poden accedir-hi amb unes condicions de menor necessitat- atesa sobretot la prioritització de

³³ Per a la definició de cadascun d'aquests tipus de llars pot es pot recorre a les explicacions donades en l'apartat 4.4. "L'estructura de les llars"- del cinquè capítol d'aquesta tesi doctoral.

³⁴ Aquest fet és sobretot rellevant perquè les diferències són importants en altres ciutats, sobretot en el cas de les ciutats sueques i alemanyes en què s'aprecia que són justament les llars amb immigrants les que presenten majors dificultats per sortir del programa. Així consta a SARACENO, Ch. (1998: 193-197).

³⁵ Aquestes dades consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 184, 187, 191, 194).

l'atenció a famílies amb fills per evitar la reproducció de la pobresa i l'exclusió social-.

Les llars monoparentals també solen gaudir d'aquest tracte de favor però tenen l'inconvenient que la persona que les encapçala sol trobar dificultats importants per poder compaginar les tasques productives i reproductives que la seva condició els imposa, sobretot per la manca de mesures complementàries de suport³⁶ i la insuficient flexibilitat del mercat de treball³⁷.

Les unipersonals solen ser llars amb més problemàtiques acumulades, i quan no és així, la manca de treball sol ser-hi difícil de resoldre (atès que solen ser llars de gent gran o amb problemes de salut però alhora sense accés a altres tipus d'ajuda que els permetin no haver de requerir l'ajuda del PIRMI), i és freqüent, per tant, que restin en el programa força temps (generalment fins que aconseguixen l'accés a algun altre tipus de mesura com les jubilacions, o fins que moren). Aquest fet es troba generalment justificat perquè són uns dels col·lectius que es considera que haurien de ser més autosuficients i també perquè sol considerar-se que la responsabilitat d'atendre les seves necessitats ha de recaure en primera instància damunt de la seva família més que no pas damunt de l'estat del benestar³⁸.

De la comparació dels temps -teòric o real- que estan dins del programa els beneficiaris de Barcelona i els de les altres ciutats europees que formaren part de la recerca ESOPo i en què s'avaluaren aquests temps amb criteris similars³⁹, es dedueix que, malgrat les anteriors diferències en el temps d'estada i de cobrament, Barcelona és una de les ciutats en què aquestes són menors per raó del tipus de llar⁴⁰.

Que a Bremen, Milà i Vitòria, les llars monoparentals solen estar, com a Barcelona, durant més temps percebent l'ajuda econòmica; són principalment destacables les ajudes que reben aquest tipus de llars a Bremen (i que van disminuint en augmentar l'edat dels fills que viuen a la llar), mentre que són poques les ajudes que se'ls ofereixen quan la mare treballa remuneradament fora de la llar.

³⁶ Com ara una major extensió de les llars d'infants públiques per a nens de 0 a 3 anys.

³⁷ Que sovint fa que els horaris de treball i els de les escoles, llars d'infants, etc. no siguin compatibles.

³⁸ Sobre el paper subsidiari que sol exercir l'estat en els sistemes de benestar dels països mediterranis, i sobre el sobrecarregament que això pot comportar sobre les responsabilitats de les famílies -i especialment sobre les dones-, en tant que s'hagin de fer càrrec dels membres de la llar que no es valen per ells mateixos, el lector pot recórrer novament a l'apartat del capítol segon sobre les transformacions de les polítiques socials i els estats del benestar i especialment a l'aproximació que s'hi fa de les particularitats d'aquest quart sistema d'estat del benestar: l'estat familista o de l'Europa del sud.

³⁹ Aquestes dades consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 184,187,191,194).

⁴⁰ Concretament en aquesta ciutat i seguint les dades de la recerca ESOPo, no hi ha diferències significatives estadísticament en el temps d'estada dels immigrants -ni teòric ni real-, ni tampoc, en el temps teòric d'estada de les llars monoparentals o de parelles amb fills.

Que les parelles amb fills són el grup que presenta menors diferències amb el conjunt de beneficiaris; tanmateix, estan menys temps cobrant la renda mínima que el conjunt d'assistits en els programes de rendes mínimes en la majoria de ciutats. En són excepcions les ciutats de Torí (on tendeixen a presentar signes d'una major durada dels seus episodis de dependència i cobrament), i de Vitòria (on tot i no existir diferències significatives quant a la durada total, sí que n'hi ha respecte al temps que estan cobrant l'ajuda econòmica de la RMI en el sentit que tendeixen a romandre-hi durant més temps que el conjunt de beneficiaris del programa).

I que les llars de persones soles presenten signes de períodes de menor durada assistides pel PIRMI, per bé que això sovint sigui més degut a un canvi de natura de la seva dependència que no a una (re)inserció sociolaboral i autonomia i autosuficiència d'aquelles. Aquest fenomen és extensiu a les altres ciutats europees analitzades, amb l'excepció de Torí (on la mesura pretén ajudar principalment la gent gran i això afavoreix que acostumin a romandre-hi durant més temps) i de Göteborg (on no presenten diferències significatives amb el conjunt de beneficiaris de la ciutat)⁴¹.

La consideració per separat de les llars amb sol·licitants immigrants mostra⁴² que és justament a les ciutats on la seva importància és major on presenten majors dificultats -comparant-ho amb el conjunt de beneficiaris d'aquestes ciutats- per aconseguir normalitzar la seva situació i, per tant, s'hi han obtingut signes que apunten a una dependència lleugerament més llarga. Així, a Bremen, Helsingborg i Göteborg, són un grup que generalment està més temps cobrant que el conjunt de beneficiaris d'aquestes ciutats. En canvi, a les ciutats italianes -amb mesures altament categòriques i amb força restriccions- semblen estar-hi menys⁴³, i no presenten diferències significatives en el cas de Barcelona, tot i que també cal recordar que el criteri immigrant no es recull de manera explícita en els expedients consultats i, per tant, és possible que algunes persones immigrants -per evitar possibles discriminacions- no constin com a tals⁴⁴.

⁴¹ Aquestes dades es recullen a SARACENO, Ch. (ed.) (1998), i en l'annex (volum II) d'aquest informe es recullen les taules síntesi de les característiques de les diferents mesures i dels diferents contextos locals analitzats.

⁴² Conclusió extreta a partir de les que consten a SARACENO, Ch. (ed.) (1998) i especialment a la part en què es parla de les majors dificultats de la seva sortida (capítol 7: pàgines 193-197).

⁴³ Són potser entre els més expulsats? Els menys mereixedors d'ajuda?

⁴⁴ En aquest sentit caldria apuntar no tan sols la conveniència sinó també la necessitat de recollir explícitament el criteri sempre que aquest comporti limitacions addicionals a la capacitat d'autosuficiència dels subjectes, ja que en aquests casos la necessitat de poder-los oferir polítiques apropiades ho fa necessari (per exemple, ensenyar l'idioma de la comunitat on ara resideixen, etc.). El fet de voler defugir una discriminació racial negativa també pot impedir-los, per tant, poder gaudir de polítiques discriminatòries en sentit positiu, sense les quals la seva (re)inserció pot ser força més difícil del que caldria esperar.

2.3.2.- La durada mitjana segons ciutats i nombre de fills que viuen a la llar

S'ha argumentat teòricament la importància de tenir en compte el nombre de fills que viuen a la llar, la importància teòrica de poder disposar de dades que tinguin en compte la seva diferent edat, i també, de dades que considerin la totalitat de membres de la unitat familiar que incrementen les seves despeses sense poder contribuir a augmentar-ne les provisions⁴⁵. Novament, però, les estadístiques no recullen tot allò que seria bo de valorar, i així, en la recollida de dades referides a les característiques de les llars assistides pels programes de rendes mínimes de les ciutats objecte d'estudi de la recerca ESOP, solament consta el nombre de fills que hi ha a la llar. Indicador que, si bé no és l'òptim, sí que orienta sobre una diferent possibilitat d'aconseguir a més curt o llarg termini una (re)inserció, en tant que condiciona -de manera molt clara en el cas català- les possibilitats d'esdevenir beneficiari del programa⁴⁶.

Així doncs, una major facilitat de les llars amb fills de poder beneficiar-se del programa portaria a suposar que aquestes puguin presentar uns episodis de cobrament i de dependència més llargs. Cal també considerar, però, que també suposa que llars amb condicions menys precàries que altres puguin beneficiar-se del PIRMI perquè en elles hi viuen infants, i això podria fer que els fos relativament més senzill poder recuperar l'autonomia i aconseguir la (re)inserció social i laboral, i això faria que el temps -teòric i real- que romanguessin en el programa fos menor.

Segurament és pels efectes contraris d'ambdós efectes que les dades recollides a la ciutat comtal apunten que no hi ha gaire diferència en els temps d'estada i cobrament de les llars assistides pel PIRMI a la ciutat. Tanmateix, les llars amb un fill romanen una mica més de temps dins (34 mesos) i cobrant (28 mesos) del PIRMI que altres tipus de llars, cosa que pot ser conseqüència del fet que bona part d'aquestes llars puguin ser monoparentals, un dels tipus que gaudeixen de més discriminació positiva entre els treballadors socials i, també, del fet que actualment la decisió de tenir fills (i, especialment, d'augmentar-ne el nombre) sol venir molt condicionada per les perspectives futures previstes a cada llar (i, així, aquelles amb un menor nombre de fills poden correspondre a llars amb unes perspectives vitals que s'assumeixen o interpreten com a menys favorables). De major a menor durada en el programa segueixen -com recull el gràfic

⁴⁵ Com ha quedat exposat en el capítol cinquè en l'apartat sobre tipologia de les llars, és important retenir la necessitat de considerar la proporció d'ingressos/despeses a cada llar i les potencialitats dels individus per incrementar cadascuna d'aquestes partides i, per tant, poder diferenciar entre les situacions de monoparentalitat i les de monofiliabilitat, cosa no sempre possible amb les dades estadístiques amb què sol treballar-se.

⁴⁶ Els col·lectius amb dret a esdevenir beneficiaris del PIRMI s'han exposat prèviament en el capítol quart en l'apartat sobre "Població destinatària del PIRMI". Aquí, només a tall d'exemple, volem recordar que els menors de 25 anys no són atesos, en principi, pel programa, sent una excepció aquells que tenen càrregues familiars.

8.3- les llars sense fills a càrrec i les de dos fills. Per a les llars amb 3 o més fills no es disposa de la durada mitjana de l'estada teòrica en el programa atès que la informació estadística no seria suficientment significativa, ja que no hi ha prou famílies en què aquests episodis hagin finit, motiu que fa suposar que seria més llarga, dada que es fonamenta en l'estimació de la durada mitjana dels episodis de cobrament, similar a la de les llars sense fills⁴⁷ i superior a la d'aquelles en què n'hi viuen dos.

Comparant amb el que passa en altres ciutats europees⁴⁸ es palesa que en elles les diferències solen ser més grans. També, respecte als episodis de cobrament, que a les ciutats de Bremen i de Helsingborg també són les llars amb un sol fill les que més temps perceben en mitjana l'ajuda econòmica dels programes; que a Göteborg i a Milà, en canvi, són les llars amb 2 fills, a Lisboa i Vitòria les que en tenen 3 i més, i que a Torí aquelles en què no hi ha cap fill⁴⁹.

Quant als episodis de dependència, la comparació de dades amb altres ciutats mostra que mentre a Barcelona i Bremen són justament les llars on hi ha un fill les que solen romandre dependents durant més temps, en la majoria de ciutats hi solen romandre més les llars on hi ha tres o més fills -així passa a Lisboa, Helsingborg, Vitòria, Göteborg i Milà-. En aquest sentit pot apuntar-se que a les ciutats estudiades les llars més nombroses solen correspondre's en major mesura a estils de vida diferents al predominant a la comunitat⁵⁰.

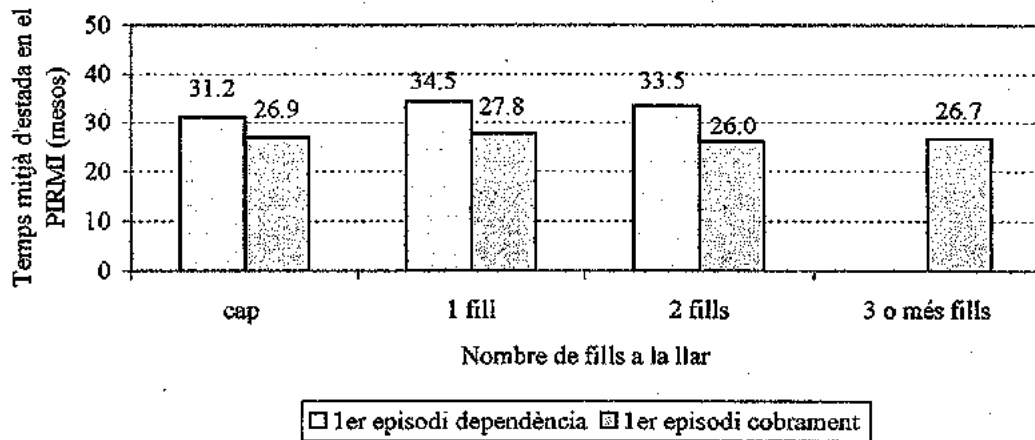
⁴⁷ La durada dels episodis de dependència i cobrament i de les llars sense fills ve en bona mesura justificada pel fet que es tracta sovint de llars en l'etapa de niu buit, que no és que no hagin tingut fills, sinó que aquests ja han marxat de la llar familiar, constituint la seva pròpia llar, i en què, per tant, solen romandre-hi persones d'edat més avançada que sovint tenen problemes de salut. Aquests dos factors -l'edat i els problemes de salut, són clars condicionadors de les seves dificultats de (re)inserció sociolaboral, i, amb elles, de la seva permanència en el PIRMI a manca d'altres alternatives (mesures d'ajuda categòriques especials per a ells, etc.).

⁴⁸ Les dades concretes poden consultar-se a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 156) i recullen respectivament, per a les llars de 0, 1, 2 i 3 o més fills, les durades mitjanes següents: Barcelona (cobrament: 26.9; 27.8; 26 i 26.7; i dependència: 31.2; 34.5, 33.5 i no consta); Bremen (c: 5.06; 8.5; 6.5; 4.9; d: 6.9; 14.1; 8.5; 10.3); Göteborg (c: 3.3; 3.5; 3.8; 5.04; d: 10.3; 8.0; 9.5; 13.1); Helsingborg (c: 3.8; 5.1; 3.7; 12.5; d: 5.7; 7.7; 5.3; 21.5); Lisboa (c: 26; 38; 35; 40; d: 26.0; 38.0; 35.0; 40.5); Milà: (c: 3.8; 6.0; 6.2; 5.6; d: 3.9; 10.0; 11.6; 12.2); Torí (c: 6.6; 5.7; 6.5; 6.0; d: 12.9; 9.6; 10.0; 9.0) i Vitòria (c: 13.7; 9.38; 8.25; 17.5; d: 15.6; 13.7; 18.5; 22.5).

⁴⁹ És oportú recordar novament que les mesures italianes tenen una important tendència a afavorir la població més anciana que, sovint, viu sola o amb altres persones d'edat similar a la seva, però no amb fills petits al seu càrrec.

⁵⁰ Solen ser en bona mesura llars de gent immigrant o d'ètnies minoritàries i particularment difícils d'inserir per les seves particularitats. A Barcelona destaquen les llars de gitanos i magribins.

Gràfic 8.3.- Temps mitjà d'estada en el PIRMI a Barcelona, segons el nombre de fills a al·lar

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 154-156)

2.3.3.- La durada mitjana segons ciutats i edat dels sol·licitants

En analitzar les diferències de durada dels episodis de cobrament a la ciutat de Barcelona segons l'edat dels titulars, s'observa que són justament les persones d'edats intermèdies (30-44 anys) aquelles que presenten uns episodis més breus, mentre que els beneficiaris menors de 30 anys i majors de 45 anys presenten episodis de major durada. Aquest fet és coherent amb les explicacions que s'han donat anteriorment i que apuntaven justament al fet que són aquests grups els que es trobem amb més dificultats per tal de poder accedir al mercat de treball. En el cas de la gent de més de 45 anys, aquestes dificultats són majors ja que sovint cal afegir-hi problemes relacionats amb la salut i de mancances formatives i/o de capacitat de reciclatge, fets que poden justificar que aquells beneficiaris d'aquestes edats -que no tinguin efectivament dret a percebre altres tipus d'ajudes socials- que requereixin l'ajuda dels programes de rendes mínimes, la necessitin, sovint, durant un temps mitjà superior al dels més joves.

Quant als joves cal tenir també present que els estrictes criteris d'accés per als menors de 25 anys comporten que sovint les persones que, tenint aquestes edats, accedeixen al PIRMI siguin persones amb unes problemàtiques més plurals o realment greus i que, per tant, solen requerir períodes de dependència també més llargs.

El temps real d'estada en el programa també sol ser més breu en aquests que en els beneficiaris de més edat que, com s'ha apuntat, solen tenir limitacions importants de les seves capacitats pel seu estat de salut.

També en aquells casos en què, tot i no tenir limitacions de les seves capacitats derivades del seu estat de salut, poden haver d'afrontar limitacions 'reals' de poder accedir al mercat laboral o a altres mesures d'ajuda de l'estat del benestar⁵¹.

Aquest fenomen també es verifica a les ciutats de Lisboa, Torí i Vitòria, on la dependència del programa manté una correlació positiva amb l'edat dels titulars; també a Bremen els més grans són aquells que presenten dependències més llargues -en aquest cas, seguits dels més joves-. En canvi, a Milà, es dona el cas contrari, sent justament els més grans els que hi romanen menys temps i els més joves els que més⁵². Finalment, a les ciutats sueques de Göteborg i Helsingborg, són les persones d'edats entre els 30 i els 44 anys els que, com a mitjana, en depenen durant més temps⁵³.

De la comparació de les dades obtingudes respecte al temps que estan cobrant la prestació econòmica les persones o famílies assistides en els programes analitzats⁵⁴, cal destacar que igual que a Barcelona a Bremen és la gent d'edat mitjana la que presenta episodis de cobrament més breus; a ciutats com Lisboa, Torí o Vitòria, la durada mitjana dels episodis de cobrament creix a mesura que ho fa l'edat dels titulars de les mesures. I, finalment, a Milà i a Göteborg, en canvi, els més grans són els que menys temps hi romanen. Diferències en el temps que, una vegada més, responen principalment a les característiques de les mesures d'ajuda a les diferents ciutats i en especial a les diferents prioritats fixades quant a la població potencialment beneficiària; i també, a la major o menor existència d'altres possibles mesures d'ajuda o de recursos en cadascun dels contextos locals⁵⁵.

⁵¹ El temps teòric no es pot comparar en tant que la informació recopilada a Barcelona no permet estimar la durada mitjana dels episodis de dependència dels menors de 29 anys ja que n'hi ha massa que no acaben dins la finestra d'observació de 42 mesos que es va estudiar i, per tant, la mitjana que es derivaria dels escassos casos que sí finalitzen en aquest període no seria significativa del conjunt d'assistits en aquest interval d'edats.

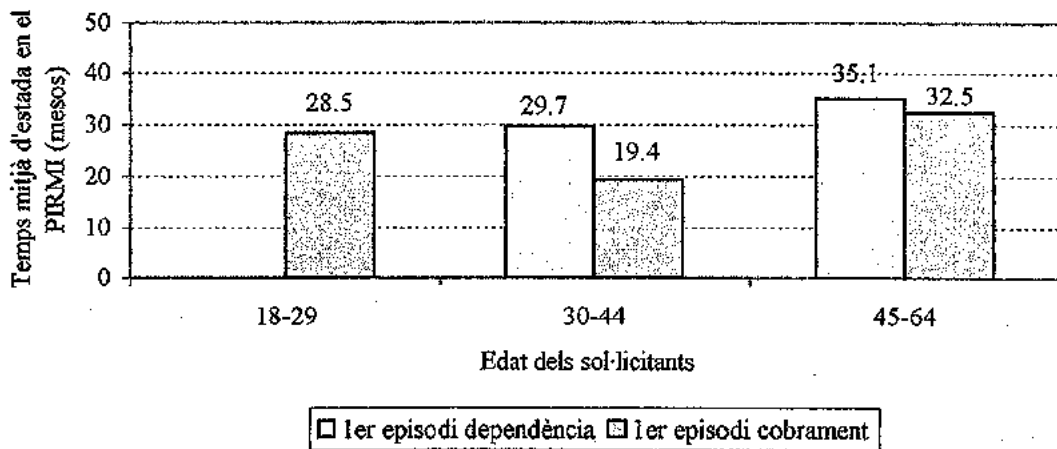
⁵² És oportú recordar novament l'existència de programes de benestar categòrics que tenen justament la finalitat de protegir sobretot les persones més ancianes en aquestes ciutats.

⁵³ Les dades concretes referent al temps mitjà de dependència en cadascuna de les ciutats d'ESOP són per als sol·licitants de 18 a 29 anys, de 30 a 44, i de 45 a 64, respectivament, de: no consta, 29.7 i 35.1 a Barcelona; 9.6, 5.6 i 9.6 mesos a Bremen; 9.9, 19.2 i 9.4 mesos a Göteborg; 5.6, 9.0 i 6.5 mesos a Helsingborg; 24.8, 32.0 i 34.5 mesos a Lisboa; 9.3, 6.7 i 6.2 mesos a Milà; 8.4, 9.6 i 13.0 mesos a Torí, i 13.5, 14.9 i 19.5 mesos a Vitòria, segons consta a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 154).

⁵⁴ Les dades concretes referent al temps mitjà de cobrament en cadascuna de les ciutats d'ESOP són per als sol·licitants de 18 a 29 anys, de 30 a 44, i de 45 a 64 són, respectivament, de: 28.5, 19.4 i 45.64 mesos a Barcelona; 6.5, 4.4 i 6.5 mesos a Bremen; 3.4, 3.4 i 3.2 mesos a Göteborg; 3.7, 5.7 i 4.5 mesos a Helsingborg; 24.8, 32.0 i 34.5 mesos a Lisboa; 5.5, 5.1 i 4.3 mesos a Milà; 4.7, 4.8 i 6.8 mesos a Torí, i 8.7, 11.1 i 16.0 mesos a Vitòria, segons consta a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 154).

⁵⁵ Sobre les característiques de les diferents mesures -tant legals com d'aplicació- pot consultar-se SARACENO, Ch. (ed.) (1998), en especial l'apartat dedicat a aquestes qüestions que hi ha a l'Apèndix.

Gràfic 8.4.- Temps mitjà d'estada en el PIRMI a Barcelona, segons l'edat dels sol·licitants

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 154-156)

2.3.4.- La durada mitjana segons ciutats i gènere dels sol·licitants

En analitzar si el gènere permet fer distincions respecte a la durada mitjana dels períodes de cobrament dels assistits pel PIRMI, es comprova que a Barcelona les dones presenten uns períodes de cobrament més llargs (31 mesos) que els dels homes (20 mesos), amb una diferència de pràcticament un any; diferència que pot explicar-se, per exemple, per la major dificultat d'incorporació de les dones en el mercat laboral⁵⁶ i, també, per les dificultats de compaginar les seves tasques com a mares o responsables de les tasques de la llar -que sovint encara fan en solitari- amb les tasques que pretenen dur a terme en el mercat de treball remunerat⁵⁷.

Per aquests motius és també lògic que en analitzar la durada mitjana dels episodis de dependència en aquesta ciutat també es palesi que aquells expedients en què hi ha una dona com a titular presentin episodis de major durada⁵⁸. Aquesta major durada de la dependència de les llars on hi ha sol·licitants dones es dona també a les ciutats⁵⁹ de Bremen, Lisboa, Torí i

⁵⁶ Tema tractat sobretot al capítol 5, apartat 5.3.1., sobre la situació laboral dels barcelonins.

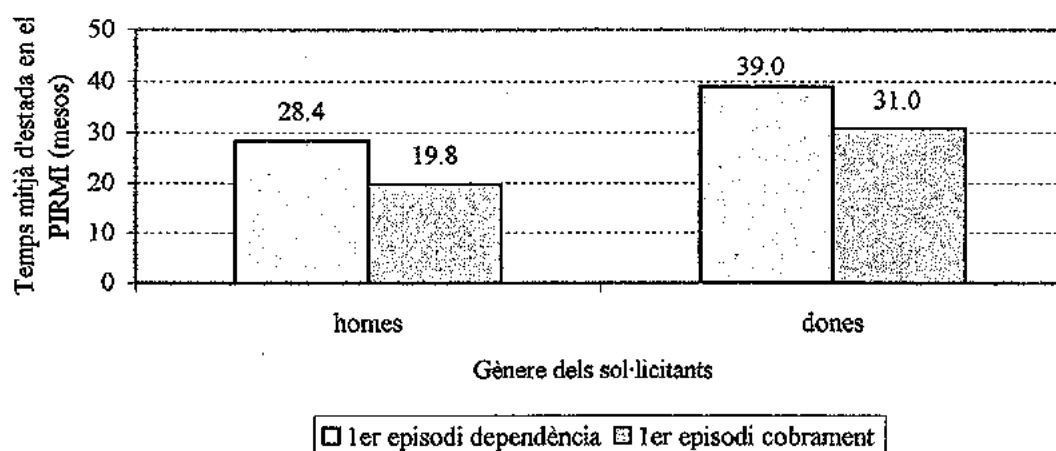
⁵⁷ S'han tractat aquestes qüestions en el capítol 3, apartat 2.4.

⁵⁸ Aquesta dada seria consistent amb la idea generalment acceptada que les llars amb un cap de família femení solen tenir un major risc de pobresa i exclusió social i sembla apuntar que, cas de caure-hi, també els costa més temps poder-se'n sortir. S'ha parlat amb anterioritat de la feminització de la pobresa en l'apartat sobre característiques personals dels beneficiaris i sol·licitants del PIRMI en el capítol sisè d'aquesta tesi doctoral.

⁵⁹ Les dades concretes del temps mitjà de dependència (en mesos) a les diferents ciutats segons els sol·licitants siguin homes o dones són respectivament els següents: Barcelona (h: 28.4; d: 39.0); Bremen (h: 6.4; d: 11.4); Göteborg (h: 12.3; d: 8.4); Helsingborg (h: 7.5; d:

Vitòria; mentre que a les ciutats sueques i a Milà, són les encapçalades per homes aquelles amb un major temps teòric dins dels programes. Cal també indicar que Barcelona és de totes les ciutats estudiades a ESOPO aquella en què la diferència en la durada mitjana de la dependència d'homes i dones és major.

Gràfic 8.5.- Temps mitjà d'estada en el PIRMI a Barcelona, segons el gènere dels sol·licitants

Font: SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 154-156)

La comparació de les dades referents al temps cobrat⁶⁰ mostra també que a la majoria de ciutats són els expedients encapçalats per dones els que solen romandre més temps percebent l'ajuda econòmica. Les ciutats sueques i Milà serien una excepció ja que en elles són les llars encapçalades per homes les que mostren els majors períodes mitjans de cobrament. En el primer d'aquests casos -les ciutats sueques- cal destacar la importància d'altres mesures existents en el context de referència i que permeten fer compatibles maternitat i treball remunerat, en especial, els treballs (flexibles, parcials, etc.) oferts per la mateixa Administració, i dels quals es beneficien de manera majoritària les dones. En el cas de la ciutat italiana la diferència és poc rellevant i segurament seria més deguda a característiques de la mateixa mesura i cultural (en què continua imperant un estil de vida en què l'home sol considerar-se encara el cap de la llar i aquell que ha d'obtenir els recursos necessaris per a la seva subsistència el *breadwinner*).

5.7); Lisboa (h: 29.6; d: 35.2); Milà (h: 6.6; d: 6.4); Torí (h: 9.3; d: 13.0) i Vitòria (h: 15.2; d: 15.8); segons consta a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 155).

⁶⁰ Les dades concretes del temps mitjà de cobrament (en mesos) a les diferents ciutats segons els sol·licitants siguin homes o dones són, respectivament, els següents: Barcelona (h: 19.8; d: 31.0); Bremen (h: 4.8; d: 8.3); Göteborg (h: 3.6; d: 3.0); Helsingborg (h: 4.3; d: 3.9); Lisboa (h: 29.6; d: 35.2); Milà (h: 5.0; d: 4.8); Torí (h: 5.1; d: 6.6) i Vitòria (h: 10.5; d: 12.6); segons consta a SARACENO, Ch. (ed.) (1998: 155).

3.- La utilitat del PIRMI

El segon apartat d'aquest capítol vuitè ha mostrat que les característiques pròpies dels entrevistats i del context on viuen -sobretot les referents al mercat de treball i a les característiques de l'estat del benestar- expliquen en bona mesura que els temps d'estada -teòrics i reals- dins dels programes de rendes mínimes puguin variar força entre un i altre tipus d'assistits, això també passa dins d'un mateix tipus d'assistits segons les ciutats.

En aquest apartat tercer es vol evidenciar que no tan sols varia entre ells el temps d'estada sinó també la utilitat que els proporciona el programa, i que aquesta és la qüestió realment rellevant⁶¹.

Així, es mostrarà que depenent del tipus de famílies de què es tracti, de les capacitats dels seus membres i de les característiques de la ciutat on viuen⁶² -economia, mercat de treball, activitats culturals, hàbits i costums, etc.- variarà força la utilitat del programa per ajudar-los en el seu camí de (re)inserció sociolaboral.

Per fer-ho, es pren com a variable de referència fonamental la diferent capacitat d'inserció en un període més o menys breu en el mercat laboral⁶³ que caracteritza les diferents llars assistides pel programa de rendes mínimes⁶⁴. En concret, en aquest capítol les llars es classificaran en tres

⁶¹ És més important veure si el temps que les persones estan dins el programa està sent o no d'utilitat, si està augmentant o no la seva capacitat i les seves possibilitats de (re)inserció sociolaboral, tal com el programa té per objectius principals, o està sent funcional en algun altre aspecte rellevant -per exemple prevenint la reproducció de la pobresa en els menors que puguin viure a la llar-, que no pas valorar únicament si la gent està dins més o menys temps. Més endavant també s'analitzarà la importància que tenen els diferents motius de sortida del programa i com aquests són en bona mesura reflex dels filtres institucionals i reals que determinen la línia de separació entre necessitats i assistits.

⁶² Entesa en sentit ampli, com aquell territori en què desenvolupa les seves activitats vitals bàsiques com ara estudiar, treballar, comprar, menjar, descansar, relacionar-se o gaudir del temps d'oci de què disposi.

⁶³ Sobre la importància del mercat laboral com a eix integrador de les llars i sobre com els canvis que s'hi han donat requereixen l'adaptació dels altres mecanismes d'integració tradicionals a la nova realitat, poden consultar-se les aportacions que s'hi han fet fonamentalment en el capítol segon, i sobre les dades concretes de la transformació que ha sofert a Barcelona ciutat, les fetes en el capítol cinquè.

⁶⁴ Ja en el capítol tercer (apartat 3.4. sobre la població atesa amb els salaris de les diferents comunitats autònomes) s'han classificat els perceptors de rendes mínimes segons el seu grau d'exclusió de l'ocupació. En aquell cas emprant una classificació d'AGUILAR, M.; GAVIRIA, M. i LAPARRA, M. (1995:225-226) que els agrupava en quatre categories diferents: (1) inclosos al mercat de treball però amb una reduïda capacitat de competir pels llocs de treball fins que adquirissin les habilitats i elements de competitivitat que els mancaven; (2) exclosos de manera (quasi) definitiva del mercat de treball tot i ser persones que podrien treballar, ja que les seves característiques personals i les del context en què es mouen els impedeixen treballar (per exemple, majors de 45-50 anys); (3) minusvàlids socials o persones que queden excloses de fet del mercat de treball per una acumulació de problemàtiques que tanmateix no els permeten ser classificats com a minusvàlids físics,

grans categories: (a) llars en què un o més membres són inseribles laboralment a curt termini en el mercat laboral; (b) llars en què un o més membres són inseribles a mitjà o llarg termini en el mercat laboral i cap no ho és a curt termini i (c) llars en què els membres no són inseribles laboralment. La pertinença a una o altra d'aquestes categories condicionarà de manera fonamental les dificultats que durant el procés d'inserció sociolaboral caldrà afrontar així com el major o menor temps de dependència dels serveis socials que es pot esperar. També condicionarà les necessitats afectives, socials, econòmiques i relacionals que hi haurà a la llar; els objectius assolibles mitjançant la intervenció dels professionals i, amb ells, els objectius que és possible plantejar a curt, mitjà i llarg termini en cada cas. I, conseqüentment, també condicionarà les mesures que caldrà aplicar i els motius que fan que es considerin més adequades a cada llar⁶⁵.

Malgrat s'usi la relació amb el mercat de treball com a variable guia d'aquesta part qualitativa, cal no perdre de vista la consideració de la pobresa com a fenomen multidimensional⁶⁶ i, per tant, que són molt diverses les circumstàncies i situacions en què es pot donar. Per això, i conscients que en apropar-nos-hi s'han de considerar més dimensions que aquesta vinculació amb el mercat de treball, aquest capítol també aporta al conjunt de la present tesi doctoral l'anàlisi de biografies individuals i familiars que permeten il·lustrar les trajectòries d'entrada i d'estada dins del PIRMI i les diferents maneres de necessitar-lo, de viure'l i de deixar-lo dels assistits a Barcelona ciutat. Sense aquest ric material qualitatiu obtingut durant la recerca ESOP⁶⁷, no hauria estat possible poder explicar si el programa ha servit o no als beneficiaris del PIRMI per resoldre o millorar les seves mancances i necessitats. De fet, l'anàlisi dels casos concrets que es presentaran -alguns de famílies que en el moment de les entrevistes eren beneficiàries del PIRMI i d'altres que ho havien estat amb anterioritat- reforça la importància que té abans d'atendre'ls considerar les seves veritables capacitats i possibilitats⁶⁸ i també, que les mesures que se'ls ofereixin siguin adequades a aquests condicionants.

psíquics, etc. i per tant no els permeten accedir a les ajudes dissenyades per a ells; i, finalment, (4) els marginats socials, o persones amb problemàtiques molt importants de marginació social i, per tant, les necessitats dels quals van molt més enllà de la manca d'ingressos. A grans trets podria indicar-se que les categories (2) i (3) serien persones no inseribles laboralment segons la classificació que ara s'emprarà, la (4) correspondria fonamentalment a persones inseribles a mitjà o llarg termini en el mercat laboral, i la (1) la d'aquells inseribles en el mercat en un període més breu de temps.

⁶⁵ Així es recull també a la referència: INSTITUT DEP (1998).

⁶⁶ Sobre la multidimensionalitat de la pobresa pot recorre's al que s'ha exposat en el capítol segon d'aquesta tesi doctoral.

⁶⁷ Sobre les distintes fases de la recerca, i sobre el material recopilat i les seves característiques, pot consultar-se la informació metodològica que s'ha facilitat en el capítol primer (*Introducció*).

⁶⁸ Tenint en compte no tan sols les seves capacitats personals, sinó també les que ofereix el context on viuen pel que fa a ajudes públiques o de possibilitats en el mercat.

3.1.- Inserir laboralment a curt termini

Es classifiquen com a llars inseribles laboralment a curt termini aquelles en què com a mínim un dels seus beneficiaris pot (re)incorporar-se al mercat de treball des del moment que entren a formar part del programa de rendes mínimes.

La possibilitat de (re)inserció immediata o a curt termini és possible perquè en general hi viuen persones amb un major nivell formatiu i també més experiència laboral que el conjunt d'assistits pel programa. També solen tenir una major capacitat per assumir la responsabilitat que un lloc de treball demana, i acostumen a valorar més la importància del treball, fet que les impulsa a adoptar generalment una actitud més activa de recerca d'ocupació i, també, a valorar més que altres col·lectius la importància d'una formació adequada. També solen ser el tipus de llars que gaudeix d'una millor xarxa relacional, en el sentit que sol ser més àmplia i alhora més capaç d'ajudar-los en situacions de necessitat.

Tot i aquests avantatges diferencials -respecte a les llars inseribles a mitjà o llarg termini i les no inseribles-, la persistència de la seva estada fora del mercat de treball (atur de llarga durada) o fins i tot les limitacions (per inexistència o manca de generositat) de les mesures d'ajuda de l'estat del benestar local poden fer que també en aquests casos calgui o convingui demanar l'ajuda dels serveis socials en general i/o de les mesures de rendes mínimes en particular⁶⁹. Així, entre els beneficiaris de PIRMI inseribles laboralment a curt termini es diferenciarà bàsicament aquelles llars que arriben al programa com a conseqüència dels dèficits o manca d'altres mesures de suport capaces d'ajudar els ciutadans enfront de la major vulnerabilitat que com a conseqüència de les transformacions recents han d'afrontar, i que els fa més susceptibles de protagonitzar situacions de pobresa i exclusió social⁷⁰; i aquelles altres en què aquesta opció és una tria racional enfront de les alternatives de què es disposa⁷¹ i, per tant, es parlarà d'un ús instrumental del programa.

⁶⁹ Sobre els motius i el procés que pot portar envers l'exclusió i/o l'empobriment pot consultar-se allò que s'ha exposat en els apartats inicials del capítol sisè. Com mostraran els exemples concrets que s'aporten en aquest apartat, algunes de les llars requereixen l'ajuda del programa per incapacitat de la seva xarxa de suport relacional de poder-los mantenir allunyats de les situacions de pobresa i/o exclusió social -bé perquè no disposen de tal xarxa, bé pel sobre càrrec de responsabilitats sobre aquesta, etc.-; altres opten lliurement per exercir el dret que els atorguen les seves circumstàncies i demanar l'ajuda del PIRMI, preferint no dependre dels propis familiars, amics, etc.

⁷⁰ Sobre les transformacions que s'han donat en les dimensions socioestructural, econòmicolaboral, familiar i de gènere, simbòlicocultural i també territorial, i la manera com aquestes afecten els processos d'integració tradicional alhora que fan necessari un procés de redefinició del paper dels sectors mercantil, institucional i relacional, poden consultar-se les aportacions fetes en el capítol segon d'aquesta tesi doctoral.

⁷¹ En aquest segon tipus de casos, hi hauria altres alternatives possibles, per exemple la mateixa incorporació al mercat de treball, però es decideix prioritzar altres dimensions

Tant en un com en l'altre cas la necessitat prioritària a cobrir és l'accés a un lloc de treball. Quan la situació de partida dels beneficiaris és tal que són capaços d'accedir-hi pel seu compte, necessiten del programa únicament que estabilitzi temporalment els ingressos de la unitat familiar - evitant el deteriorament de les condicions vitals mentre troben aquest nou lloc de treball-; en altres casos cal que, a més a més, se'ls ajudi per tal de fer possible que puguin competir per obtenir i mantenir aquest nou lloc de treball, i requereixen que se'ls ofereixin també *mesures d'inserció laboral*.

En aquells casos de beneficiaris que gaudien de vinculació activa amb el mercat de treball, l'ajuda econòmica que el programa ofereix⁷², per bé que útil en tant que estabilitza els seus nivells d'ingressos, sol ser insuficient per mantenir el nivell de vida precedent i, sovint, tampoc no els permet cobrir les mínimes despeses per sobreviure amb un mínim de dignitat humana.

D'altra banda, les mesures d'inserció laboral són útils quan no estan habituats a treballar o a cercar feina perquè els ajuden a aprendre els hàbits i les tècniques necessaris per a aquestes finalitats. Tanmateix, les ofertes concretes de llocs de treball, solen ser limitades i és justament això el que necessiten la majoria de beneficiaris que són inseribles laboralment de forma immediata.

Respecte als altres tipus d'ajuda de què disposa el programa, es palesa també que en general estan pensats per a un tipus de població més marginal⁷³ caracteritzada generalment per un menor nivell d'estudis, menys experiència professional, uns hàbits de convivència menys desenvolupats i sovint més conflictius⁷⁴; tampoc els solen ser de gaire utilitat.

A continuació, s'exposen algunes de les llars que s'han entrevistat a Barcelona i que en entrar al programa eren susceptibles d'integració a curt termini al mercat laboral. Aquesta informació permetrà que el lector pugui comprendre que, malgrat els trets comuns prèviament exposats, els beneficiaris inseribles laboralment a curt termini presenten una important heterogeneïtat, i que les mesures que se'ls ofereixen els poden ser, segons els casos, de molt diferent utilitat. Dels casos que es presenten, alguns corresponen a llars que encara estaven dins del programa quan es van entrevistar, altres a llars que ja havien sortit d'aquest. Per la seva

vitals a aquesta incorporació la qual, tanmateix, continua sent possible de manera immediata. És per exemple, com es veurà, el cas de la llar A.

⁷² Les quantitats econòmiques assignades a cada tipus de llar han quedat prèviament detallades en el capítol quart (subapartat 4.4.5.).

⁷³ La que tradicionalment havia estat assistida pels serveis socials i s'estimava com a principal demandant potencial del PIRMI en particular.

⁷⁴ En tant que solen viure en barris més marginals, amb més mancances d'equipaments o estructurals, o amb major presència de problemes importants com ara: delinqüència, marginació, drogues, prostitució, baralles, etc. La quantificació d'aquest tipus de mancances -del barri, del propi habitatge o de la presència de problemes greus o molt greus a la llar- a les llars pobres de la diòcesi de Barcelona pot consultar-se a FOESA-EDIS (1996) i pel que fa a Espanya a FOESA-EDIS (1998).

importància, aquesta circumstància es detalla entre parèntesi al costat del nom amb què s'identificarà cada llar.

La Llar A és un clar exemple de les llars que fan un ús instrumental del PIRMI. En aquest cas es tracta concretament d'una llar monoparental on sembla que la cap de família gaudeix de prou recursos personals -estudis, experiència, contactes- per poder trobar feina de manera immediata i també per poder-la exercir sense problemes de capacitats. Tanmateix, aquesta no és l'opció que ella prefereix ja que té un fill petit al qual vol atendre fins que sigui més gran i el porti a l'escola municipal; però la inexistència de polítiques familiars adequades per a aquestes situacions -per exemple, més llars d'infants municipals- i la manca de flexibilitat existent en el mercat de treball que dificulta la compaginació dels rols de mare i d'actiu ocupat no faciliten l'opció triada.

Llar A (dins del programa)

Llar constituïda per una dona de 38 anys que viu amb dos fills (13 anys i 2 mesos, respectivament) en un pis llogat a L'Eixample. La dona prové d'una família de classe mitjana i va estudiar fins a COU. És independent des dels 17 anys, va viatjar pel món i va treballar com a administrativa, secretària i finalment comptable a l'empresa dels pares del marit a Girona. Quan se separà tornà a Barcelona amb el fill del seu primer matrimoni i s'instal·là a Camp de l'Arpa, on va treballar al bar d'una tia seva. Poc després obtingué la concessió d'un local oficial i feu de relacions públiques del seu propi negoci. El negoci finalment va fer fallida i va quedar-se sense recursos, sense dret a rebre ajuda i amb problemes amb la justícia per una demanda dels treballadors. El 1994 va entrar al PIRMI, mesura de la qual es beneficiava dos anys després quan la vam entrevistar, havent-ho estat compaginant un temps amb un treball de 3 hores diàries que feia que li descomptessin una part (15.000 pessetes) de la prestació econòmica que li corresponia. Atesa la seva condició de maternitat recent no ha de fer cursos laborals. Veu el PIRMI com un "*parèntesi temporal en la seva vida laboral*" que li permet poder dedicar temps als seus fills. Considera que els seus recursos personals -la seva família, i en especial el pare del seu segon fill, segons ella "*molt ben situat*", i que l'ajuden força- i de nivell de vida -la seva filla va a classes de piano, viu en un pis de lloguer en una bona zona i força gran de L'Eixample, etc.- la fan diferent dels altres usuaris del programa. Això i la seva trajectòria anterior (coneixements, experiència laboral, capacitat emprenedora) la fan ser molt optimista i segura de les seves possibilitats d'inserció laboral de la qual assegura gaudirà en un període de 2-3 anys. Creu fermament que la inserció l'aconseguirà no tant gràcies a la pertinença al programa sinó als seus propis recursos personals.

En aquest cas, i atenent les condicions de partida de l'entrevistada - en especial les seves pròpies capacitats i el nucli de relacions que li ofereixen suport- el PIRMI no sembla que li sigui una ajuda vital per sobreviure -així ho palesa el nivell de vida que manté gràcies a ajudes familiars i d'amics-. És cert, però, que li garanteix poder exercir el seu dret

d'escollir entre alternatives distintes -com dependre de l'ajuda familiar o de l'assistència social mentre s'ocupa de la cria del seu fill petit-. També es pot apreciar que, tot i que el PIRMI no contribueix a millorar les capacitats de la beneficiària per a la seva (re)inserció sociolaboral, garanteix uns mínims recursos econòmics estables que eviten un empitjorament de la situació de partida -com acumulació de deutes, etc.- i que els infants segueixin unes pautes sanitàries i educatives d'acord amb el que s'ha establert oportú per norma a la comunitat de residència.

La Llar A no és un cas únic i singular; tanmateix, són més nombroses les llars en què, com a la Llar B, se sol·licita l'ajuda del PIRMI no tant perquè voluntàriament es decideixi renunciar a la incorporació en el mercat de treball, sinó perquè l'existència dels menors en dificulta i condiona -fins i tot pot impossibilitar l'accés al mercat de treball-, o comporta, com en aquest cas, l'expulsió d'aquest justament a causa de la maternitat-.

Llar B (fora del programa)

Llar constituïda per una dona de 40 anys i els seus dos fills, que viuen en un pis de propietat dels pares a Sant Martí des que va separar-se del marit i va tornar a Barcelona (havia estat vivint a Tordera on els pares del marit tenien un negoci familiar del qual ella portava la comptabilitat, després va cercar altres ocupacions). A Barcelona conviu amb els seus pares (de 67 i 65 anys) i una tia (de 91 anys).

Procedeix d'una família de classe mitjana, i té un bon nivell de formació -primaris, graduat, puericultura, dret mercantil, comptabilitat i banca- i experiència laboral prèvia. Va portar una vida activa i força autònoma fins que en tenir el seu segon fill la indemnitzaren -i forçaren- perquè deixés el treball. Poc després d'aquest naixement es divorcià. Tomar a treballar li era difícil. Entrà al programa l'octubre de 1994, i durant el temps que hi va estar (fins al 2/1996) va refer la seva vida: recuperant antigues xarxes d'amistat, aprenent a cercar feina i millorant la seva preparació.

S'observa també que les dificultats de (re)inserció en el mercat laboral d'aquest tipus de llars vénen sovint força condicionades per l'edat de les persones que s'hi troben i per la seva formació i experiència laboral anterior, i aquelles creixen en la mesura que formació i experiència són menors i que l'edat de les persones afectades és major⁷⁵. Per tant, solen ser dones d'edat més avançada o amb una menor vinculació anterior amb el mercat de treball les que solen necessitar en major mesura el PIRMI en cas d'esdevenir-se la monoparentalitat (ja sigui sense haver viscut mai en parella o quan havent-hi viscut els companys -que fins llavors funcionaven

⁷⁵ En els casos més extrems no es parlaria d'inserció a curt termini, sinó d'exclusió definitiva del mercat de treball per manca d'oportunitats reals. Per exemple, en determinats casos en què la cap de la llar pugui tenir més de 45-50 anys, ser analfabeta, i no haver treballat amb anterioritat.

com a aportadors de les provisions i titularitats necessàries a la llar- deixen de desenvolupar aquest rol⁷⁶).

La Llar C exemplificaria concretament com el programa permet que algunes dones puguin canviar la seva manera de viure. En aquest cas concret, el PIRMI va permetre a la beneficiària requalificar-se per tal de poder tenir i mantenir un lloc de treball i saber com trobar-lo, cosa que li va permetre aconseguir independitzar-se del seu anterior company i poder tornar a viure a la ciutat de Barcelona on residien els seus familiars i amics. L'experiència prèvia i les capacitats de l'entrevistada li permeteren d'assolir-ho en un període relativament breu de temps.

Llar C (fora del programa)

Llar constituïda per una dona de 36 anys divorciada que conviu amb una filla de 13 anys i un company de 36 en un pis de lloguer al Casc Antic de Barcelona. Va ser clau per a ella la separació dels seus pares quan ella tenia 18 anys ja que feu que hagués de fer-se càrrec de les seves 3 germanes i no pogués continuar els seus estudis -no va poder estudiar COU ni anar a la Universitat, com volia-. També fou clau el fet que el seu marit marxés a treballar a Saragossa -on va aconseguir feina fixa treballant com a conserge en una porteria- ja que va suposar per a ella un trencament molt important amb el que havia estat la seva vida anterior i al qual no va adaptar-se. Finalment, després de 9 anys de matrimoni, decidí separar-se del marit i tornar a Barcelona. La seva última feina a Saragossa fou fent neteges i hi estigué del 1986 al 1989. En venir a Barcelona cobrà durant 18 mesos l'atur, després l'ajuda familiar i al final el PIRMI (des del 12/95 al 6/96). Gràcies al programa va adquirir novament hàbits per poder tenir i mantenir un treball, li feren un curs de formació ocupacional i li donaren adreces on poder anar a cercar feina. Volia feina administrativa. Va trobar feina de recepcionista i en fer-li l'entrevista ja era la secretària del director. Van fent-li contractes de 6 mesos (en el moment de l'entrevista li havien fet el tercer). Considera que el PIRMI és una "bona inversió" ja que tot i que paguen poc, els cursos "són útils per a persones amb problemes econòmics i laborals, preparades per poder treballar", però pensa que aniria millor que poguessin ser més "heterogenis" per adaptar-se més a la gent i que la renda mínima fos major.

En analitzar els beneficiaris inseribles laboralment a mitjà o llarg termini i no els inseribles podrà apreciar-se com sovint la utilitat del

⁷⁶ Podria ser el cas quan hi ha separacions, divorcis, malalties inhabilitants o alguna defunció. Si existeixen problemàtiques addicionals a banda de la manca de treball -per exemple, maltractaments, amenaces, drogodependències, etc.-, els casos no es consideren ja inseribles laboralment a curt termini sinó que formarien part del tipus de beneficiaris que es consideren inseribles a mitjà o llarg termini o no inseribles definitivament, les característiques dels quals es presenten en el proper subapartat. La monoparentalitat també es pot esdevenir com a conseqüència d'una tria voluntària, però aquest no sol ser el cas més habitual entre les persones que necessiten recórrer a l'ajuda dels serveis socials a Barcelona -per bé que sí que ho és en altres ciutats-.

programa no es limita a aquesta capacitació per al treball, sinó que també pot ser clau per permetre a determinades dones disposar de possibilitats reals de poder canviar el seu estil de vida present amb el qual poden estar molt disconformes, però que serien incapaces de poder capgirar sense el suficient suport psicològic i econòmic⁷⁷.

D'altra banda, hi ha casos, com en la Llar D, en què justament la possibilitat d'inserció a curt termini de la beneficiària comporta que s'impulsi aquesta dimensió fins aconseguir que aquesta reinserció laboral es faci efectiva, tot i que, aparentment, aquesta sortida del programa no és realment el resultat de cap millora en les capacitats individuals de la beneficiària, ni tampoc, segons sembla, en el seu nivell de vida i, a més, sembla més aviat impulsar-la a una situació d'estancament que a una perspectiva futura de millora.

Llar D (fora del programa)

Llar constituïda per una dona de 38 anys que viu a casa del matrimoni del qual té cura (l'home té 76 anys i la dona 72) a Les Corts i que es fa càrrec de les seves dues filles de 9 i 7 anys tot i que aquestes resideixen a casa dels avis paterns. La situació no fou problemàtica fins que el seu segon company, pare de les dues filles que té a càrrec, va desaparèixer i la va deixar sola, amb les nenes, sense treball i sense recursos. Com a conseqüència, hagué de deixar el pis que tenien a Montcada (no podia pagar-lo) i desplaçar-se a casa dels seus sogres amb les nenes. Després, la feren fora, i hi quedaren només les filles (ella paga les seves despeses i s'ocupa de les seves necessitats i educació).

Havia treballat fent neteges i cangurs i, darrerament, atenent gent gran - d'aquesta manera disposava d'un lloc per dormir-. Té estudis primaris. Va demanar el PIRMI el març de 1995 i va rebre'l des del juny de 1995 fins al març de 1997 en què se li va suspendre perquè havia trobat un treball estable. Durant la seva estada en el programa va anar fent 'treballats' però no és fins que aconsegueix un treball estable que la treballadora social el declara. Tot i la limitació de la feina -que no és pas declarada ni permet uns ingressos gaire elevats-, aquesta fa que se senti millor i li garanteix un lloc on estar i dormir i uns ingressos regulars i estables -que tot i que limitats fan que superi el llindar mínim per poder beneficiar-se del programa-.

La poca instrucció de la dona i la limitada experiència laboral (sols neteges i cangurs i atenent ancians a casa seva) que àdhuc ha comportat que sovint hagi hagut de canviar de lloc de treball fan difícil -sobretot per manca d'ingressos suficients per poder llogar o adquirir un habitatge- que pugui aconseguir conviure novament amb les seves filles. La seva voluntat de superació, recerca de feina, i el curs de geriatria que va fer dins del mateix programa, junt amb les recomanacions de les assistents socials, foren fonamentals per a la seva ràpida reinserció (la van posar en contacte amb el matrimoni pel qual treballa); també l'atenció psicològica que va rebre, que li permeté recuperar-se ànimicament i veure la vida amb més optimisme.

⁷⁷ En aquest cas es fa referència sobretot a situacions de maltractaments o de persones que viuen amb drogodependents o altres delinqüents i que volen evitar la reproducció d'aquestes pautes delictives en els seus descendents.

En aquest cas, doncs, es fa evident la necessitat de polítiques d'habitatge per a aquelles persones que presenten aquests tipus de necessitats i, també, de polítiques que afavoreixin el reagrupament familiar quan les circumstàncies de la vida el dificulten malgrat la voluntat dels interessats -en aquest cas la dona vol poder conviure novament amb les seves filles, de les despeses i educació i atenció sanitària de les quals continua fent-se càrrec malgrat conviure amb els seus sogres -.

També demostra que la sortida del PIRMI no sempre suposa que els beneficiaris hagin assolit un mínim nivell de vida.

De fet, com en aquest cas, una sortida precipitada del programa pot contribuir a impulsar-los envers un camí d'exclusió que els allunya cada vegada més de l'efectiva (re)inserció sociolaboral que es vol propiciar des de l'assistència social. I reforça l'argument que allò important no és minimitzar que el temps de dependència dels beneficiaris, sinó garantir que aquest temps de dependència sigui l'adequat per garantir que l'autonomia no els privi de poder cobrir les seves mínimes necessitats vitals.

El perill d'una inserció laboral ràpida sense haver aconseguit capacitar correctament els beneficiaris sembla més elevada entre els que són inseribles laboralment a curt termini i tenen una experiència laboral prèvia limitada bàsicament al mercat de treball informal o a llocs que no permeten accedir a una estabilitat professional⁷⁸ o als drets que s'espera que la vinculació a l'esfera laboral ha de permetre obtenir⁷⁹.

És important, sobretot en aquests casos, que es compregui la importància (ateses les característiques del context particular que s'ha estudiat) d'acumular drets durant la vida laboral per de poder assegurar l'accés a les provisions i titularitats de què s'ha de poder gaudir com a ciutadans no només mentre es treballa sinó també amb posterioritat⁸⁰.

Concretament, la Llar E mostra el perill de quedar atrapats en feines amb un elevat grau de precarietat en tant que són feines sovint estacionals de temporada, amb una important rotació i que sovint impliquen la necessitat de desplaçament territorial -que sovint comporta la ruptura de la xarxa de suport relacional-.

⁷⁸ Per exemple, beneficiaris que bàsicament han dut a terme treballs de temporada o amb un elevat índex de rotació.

⁷⁹ La situació de il·legalitat o de precarietat en què s'exerceixen força treballs fa que no quedin garantits uns drets contributius mínims quan s'acaba la relació laboral.

⁸⁰ Atès que el compliment d'uns drets mínims (sanitat, vacances, etc.) es fa més difícil d'exigir a mesura que hi ha major excés d'oferta de mà d'obra, o que aquesta es troba en situació de major precarietat (i per tant estan disposats a oferir més a canvi de rebre menys) i, sobretot, en la mesura que hi ha un major desconeixement d'aquells (com és el cas de les persones estrangeres o que tenen uns estils de vida més marginals), sembla convenient poder oferir -a aquells que ho requereixin- mesures que garanteixin el seu coneixement de la cultura i les pautes de funcionament de la comunitat on resideixen -llenguatge, moneda, costums, drets mínims exigibles formalment, etc.-.

Llar E (dins del programa)

Llar constituïda per un matrimoni (home de 44 anys i dona de 36 anys de Guinea) i cinc fills (12, 11, 10, 5 i 3 anys) i el germà de l'home (amb problemes de drogues i sida) que viuen en un pis molt petit -propietat del pare- a Horta. El marit tenia problemes de drogues i d'alcohol i marxà a Guinea per superar-los, hi visqué 9 anys, es casà i tingué 4 dels seus fills. Tenien un bon nivell de vida ("nivell de vida de blancs"). Tornà el 1992 i tingué dificultats per trobar feina, tot i la seva experiència prèvia en l'àmbit de l'hostaleria i la restauració (com a autònom i/o per a d'altres). Llavors demanà ajuda als serveis socials per tal de poder escolaritzar els fills (i així fer-los venir). Va entrar al PIRMI l'any 1996; ell va fer cursos de desintoxicació (d'alcohol) i ella de formació d'alfabetització i formació d'adults (solament tenia la primària) de manera voluntària (no hi estava obligada a causa de les seves càrregues familiars) per tal de poder trobar feina. Ell fa cursos ocupacionals a l'INEM i cerca "treballers" que no declara. Gràcies a aquestes feines temporals ha aconseguit que a l'estiu li facin finalment un contracte (en un càmping) a ell i al seu germà i ha pogut anar mantenint la família fins ara. Creu que de moment estabilitzarà la seva situació gràcies al treball en el càmping i que podrà sortir finalment del programa. És, però, pessimista sobre el seu futur perquè, com que ha treballat generalment sense contractes, creu que li quedarà poca jubilació.

La Llar E no és pas un cas aïllat en el programa; són diversos els caps de família i/o d'altres beneficiaris dels programes de rendes mínimes que per la insuficiència de la prestació econòmica que el programa els aporta veuen la necessitat de treballar en allò en què poden tenir oportunitats per tal de poder garantir el sosteniment de la llar, tot i que siguin treballs informals o no declarats. De fet, com ja s'ha explicat, la vinculació a aquest tipus de treballs, lluny de contribuir a millorar la capacitat i possibilitats d'independència de les llars, pot propiciar justament un procés de desqualificació creixent que fa que minvin les seves possibilitats d'autonomia i, conseqüentment, incrementi la necessitat de dependre de l'ajuda dels serveis socials.

En el cas concret de la llar E, els membres d'aquesta llar capaços d'una inserció laboral immediata solen treballar en el camp de l'hostaleria i la restauració de manera informal i sense uns drets mínims garantits. Aquesta manca de drets econòmics reconeguts comporta -ateses les característiques de l'estat del benestar a Catalunya en general i a Barcelona ciutat en particular- no tan sols dificultats per a superar la seva situació present, sinó que també hipoteca els drets que podran exercir en el futur. Canviar la situació esdevé per tant necessari per poder millorar la capacitat d'autonomia de la llar. El canvi requerirà bàsicament la superació de les dependències observades i, també, la inserció en el mercat laboral formal.

Una lectura diferent és la que permet la consideració de la Llar F, que pot interpretar-se com un exemple de com el PIRMI pot servir de coixí

a persones que, havent treballat (o no), no tenen accés a cap altre tipus d'ajuda mentre troben una nova ocupació.

Llar F (fora del programa)

Llar constituïda per un matrimoni (home de 52 anys i dona de 45) i el seu fill (28). L'home té només estudis primaris perquè des dels 13 anys començà a treballar. Tot i la seva llarga i variada experiència laboral (cuiner, electricista, repartidor de propaganda, molt de temps de camioner i, recentment -des de fa cinc anys-, cobrador de rebuts als vespres) tan sols té 11 anys cotitzats, ja que sovint ha treballat sense contracte.

Va casar-se als 24 anys amb la seva dona, qui llavors va renunciar a una bona feina (era secretària de direcció en una editorial). Temps després la dona va tornar a treballar, i ho féu durant més de 18 anys com a encarregada d'una botiga d'una tia seva. També va estar sense assegurar, excepte el darrer any. Van entrar al PIRMI el 1993 i hi estaren durant 8 mesos, ja que llavors va trobar feina el fill, i quan tornà a quedar-se aturat, en trobà una el pare. En el moment de l'entrevista tots tres tornaven a estar aturats, estaven rebent ajuda de l'Estat (atur) i la família (no tenen a ningú més, són persones solitàries), i estaven cercant activament una nova feina. Per a ells és important sortir del PIRMI tan aviat com puguin (perquè pugui ajudar tothom).

Per tot, i vistos aquests exemples, pot concloure's que els beneficiaris inseribles laboralment a curt termini són aquells que, amb una menor ajuda, semblen capaços d'aconseguir novament la seva independència econòmica i (re)inserció social i laboral⁸¹.

D'altra banda, però, cal tenir present que les limitacions en les possibles ajudes percebudes (tant des del PIRMI com d'altres mesures previstes en l'estat del benestar) poden fer inevitable un procés de desqualificació prolongat i, amb ell, una exclusió cada vegada més ferma del mercat de treball per a aquells que no disposen de prou recursos personals i/o relacionals per tal d'aconseguir superar la seva exclusió del mercat laboral. És per això, que és molt important detectar-les i poder-les evitar.

Les limitacions del PIRMI respecte els beneficiaris inseribles laboralment a curt termini evidencien la necessitat de conèixer-ne bé les característiques i mancances i, així, poder dissenyar altres mecanismes d'ajuda més idonis per a les persones en aquesta situació -mecanimes que complementin o substitueixin els que acutalment hi ha⁸²- o bé de poder

⁸¹ Com s'ha argumentat, aquesta major facilitat s'explica sobretot pels filtres d'accés al programa, per la seva situació familiar i la seva xarxa de suport relacional i per la seva relació amb el mercat de treball.

⁸² Com podrien ser mesures de política familiar que fessin més compatibles els treballs productius i reproductius -assistència a infants, a persones grans, etc.- que cal dur a terme al si de les diferents llars; mesures sanitàries, educatives o encaminades a garantir i mantenir un habitatge digne per a tots els ciutadans.

procedir a adaptar el el propi PIRMI per tal que pugui contribuir de forma més efectiva a afavorir la seva (re)inserció laboral. Per tal d'adaptar el PIRMI d'acord amb les necessitats d'aquests beneficiaris, sembla necessari millorar especialment les mesures d'orientació professional; de formació ocupacional i aquelles que s'encaminen a a motivar els beneficiaris a cercar activament un (nou) lloc de treball⁸³. També cal que el PIRMI millori la generositat de la seva mesura d'ajuda econòmica.

Tot i aquestes limitacions i necessitat de millora, els casos A, B i C han exemplificat amb claredat la utilitat del PIRMI en moments de transició familiar i en llars amb diversos graus de necessitat econòmica. Necessitats que expliquen que se'n pugui fer un ús més instrumental (com en el cas A) o més includible (casos B i C), ateses les necessitats i la manca d'altres alternatives. Al cas D es dona una doble causalitat per pèrdua d'ingressos econòmics i expulsió del grup familiar.

Finalment, amb els casos E i F, s'ha il·lustrat la vulnerabilitat que poden experimentar les persones que treballen en el sector informal i, per tant, la necessitat de què disposin de programes de rendes mínimes prou generosos com per evitar la resinserció forçada d'aquells que encara no disposen de prou capacitats per tal de poder ser independents i veure respectats els drets mínims que la condició de ciutadans els ha d'atorgar.

3.2.- Inseribles laboralment a mitjà o llarg termini

Les llars de beneficiaris inseribles a llarg o mitjà termini són llars en què la inserció laboral dels membres no és viable a curt termini perquè, a banda d'una necessitat de (re)inserció en el mercat de treball formal, solen ser persones que presenten altres tipus de problemes la resolució dels quals ha de ser prioritària per tal de poder-ne garantir la inserció laboral⁸⁴. D'altra banda solen ser llars en què els membres solen tenir un menor nivell cultural que aquelles que es categoritzen com a inseribles a curt termini; i solen gaudir d'una experiència laboral nul·la o molt precària -sovint caracteritzada per una major il·legalitat i marginalitat- i per presentar importants mancances en els hàbits socials necessaris per tal de poder viure en comunitat i per tal de poder tenir i mantenir un lloc de treball.

⁸³ Entre els beneficiaris inseribles laboralment a curt termini, aquesta mesura és la mesura d'inserció laboral que menys solen necessitar ja que, com s'ha dit, són generalment persones molt conscients de la importància i el valor del treball a la nostra societat.

⁸⁴ En aquests casos, necessàriament, cal en primer lloc la superació de les problemàtiques inhabilitants existents -problemes psicològics, problemes sanitaris o de dependències, problemes d'analfabetisme o manca de formació professional, problemes culturals de desconeixement dels costums, el llenguatge al lloc de residència; problemes de desestructuracions familiars o d'aïllament extrem dels seus membres, etc.- per tal de fer que les persones siguin capaces de poder cercar un lloc de treball, obtenir-lo i mantenir-lo.

Taula 8.4.- Síntesi de les llars inscribibles laboralment a curt termini analitzades en el capítol i dels seus aspectes fonamentals

Codi	Tipus de llar	Estat de la llar	Aspectes fonamentals
A	Monoparental	Dins del PIRMI	Separació del marit i retorn a Barcelona amb un fill a càrrec. Fallida del negoci propi que va muntar, cosa que va provocar que es quedés sense feina i sense dret a rebre ajuda per desocupació. Bona xarxa relacional, bon nivell educatiu i bona experiència professional. Actualment, voluntat de dedicar temps al fill petit (2 mesos) abans de tornar a treballar.
B	Monoparental	Fora del PIRMI	Separació del marit i retorn a la llar paterna amb els dos fills del matrimoni. Bon nivell de formació i experiència professional que es veu interrompuda en ser indemnitzada per deixar la feina durant el segon embaràs. Dificultats per tornar a entrar al mercat laboral.
C	Nuclear	Fora del PIRMI	Separació dels pares de la beneficiària, fet que li impossibilita continuar els estudis i anar a la Universitat, i que l'obliga a ocupar-se de les germanes i la casa. L'emigració a Saragossa on el marit troba treball estable, fa que ella se senti aïllada socialment i li dificulta poder treballar. En retornar amb els fills cobra l'atur i el subsidi familiar, i finalment sense haver trobat feina entra al PIRMI, i així aconsegueix reciclar-se professionalment (a Saragossa havia fet neteges) i trobar una feina com a administrativa-recepcionista.
D	Monoparental	Fora del PIRMI	L'home de la casa desapareix i deixa la dona amb dues filles i sense possibilitats econòmiques. Han d'abandonar la casa on vivien. Provisionalment s'instal·len a casa dels avis, després solament hi resten les nenes. La dona ha de treballar per poder mantenir les nenes. Amb el PIRMI es recicla professionalment (curs de geriatria) i comença a cuidar uns avis, a casa dels quals pot viure. La feina és estable però no declarada. Espera millorar i poder viure novament amb les seves filles.
E	Nuclear	Dins del PIRMI	Problemes d'habitatge (molt petit), relacionats amb dependències (de drogues el germà, i de l'alcohol el cap de la llar), sanitaris (el germà té la sida), culturals (la dona i els fills provenen de Guinea) i laborals (en tant que treballen generalment en hostaleria de forma intermitent i sovint il·legal). La perspectiva és d'incorporació immediata dels dos homes a treballar en un càmping, de manera estable i regulada. La dona millora la seva capacitat per al treball, i els fills estan escolaritzats. Fins ara, pocs drets acumulats ja que sovint ha treballat en el mercat negre.
F	Nuclear	Fora del PIRMI	Llarga experiència laboral sense drets acumulats, ja que sovint tant l'home com la dona no han cotitzat. Tant ells com el fill van treballant de manera intermitent, sense aconseguir tenir un perfil professional prou adequat per a una millora de la seva capacitat competitiva en el mercat, i sense poder acumular prou drets per tenir accés a ajudes diferents al PIRMI.

Ateses aquestes característiques és lògic esperar que els beneficiaris de PIRMI membres de llars d'aquest tipus necessitin d'aquest programa quelcom més que una ajuda econòmica o orientada a la inserció laboral - com era el cas d'aquells que podien incorporar-se a treballar a curt termini-. Així, per a ells, és necessari poder gaudir d'una ajuda integral, capaç de comprendre la situació de cada llar i d'adaptar el camí d'inserció social i laboral a les seves necessitats i possibilitats. Una mesura sensible a les limitacions i problemàtiques viscudes en cadascuna de les llars, que pugui contribuir a (re)capacitar els individus per a la seva (re)inserció primer social i després laboral. És per tot això que en aquests casos tindrà una gran importància el PIRMI no tan sols perquè garanteix el manteniment de l'estabilitat en els pressupostos familiars mentre s'aconsegueix fer efectiva la seva (re)inserció laboral, sinó també les mesures que aquest incorpora de formació d'adults i, sobretot, de suport personal a la integració⁸⁵.

Tot i aquesta major i més plural necessitat del programa -respecte a la que presenten els beneficiaris susceptibles d'una integració laboral més immediata-, el nivell de satisfacció amb el PIRMI i les seves mesures dels beneficiaris inseribles laboralment a mitjà o llarg termini sol ser major que la dels primers. Això és degut, en gran mesura, al fet que són el tipus d'usuaris que a priori es perfilaven com a objectiu central del PIRMI⁸⁶ i, també, perquè són aquells per als quals el programa té una major capacitat d'ajuda -les mesures que ofereix s'adapten sobretot a les seves necessitats.

A Barcelona, els mateixos usuaris del programa destaquen sobretot la capacitat dels assistents socials d'escollar les persones més aïllades socialment i ajudar-los i orientar-los en les seves situacions de necessitat⁸⁷.

També els solen ser més útils els programes de formació d'adults, no tan sols com a mesura que augmenta el seu nivell de coneixements, sinó també perquè en determinats casos és molt útil -tot i que aquest nivell no millori- per tal d'aconseguir trencar el seu aïllament i millorar la seva integració en la comunitat.

Tot i que és cert que la importància relativa d'aquest tipus de llars tendeix darrerament a minvar a causa de la creixent incorporació en el PIRMI de moltes llars amb problemàtica únicament laboral⁸⁸, és cert que

⁸⁵ Sobre els diferents tipus de mesures que ofereix el programa i la seva diferent funció, poden consultar-se les explicacions que se n'han fet en el capítol quart d'aquesta tesi doctoral.

⁸⁶ Programa que té com a objectiu central el tractament integral de les situacions de pobresa i exclusió social, com s'ha detallat àmpliament en l'apartat 4.2. -"Objectius i filosofia del PIRMI"- del capítol quart.

⁸⁷ Capacitat d'escollar que a voltes, entre els inseribles laboralment a curt termini, és més aviat percebuda com a voluntat de control i de fiscalització que com a manera d'ajudar-los a millorar la seva situació.

⁸⁸ Sobre el tipus de problemàtiques que motiven la sol·licitud d'entrada al PIRMI a Catalunya i Barcelona pot recorre's al que s'ha exposat prèviament en l'apartat 5.2. del capítol sisè.

continuen sent moltes i amb unes característiques i trajectòries vitals molt diverses.

Els set exemples que s'adjunten seguidament palesen justament aquesta diversitat de situacions entre els beneficiaris inseribles laboralment a mitjà o llarg termini que varen ser entrevistats a Barcelona ciutat⁸⁹.

En primer lloc, la Llar G il·lustra la situació d'algunes llars on es dona una acumulació de disfuncionalitats -en aquest cas referents a limitacions provinents tant de la família d'origen com relatives a problemes de drogodependències- i la manera com la pertinença al programa les pot ajudar. Concretament, en aquesta llar, gràcies a l'estada en el programa el marit ha aconseguit desintoxicar-se i ara està en disposició de poder-se preparar per a una incorporació efectiva en el mercat laboral. En canvi, la dona, molt lluitadora per aconseguir la (re)capacitació del marit i per tirar entretant la família endavant, no sembla que hagi aconseguit millorar les seves possibilitats d'inserció laboral ja que, tot i la seva assistència a cursos de formació professional, continua aferrada a un estil de vida marginal que pren com a element de referència la venda ambulant.

Llar G (dins del programa)

Llar constituïda per una parella (25 anys ella i 29 anys ell), dos fills (9 i 4 anys) i una neboda (7 anys) que viuen en un dels barris més marginals de Barcelona (Can Tunis) i que són d'ètnia gitana. La dona, òrfena de mare des de molt petita i amb un pare que va marxar per constituir una nova família (una altra dona i els seus dos fills) i els va abandonar, s'hagué d'ocupar de la casa i de cuidar els seus altres germans, juntament amb el seu germà gran -el seu gran suport-, que mor quan ella té 20 anys. Es va casar als 15 anys i tingué el seu primer fill als 16. Als 18 anys, el seu marit va començar a tenir problemes amb les drogues. Llavors comença la seva lluita (d'ella) per aconseguir que superi aquesta dependència, lluita que no tingué èxit fins a la seva entrada en el programa, tot i comptar amb el suport de la família del marit. Des que el marit esdevé addicte a les drogues la dona es converteix en el pilar fonamental d'una família que sobreviu gràcies als ingressos que obté de la venda ambulant. Entraren al PIRMI l'any 1994, i la seva pertinença a aquest ha estat fonamental per a la desaddicció del marit. A ella li ha permès millorar la seva qualificació professional (cursets de perruqueria) tot i que ella no es veu treballant en les professions que li han ensenyat (continua fent venda ambulant) i preferiria haver après a llegir i escriure i comptar (creu que li seria de més utilitat).

⁸⁹ Cal advertir al lector que els exemples que es presenten no pretenen recollir íntegrament la gran varietat de situacions que poden donar-se dins d'aquest tipus de llars, sinó, senzillament, exemplificar algunes de les vivències que les caracteritzen a la nostra ciutat.

La Llar H també palesa la utilitat del programa per aconseguir (re)capacitar per la vida en societat a una persona amb greus problemes d'alcoholisme, que va acabar vivint al carrer, sense casa, sense treball, sense contacte amb els seus familiars, i sense cap mena d'objectius en la vida.

Llar H (dins del programa)

Llar constituïda per una dona de 38 anys que conviu amb una companya més gran que ella en un pis de lloguer a Sants. Va néixer a Pamplona i de jove va anar a Lleida amb la seva família. Els pares eren mestres i els seus germans molt estudiosos. Va marxar de casa perquè no li agradava estudiar i va anar a Barcelona per cercar feina. Tenia fets dos cursos d'FP, una bona preparació professional (diferents cursets de cuina i restauració, fins i tot a França) i una llarga experiència laboral. Tanmateix els problemes amb l'alcohol afectaren finalment la seva carrera professional i feren que es quedés sense feina, que vivís en pensions i finalment al carrer.

L'entrada al PIRMI (11/94) li permeté tornar a establitzar la seva vida: disposar d'uns ingressos regulars, tenir coses a fer, recuperar hàbits de conducta oblidats, tenir un lloc on viure (un sostre) i actualitzar els seus coneixements professionals un cop recuperada de la seva addicció (que fou el primer pas a seguir). Està molt orgullosa del progrés fet tot i que encara se sent al principi del camí d'integració que vol seguir. Creu que li manca millorar professionalment i està segura de poder trobar una feina a mitjà termini. L'únic que pot impedir-li aconseguir-ho és l'alcohol i no vol tornar a tastar-lo.

Són força els casos de beneficiaris de PIRMI que arriben al programa per manca de capacitat d'independència deguda a la manca de salut (ja sigui per la seva edat, per la dependència de les drogues o l'alcohol, o per altres tipus de malalties que incapaciten o limiten les capacitats de les persones sense donar-los dret a altres mesures d'ajuda -per exemple els minusvàlids amb minusvalideses inferiors al 33% de discapacitació-) o a una necessitat imperiosa de rebre ajuda psicològica i de suport personal dels serveis socials.

En alguns casos, com en el cas I, als problemes de drogodependència s'hi sumen altres problemes addicionals com ara la inestabilitat emocional i la manca de xarxa de suport o de la seva capacitat d'ajuda -molt afectada en aquest cas per la mort d'una persona pròxima d'importància clau: el pare-, els maltractaments i la monoparentalitat. En aquest cas és justament gràcies a aquesta condició sobrevinguda -la de mare en solitari- la que impulsa un canvi d'actitud que serà clau: la beneficiària pren consciència de la necessitat de canviar el seu cercle d'amistats i modificar el seu estil de vida.

Llar I (dins del programa)

Llar constituïda per una dona de 20 anys amb la seva filla de 2, que conviu amb la seva mare i una germana més petita en un pis propietat de la mare al Clot. La dona té un nivell d'estudis molt elemental ja que en acabar vuitè decidí començar a treballar. Va treballar en una fruiteria i després fent neteges com la seva mare. Als 15 anys es relacionava amb persones que consumien habitualment drogues i alcohol, entre ells el que seria el pare de la seva filla. Als 16 anys li diagnosticaren al seu pare un tumor maligne al cervell. Als 17 anys va quedar en estat, llavors els 'amics' la rebutjaren i el 'company' començà a maltractar-la. Quan els pares ho saberen van fer que s'allunyés d'ell (ells havien sofert maltractaments dels seus progenitors). Continuaren, però, les amenaces envers ella i la nena. Pel fill que esperava va deixar les drogues i la beguda. No volia que la nena fos una càrrega a casa seva, però no tenia dret a cap ajuda pel poc temps cotitzat. Una amiga l'adreçà al PIRMI quan ella encara estava embarassada de 5 mesos. Va preparar els papers però no li concediren l'ajuda fins que la nena nasqué. Quan té 19 anys perd el pare, la mort del qual afecta molt tota la família, que rep tractament psicològic.

Dins del programa rep ajuda psicològica i cursos de formació d'adults. Per la seva manca d'estudis i el fet de tenir una nena se sent inferior, però l'ajuda del programa, de la seva mare i d'un antic amic -ara el seu nou xicot- l'ajuden a retrobar l'equilibri. Vol treballar, mentre ha estat en el programa ha aconseguit un contracte de 3 hores diàries, pel qual li descomptaven part de la renda a percebre.

En altres llars, les circumstàncies que dificulten la (re)incorporació immediata al mercat de treball passen fonamentalment per una ruptura de parella no prevista i que ha estat traumàtica. La Llar J en seria un cas. En ella, la cap de família ha d'afrontar la nova situació de monoparentalitat i de dificultats de combinar els rols de mare i de *breadwinner*⁹⁰ de la llar, després d'haver sofert maltractaments psíquics i físics del seu company i haver decidit -no sense dificultats- posar fi a aquests sofriments.

Llar J (dins del programa)

Llar constituïda per una dona de 38 anys que viu de lloguer a Sants amb una filla de cinc anys que tingué amb la seva segona parella. Fou justament el matrimoni amb aquesta segona parella el que va desestabilitzar la seva trajectòria vital.

La dona havia portat inicialment una trajectòria de vida estable i sense problemes: havia cursat estudis primaris i comerç, i havia treballat molt de temps (des dels 14 anys) com a dependenta (especialitzada en perfumeria), amb treballs permanents, i bons contractes i sous, i tenia una bona xarxa d'amistats.

⁹⁰ La "*breadwinner*" o "guanyadora del pa" és la persona que s'encarrega d'obtenir els recursos que són necessaris a la llar.

El 1980 va casar-se, i es va divorciar 7 anys després quan el marit l'abandonà per una noia més jove. El 1990 s'aparellà de nou, amb un algerià que feia sis mesos que coneixia ("era molt dolç"). Des que el 1991 es casaren, sofri maltractaments físics i psíquics. Quedà en estat. Per pressions del marit hagué de deixar la feina i s'aïllà de la família i de les seves antigues amistats (que a ell no li agradaven). El 1993 va perdre el pare, i el 1994 va decidir-se finalment a denunciar els maltractaments amb el suport de la mare i una germana, tot i les constants amenaces d'ell cap a ella i la seva filla. Fou llavors que des de l'Oficina d'Atenció a la Dona l'adreçaren al PIRMI.

Dins del programa ha aconseguit refer-se moralment, recuperar l'autoestima i les ganes de viure i de lluitar. També hi ha seguit cursos ocupacionals, ha après a cercar feina, i ha guanyat autonomia i confiança. Actualment busca intensivament feina i creu que en trobarà perquè vol treballar i aprofita molt bé els cursos que se li assignen, no com els seus companys. Tanmateix admet que la seva filla condiciona molt els seus horaris, i aprèn poc perquè el nivell dels cursets oferts és molt baix.

En aquest cas, com en tots aquells altres en què els beneficiaris del programa han passat per una situació de crisi de parella, el PIRMI esdevé una mesura d'ajuda fonamental sobretot per aconseguir la superació dels traumes que poden derivar d'aquest tipus de situacions, i així aconseguir que les persones enforteixin els seus vincles comunitaris i familiars i que estiguin (re)capacitades⁹¹ per tal de poder esdevenir econòmicament independents.

Un altre tipus de llars inseribles laboralment a mitjà o llarg termini que poden requerir l'ajuda del PIRMI i que no són susceptibles d'integració immediata al mercat de treball són llars en què hi ha, a més de problemes psicològics derivats d'una situació de separació, problemes de capacitats d'una de les parts per tal de poder ser una persona socioeconòmicament independent (per manca de formació o d'experiència laboral suficient o adequada a les necessitats del mercat laboral, per problemes de salut, etc.).

En el cas concret de la Llar K la dona separada sofreix problemes psicològics, problemes de manca de xarxa relacional motivada per una desgraciada trajectòria vital i, també, problemes de salut -de ronyó- que la incapaciten -de forma temporal- per al treball.

Llar K (fora del programa)

Llar constituïda per una dona sola de 55 anys d'edat, amb problemes psicològics, divorciada, i amb una filla que viu amb l'exmarit i amb la qual no parla des del divorci. Segons la mateixa entrevistada ha tingut

⁹¹ En aquesta (re)capacitació són fonamentals les mesures de suport personal que permeten recuperar l'autoestima i l'autoconfiança, i també, aquelles que capaciten per poder tenir i mantenir un lloc de treball -importants sobretot en aquelles persones que han tingut una menor relació prèvia amb el mercat de treball formal-.

greus problemes psicològics causats per la falta d'afecte de la mare i els abusos sexuals del seu pare, durant la seva infància. A més, era la segona de sis germans, i hagué de deixar els estudis per ocupar-se de portar la casa. La tractaven com la "tonta" de la família. Va estar casada durant deu anys. Després va divorciar-se, i es va quedar sense la filla i va patir una forta depressió. Va treballar durant tres anys, però hagué de deixar-ho per problemes de ronyó. Va cobrar de l'INEM, i ells mateixos l'adreçaren al PIRMI. Hi contacta el novembre de 1990, i comença a rebre l'ajuda econòmica el gener de 1991. Hi està de manera intermitent: de gener a abril de 1991, quan va trobar feina en un taller de confecció i donà classes de manualitats al barri; i de l'1 de maig de 1993 al 30 de novembre de 1993, interrompent-ho a l'agost per fer unes suplències a Càritas, on treballa des de desembre de 1993.

Valora molt l'ajuda psicològica i moral que ha rebut dins el PIRMI, i també els cursos d'informàtica, màrqueting i treballadora familiar. Gràcies a aquest darrer va trobar feina. Actualment treballa i continua estudiant. Té intenció de continuar treballant en el camp dels serveis socials fins poder jubilar-se, i li agradaria trobar un nou company i poder tornar a parlar amb la seva filla. Tot que és crítica amb la generositat del PIRMI (sobretot pel que fa a la dotació econòmica mensual), considera que és molt útil per ajudar aquelles persones amb "carències importants d'alguna cosa" que en són beneficiaris. Valora bé l'ajuda rebuda en el centre de Les Corts, però és molt crítica amb l'ajuda rebuda quan acudí als serveis socials del barri del Carmel, indicant que caldria un major control dels centres de serveis socials i també dels que se'n beneficien ("hi ha gent que només hi va a cobrar").

Com en la Llar K, la Llar L exemplifica la utilitat del PIRMI en els casos de ruptures familiars traumàtiques, contribuint a la superació de la situació i també a la (re)capacitació dels beneficiaris per tal que puguin competir en el mercat de treball i aconseguir-hi la inserció que els garanteixi la independència dels serveis socials. En aquest cas la (re)capacitació requereix no tan sols la superació del trauma que suposa la separació, sinó també de les limitacions que ocasionen problemes de salut -addicionals als del propi trauma de la separació-, un nivell educatiu molt elemental i una escassa experiència laboral en el moment d'entrar en el programa.

Un altre tipus de llars susceptibles d'inserció laboral a mitjà o llarg termini són les llars caracteritzades per algun dèficit cultural que dificulta la seva integració laboral immediata. Aquest és, per exemple, el cas de la Llar L on la cultura pròpia dels entrevistats -marroquins- fa que en primera instància els sigui difícil acceptar la solució necessària en el seu cas -que sigui la dona la que treballi fora de casa i guanyi els diners necessaris per tirar endavant la llar-.

Llar L (fora del programa)

Llar constituïda per un matrimoni (46 anys ella i 48 ell) i dos fills (19 i 21 anys) que resideixen de lloguer al Casc Antic de Barcelona -en una zona on els edificis presenten mancances molt importants- des que el 1974 varen emigrar del Marroc. L'home, de pare marroquí i mare espanyola, treballava a la construcció però va haver de deixar la feina per problemes de salut, sense poder accedir a cap ajuda per invalidesa. Ella, marroquina, feia 12 anys que era a Espanya però no coneixia el país, el llenguatge, ni els costums, ja que pràcticament no havia sortit de casa. Les circumstàncies feren que hagués de sortir i cercar feina. La malaltia del marit i el seu llarg aïllament i desconeixement del lloc on vivia i la seva cultura i xarxes de suport va suposar per a la llar una situació d'estancament temporal sobrevingut, agreujada per una discriminació negativa a l'hora de cercar feina deguda també al seu origen marroquí.

El PIRMI, on entraren el 1994 -després que l'home estigués aturat des del 1991, i hagués exhaurit el subsidi d'atur l'any 1993 i sols anés fent petits "treballots"-, els va permetre obtenir un suport econòmic que va estabilitzar la seva situació en aquella època i eixugar alguns deutes contrets fins al moment; també els permeté millorar la seva preparació professional (ell feu cursos d'electrònica, ella d'alfabetització i també d'oficis com cosidora i altres de manualitats i de com cercar feina) i a ella millorar el seu coneixement de l'entorn. Un cop preparada, les mateixes treballadores socials li feren ofertes concretes de treball (6 mesos a Barcelona Activa, 5 de pràctiques a la cuina d'una escola i finalment començà a fer de cuinera en una cooperativa, on encara treballava quan se la va entrevistar). L'assistent social ha estat clau en el seu cas, pensa que sense ella no hauria pogut trobar feina per la discriminació racial, i a més, li oferí formació ocupacional i orientació laboral que li ha estat de gran utilitat, com també els cursets per aprendre espanyol. La família, escampada arreu d'Europa, els ajudà molt econòmicament, però sembla no acceptar la nova situació en què és la dona la que surt de casa a treballar, cosa que a voltes suposa per a ells un important xoc cultural: la dona se sent orgullosa del canvi fet i d'haver sabut tirar endavant, però alhora enyora poder viure com és costum a la seva terra on la dona no ha de treballar.

S'ha indicat prèviament la importància de conèixer aquells casos amb aquest tipus de limitacions, per tal de poder oferir-los mesures adequades a les seves necessitats (com classes d'espanyol i/o català) i capaces de millorar les seves capacitats de poder funcionar a la societat on viuen. També cal indicar que, a banda de les persones estrangeres, també presenten problemes de tipus cultural⁹² algunes de les llars que viuen en els barris més marginals de la ciutat, on hi ha força individus i famílies que obtenen els seus ingressos de tasques vinculades a l'exclusió i la marginalitat, com ara famílies o persones que viuen de la venda ambulants, la prostitució o la delinqüència.

⁹² Es parla de "problemes" en tant que les característiques pròpies dificulten el procés de (re)inserció sociolaboral.

La Llar M és un exemple més de llars no inseribles a curt termini però on la situació de partida -sobretot la joventut i les ganes de tirar endavant dels assistits- i les possibilitats que ofereix el context local fan preveure que és possible revertir la situació (malgrat les múltiples adversitats a afrontar) i evitar, amb l'ajuda d'un programa com el PIRMI, la reproducció de la pobresa heretada pels caps de la llar en les generacions que els puguin succeir.

Llar M (fora del programa)

Llar constituïda per una dona de 23 anys que viu en un petit pis de lloguer a Horta, amb el seu company de 26 anys, que està en tercer grau penitenciari. La trajectòria d'exclusió viscuda és llarga tot i la seva joventut. Sols té estudis primaris, és òrfena de pares (la mare morí l'any 1995, després d'haver estat dos anys molt malalta), i la seva experiència professional es limita a haver fet neteges i de cangur. Havent viscut en condicions força precàries, en molt poc temps van empresonar el seu company, va morir la seva mare i ella va quedar en estat sense possibilitats de poder tenir el nen per les seves circumstàncies. Justament per aquest motiu va contactar amb els serveis socials (per poder avortar), i també per aconseguir menjar, ajuda i un treball. Fou el seu company qui a la presó va saber de l'existència dels assistents i li recomanà anar-hi. L'abril del 1996 va entrar al PIRMI, durant juliol i agost va trobar una feina que aturà la percepció de l'ajuda econòmica, i tomà a rebre-la -juntament amb d'altres mesures d'ajuda- des del setembre del 96 i fins al març de 1997. Durant la seva estada va fer un curs de cambrera de pisos a Barcelona Activa i un de recerca d'ocupació a Promocions. Finalment surt perquè aconsegueix un contracte de treball que li impedeix complir els requeriments per continuar beneficiant-se del programa, tot i que es tracta d'un treball bastant precari atès que és a través d'una ETT (empresa de treball temporal) i que la contracten per setmanes o fins i tot per dies; mai no sap quan tindrà festa, i li paguen aproximadament unes 595 pessetes l'hora treballant com a cambrera de pisos. El treball l'exclou, per tant, de poder continuar rebent l'ajuda del programa i també de poder portar una vida amb un mínim de dignitat. Tanmateix ella n'està contenta perquè no ha de demanar ajuda a ningú.

Aquest cas és un exemple clar de com una multiplicitat de situacions de crisi poden comportar la pèrdua d'estabilitat personal i, amb ella, impossibilitar als subjectes que les sofreixen poder mantenir una ocupació estable i així haver de requerir l'ajuda d'altres sistemes d'integració -família o estat del benestar-.

Per tant, i com il·lustren els exemples mostrats en aquest apartat, la situació de necessitat d'assistència dels beneficiaris inseribles laboralment a mitjà o llarg termini va força més enllà d'una necessitat econòmica, i justifica la necessitat d'un programa d'ajuda integral a les persones que ofereixi i que compregui més mesures que l'ajuda exclusivament monetària, i que garanteixi l'existència de mesures suficientment generoses

-en el temps de concessió i també en les quantitats atorgades- per tal que siguin útils i adequades per poder cobrir les necessitats dels assistits.

En particular, les llars J, K i M evidencien la importància de les mesures d'acompanyament encaminades a ajudar a superar les situacions de crisi motivades per deficiències afectives o per la incapacitat de les xarxes relacionals de poder ajudar els entrevistats a superar la seva situació de necessitat.

A les llars G, H, I i L també s'observa la importància que tenen per a la (re)inserció social i laboral les famílies i xarxes relacionals dels assistits. En els casos G i I l'ajuda de la família i les amistats és clau per aconseguir novament l'estabilitat. En el primer, perquè contribueix de forma decisiva en el procés de desaddicció a les drogues, en el segon, per garantir novament una estabilitat econòmica i emocional per a la beneficiària i la seva filla. En el cas L, també col·labora a estabilitzar la situació econòmica de la llar però dificulta la seva integració social i econòmica en tant que defensa un model cultural en què la dona -únic membre de la llar amb capacitat d'inserció laboral- ha de romandre a la llar i no treballar. Finalment, a la llar H és justament el trencament de relacions amb la família d'origen la que inicia el procés d'exclusió social i laboral.

D'altra banda també es palesa com a moltes de les llars inseribles laboralment a mitjà o llarg termini les ajudes encaminades a superar problemes sociosanitaris són molt importants per tal d'aconseguir (re)capacitar els assistits per treballar. Així succeeix a les llars G, H i I, en què es palesen problemes de drogodependències i/o alcoholismes, superats gràcies al seguiment i ajuda d'aquestes problemàtiques que es fa des del mateix PIRMI.

3.3.- No inseribles laboralment

Un darrer tipus de beneficiaris -segons la classificació que s'està emprant, partint de la seva capacitat d'inserció en el mercat laboral, a més o menys curt termini- és el d'aquells que a causa de les seves pròpies característiques (edat, malalties, discapacitats, etc.)- i les del context on viuen (sobretot les del mercat de treball) veuen impedides les seves possibilitats d'incorporar-se a la força de treball no tan sols de manera temporal sinó definitiva, i mancats d'altres possibilitats (per les característiques pròpies de l'estat del benestar) i de la seva xarxa de suport relacional, esdevenen beneficiaris dels programes de rendes mínimes classificats com a no inseribles laboralment⁹³.

⁹³ Com a característiques personals rellevants destaquen, per exemple, un baix nivell de formació i/o experiència laboral prèvia; poques possibilitats reals de millorar-lo; i un mal estat de salut -per malalties físiques o psíquiques- amb un mal pronòstic futur -de no millorar-.

Taula 8.5.- Síntesi de les llars inscribibles laboralment a mitjà o llarg termini analitzades en el capítol i dels seus aspectes fonamentals

Codi	Tipus de llar	Estat de la llar	Aspectes fonamentals
G	Nuclear	Dins del PIRMI	Entorn marginal, pocs equipaments i poques possibilitats; moltes persones en les seves mateixes circumstàncies, entre les quals viure de la venda ambulants és habitual. Es casen i tenen els fills de molt joves. Pocs estudis i experiència laboral marginal (venda ambulants). Problemes de drogodependència en l'home que l'inhabiliten per al treball. El PIRMI ajuda en la desintoxicació i la recaptació del marit per poder competir per un lloc de treball. No aconsegueix reconvenir professionalment la dona, que espera que sigui el marit qui trobi feina.
H	Unipersonal	Dins del PIRMI	Fugida del nucli familiar, per necessitat d'independència i veure món, i perquè no vol estudiar. Carrera professional d'èxit en el camp de la restauració que es treu a culpa de la dependència de l'alcohol, que fa que es quedi sense feina i també sense lloc on viure. Viu en pensions i finalment al carrer. L'entrada al PIRMI suposa un nou canvi vers l'estabilització de la situació. Ha aconseguit la reinserció social i es prepara per començar el camí vers la reinserció laboral.
I	Monoparental	Dins del PIRMI	Problemes de drogues i alcoholisme entre les amistats més properes, i finalment també en ella. Embaràs precoç. Maltractaments per part de l'anterior company. Pocs estudis i poca experiència laboral. Mort del seu pare per un tumor al cap, que afecta traumàticament tota la família. El PIRMI garanteix uns ingressos estables per poder atendre la filla (a causa de la seva edat, i malgrat la situació de necessitat no li concedeixen l'entrada al programa fins que ha nascut la neua), i la capacita per poder competir en el mercat laboral. L'ajuden la mare (al pis de la qual viu) i el nou xicot (vinculat al segment estable del mercat de treball).
J	Monoparental	Dins del PIRMI	Separació traumàtica del primer company que l'abandona per una altra dona més jove, i del segon (de qui té una filla), del qual ha de separar-se per maltractaments psicològics i físics. El PIRMI -al qual arriba a través de l'Oficina d'Atenció a la Dona- és fonamental per recuperar l'autoconfiança, i poder-se requalificar professionalment. La filla condiciona, però, els horaris de la cap de la llar, que havia estat treballant com a dependenta.
K	Unipersonal	Fora del PIRMI	Separació traumàtica del marit i pèrdua de contacte amb la seva filla. Males relacions amb la seva família d'origen. Pocs estudis i poca capacitat intel·lectual. Problemes de salut (ronyó) que li impedeixen competir laboralment en determinats treballs. Vinculació intermitent amb el PIRMI, mentre va fent-se un lloc en el món professional (classes de manualitats al barri, un taller de confecció, i assistència a diferents cursos). Finalment, tot i els seus problemes de capacitats, aconsegueix feina com a treballadora familiar a Càritas.
L	Unipersonal	Fora del PIRMI	Matrimoni marroquí, en què l'home, que era qui habitualment havia treballat, té problemes de salut i no pot continuar sent el proveïdor de provisions i recursos de la llar (ates que malgrat la seva limitació no té dret a ajudes per invalidesa). La dona havia estat sempre reclosa a casa, sense conèixer els costums ni la llengua del país on feia 12 anys que residia. El PIRMI capacita la dona per treballar i aconsegueix inserir-la laboralment, superant els problemes racials que un cop capacitada li impedeixien de trobar feina. La família que ajuda econòmicament però dificulta la incorporació de la dona al treball.
M	Unipersonal	Fora del PIRMI	Manca de xarxa relacional: la dona és òrfena de pares i té males relacions amb la família, que no accepta el seu company -el qual està actualment en tercer grau penitenciari, i gràcies al qual va saber de l'existència del PIRMI-. Va haver de requerir l'ajuda dels serveis socials per tal d'avorçar, atès que li era impossible tenir la criatura a causa del seu nivell de vida sumrament precari i de necessitat, també per demanar menjar. Sols rep ajuda d'una amiga i del seu company, actualment en tercer grau penitenciari i a la recerca de treball. El PIRMI estabilitza els recursos econòmics de què pot disposar, i la capacita per poder treballar. Aconsegueix feina tot i que en condicions molt precàries (treball per dies i/o hores en una empresa de treball temporal, com a cambra de pisos). Espera millorar coneixements i poder promocionar-se laboralment (arribar a 'governanta').

Les llars seran classificades com a llars no inseribles laboralment quan aquesta sigui la condició dels seus membres. Aquesta consideració de llars sense possibilitats d'inserció laboral farà que els objectius amb què es planteja la intervenció dels serveis socials en general, i del PIRMI en particular, no s'orientin a aconseguir la (re)inserció laboral, sinó que siguin sobretot objectius de tipus social (sobretot en el cas de gent gran o malalta) o de contenció (sobretot pel que fa als infants que viuen a les llars volent evitar les situacions de reproducció de pobresa, i també respecte als adults, intentant evitar l'empitjorament de les seves condicions vitals)⁹⁴.

Concretant una mica més pot afirmar-se que aquest és el cas de llars on viuen persones grans que no tenen opcions reals de poder treballar -per exemple quan han perdut la feina després d'haver estat treballant durant molts anys en el mateix tipus d'empresa o feina, o ocupant càrrecs que han quedat obsolets o s'han hagut de reconvertir, i que no els han estat oferts a ells i pels quals no tenen possibilitats de competir- i que tampoc no tenen accés a altres tipus de prestacions -com les de jubilació per no haver cotitzat suficient temps, etc.-. De persones que, independentment de la seva edat, tenen malalties -físiques o psíquiques- greus que els inhabiliten per al treball i que s'espera que continuaran fent-ho en el futur, però el grau de limitació de les quals no és suficient per tal de poder aconseguir altres ajudes dels serveis socials⁹⁵. O de casos en què l'objectiu prioritari del programa rau a evitar l'empitjorament de la situació i especialment les situacions de reproducció de pobresa en les noves generacions, tot i ser conscient de les dificultats per canviar la mentalitat i la manera d'actuar dels responsables de la llar (com seria el cas de persones que s'arrelen a estils de vida marginals -com la venda ambulants o els treballs submergits o il·legals- que tot i treballar no semblen inseribles laboralment en el sentit de poder accedir al mercat de treball regular).

Així doncs, el cert és que les llars no inseribles laboralment cobreixen una gamma suficientment heterogènia com perquè la capacitat d'ajuda que els pot oferir el programa sigui notablement diferent. Els exemples que es presenten seguidament de llars beneficiàries o exbeneficiàries del PIRMI entrevistades a Barcelona ciutat palesen tant aquesta heterogeneïtat de situacions com la diferent utilitat de les mesures incloses en el PIRMI que s'hagin pogut atorgar en cada cas.

En primer lloc, les Llars N i O exemplifiquen un tipus de llars beneficiàries de PIRMI a Barcelona ciutat que, atesa l'edat dels seus membres, es considera que són llars no inseribles laboralment, i que, atesa l'estructura de l'estat del benestar imperant a la ciutat, no tenen dret a rebre cap altre tipus d'ajuda. És a dir, un tipus de llars que, sense el PIRMI, no

⁹⁴ Com s'ha explicat àmpliament en els capítols segon i tercer, el programa es veu en la necessitat d'arribar allà on altres mesures no han arribat -sovint, per la seva mateixa inexistència o dotació escassa de recursos-.

⁹⁵ Per exemple, les pensions d'invalidesa solament es concedeixen amb disminucions reconegudes superiors al 33%.

rebrien ajuda dels serveis socials i que, sovint, tampoc no disposen de prou recursos per poder cobrir per si sols les seves necessitats. També mostren, un cop més, la importància de la capacitat de suport de la xarxa relacional dels assistits i de la seva actitud vital. Concretament, en ambdós casos els beneficiaris tenen una edat que fa que es considerin no inseribles laboralment; tanmateix, la seva trajectòria vital precedent és força distinta i també, la seva actitud dins l'assistència. Aquesta diferent actitud es palesa en tant que el cap de família de la llar N -llar nuclear- decideix malgrat això cercar feina activament i per aconseguir-ho activa la seva xarxa relacional -que d'altra banda gaudeix d'una bona posició econòmica i social-, mentre que el de cap de família de la llar O -llar unipersonal- adopta una actitud adaptativa, i acomoda el seu nivell de vida al que pot accedir gràcies a les seves amistats -ancians com ell, i sense gaires possibilitats d'ajudar-lo- i l'ajuda econòmica del programa PIRMI.

Llar N (fora del programa)

Llar constituïda per una parella (64 anys ell i 62 anys ella) que viuen amb un fill (42 anys) i un nét (13) en un pis de lloguer a Horta. L'home va abandonar de molt jove els estudis per treballar en el negoci familiar, al qual dedicà la seva vida, assolint-hi importants fites professionals -va arribar a se el responsable de la filial que fundaren a França fins que pel canvi de conjuntura econòmica féu fallida-. Pel seu càrrec no tingué dret a rebre cap ajuda de la Seguretat Social, i la seva avançada edat li dificultava poder trobar una nova feina. Per això sol·licità l'ajuda del PIRMI que començà a rebre el gener de 1994. Hi va estar fins al desembre de 1996 en què els seus propis contactes i la seva incansable recerca activa de feina li permeteren, malgrat la seva avançada edat, trobar una nova ocupació (dedicació parcial -4 h- com a consultor comptable a l'empresa d'un amic, i fent d'home de companyia d'un altre amic durant la resta d'hores que dedica diàriament a treballar). Durant la seva estada no hagué de fer cursets -tant pels coneixements i per l'experiència que ja tenia, com per la seva edat-. Va anar trobant algunes "feinetes" que el treballador social no declarava per no perjudicar-lo i incentivar així que continués cercant-ne i alhora que pogués tenir un nivell de vida mínimament digne.

El cas concret de la Llar N mostra que el criteri emprat pels serveis socials de considerar que persones que tenen al voltant o més de 50 anys d'edat són no inseribles laboralment i per tant no els són d'utilitat les mesures d'inserció laboral és un criteri potser massa rígid. Evidència, per tant, que seria convenient poder tenir en compte altres variables -a banda de l'edat- com ara l'experiència laboral prèvia, la formació, l'opinió dels mateixos beneficiaris del programa i la seva actitud i predisposició vital per al treball.

La Llar O, com s'ha indicat, és un cas ben diferent a l'anterior: el beneficiari és lleugerament més jove; tanmateix, la seva voluntat d'inserció laboral és inexistente, alhora que no sembla tenir-ne necessitat, ja que ha

acomodat el seu estil de vida a les seves possibilitats a partir de les ajudes de què pot gaudir de l'assistència social, i ha assumit la idea que ateses les seves circumstàncies vitals i també -sobretot- la seva edat, té molt difícil la inserció en el mercat laboral. Conformisme que és mal vist pels treballadors socials -tot i que en certa mesura és la seva pròpia postura la que pot contribuir a fomentar-lo-, que pensen que cal que els beneficiaris mostrin una actitud més lluitadora per tal d'intentar ser econòmicament autosuficients i, si no ho fan, els defineixen -com en aquest cas- com a "paràsits dels serveis socials".

Llar O (dins del programa)

Llar unipersonal constituïda per un home de 60 anys, que viu en un pis de lloguer a Sants, la vida del qual va estar estretament lligada i depenent de la vida familiar: primer dedicat al negoci familiar i, posteriorment (mort el seu pare i greument malalta la seva mare), en l'atenció a la mare. Acabats els estalvis (per pagar l'enterrament de la mare) i incapaç de refer la seva vida i sense suport d'altres coneguts o familiars, començà a acumular deutes fins que la propietària del pis on vivia advertí del seu cas als treballadors socials i entrà al PIRMI (5/93). Els seus coneixements feren que no requereís formació addicional i la seva edat (més de 50) que no se li assignessin mesures laborals. L'entrada en el programa permeté liquidar els seus deutes i estabilitzar la seva vida tot esperant poder accedir a la jubilació (65 anys). Per a ell "el PIRMI és una vida", una manera de sortir del "pou fons i negre on havia caigut". Se sent millor, té ganes de viure, de continuar com ara: depenent de les ajudes rebudes que li permeten anar vivint i amb els amics que ara té i que l'ajuden quan ho requereix (menjar, roba, etc.). Per a l'assistent social aquest individu és "un paràsit dels serveis socials".

No sempre la manca de capacitat del sol·licitant és conseqüència de la seva edat, hi ha també casos, com en la Llar P, en què aquesta manca és deguda sobretot a haver viscut una trajectòria vital d'exclusió i marginació amb multiplicitat de problemàtiques, que ha limitat les seves capacitats d'inserció social i laboral.

Llar P (dins del programa)

Llar constituïda actualment per una dona de 56 anys que conviu amb un fill de 23 anys, un de 19 anys i un nét de 9 -fill del fill de 23 i la seva companya, ambdós amb problemes de drogues i de presó-. La dona, titular de la mesura, no sap llegir ni escriure, ja que només va poder estudiar tres anys (dels 10 als 13); i va arribar a Barcelona als 6 anys i es va instal·lar al districte de Sant Andreu fins fa 12 anys que anà a Horta. Va casar-se als 20 anys en contra de la voluntat de la seva família, i tingué 7 fills dels quals s'hagué d'ocupar ella sola, atès que el seu marit tenia problemes amb l'alcohol i gastava tot el que cobrava (fins i tot els hagué de tenir en una institució pública per poder treballar).

Va quedar vídua l'any 1989 tot i que no ho sapigué fins al 1994, tenint el marit per desaparegut quan en realitat s'havia suïcidat. Des que el 1991 entrà al PIRMI li han donat suport emocional, cursos d'alfabetització -dels quals ha après ben poc però que li han permès contactar amb altres persones amb problemàtiques similars- i ajudes de beca de menjador per al nét, a banda de l'ajuda monetària mensual. La situació és força estàtica (no aprèn) i té una actitud molt passiva limitant-se a fer el que els treballadors socials li indiquen per poder continuar en el programa. Pensa que seguirà depenent-ne si no és que el seu fill petit (que actualment estava fent el servei militar i segons ella és l'únic que la pot ajudar a banda dels treballadors socials) troba feina i segueix residint amb ella. Durant un temps va estar quatre mesos fora del programa gràcies al fet que aquest fill va aconseguir un contracte de treball. Tanmateix es mostra molt depressiva i pessimista, i no veu solució al seu cas.

Per tant, la Llar P és una de les que il·lustren clarament la importància de les mesures de formació d'adults per aconseguir incrementar la xarxa relacional dels assistits i la seva integració a la comunitat; i, també, la de les mesures de suport psicològic i orientades a vetllar pel garantiment del compliment de les responsabilitats familiars alhora que s'intenten evitar les situacions de reproducció de la pobresa en els infants presents a la llar -en aquest cas el nét de la sol·licitant-.

Hi ha d'altres llars no inseribles laboralment en les quals la necessitat d'assistència del programa PIRMI deriva fonamentalment de l'existència de problemàtiques sociosanitàries que, tanmateix, tampoc no permeten poder gaudir de polítiques de rendes o mesures d'ajuda social més apropiades -per exemple, invalideses-. I, per tant, palesen la funció del programa d'actuar com a última xarxa de protecció social que ha de sostenir totes aquelles llars sense protecció d'altre tipus en l'actual sistema del benestar de què gaudeixen els espanyols i els barcelonins en particular.

Llar Q (dins del programa)

Llar unipersonal constituïda per un home de 55 anys nascut a Sevilla que seguí una vida normal (estudis fins a començar la universitat, treball, aficions, amics, etc.) fins que problemes amb el seu sistema nerviós li impediren continuar treballant i estudiant, però no li permeteren poder accedir a cap tipus de prestació per invalidesa. L'entrada en el PIRMI (1994) va estabilitzar els seus ingressos, que complementa amb els que obté de la seva afició principal: la pintura. Pensa que la seva situació justifica que rebi els diners (insuficients) que el PIRMI ofereix, i no creu que la situació pugui canviar si no millora el seu estat de salut. Conseqüentment a la seva situació de partida, no rep mesures educatives ni tampoc laborals. El tractament mèdic era anterior a la seva dependència i l'ha mantingut a part.

La Llar Q exemplifica, doncs, el buit que la xarxa social de protecció presenta per a aquells casos en què les llars no tenen capacitat de poder treballar (per problemes de salut, en aquest cas relatius al sistema nerviós)

però que tampoc no accedeixen a ajudes per a minusvàlids (atès que no arriben a una disminució provada del 33% de les seves capacitats) i en què la família no sempre té la capacitat de poder-los ajudar⁹⁶.

També a la Llar R es palesa la impossibilitat de treballar del cap de família de la llar per problemes de salut (de cor, en aquest cas) i la no possibilitat de rebre mesures de rendes que prevegin aquesta impossibilitat. El PIRMI serveix en aquest cas per evitar l'empitjorament de la situació i, en la mesura de les possibilitats que es manifesten, qualificar l'altra persona major d'edat que viu a la llar per al treball, tot i que les seves perspectives reals de poder competir en el mercat laboral són molt limitades.

Llar R (dins del programa)

Llar constituïda per un matrimoni (39 anys ella i 40 ell) i 4 fills (7, 10, 11, 16). Dos dels fills del matrimoni ja no viuen a la llar (20 i 22 anys d'edat). Cap dels dos membres de la parella té estudis, i sols l'home sap llegir. La dona tampoc no sap escriure, és òrfena des dels 4 anys i es va casar als 14. Primer vivien amb els pares d'ell. Després es traslladaren a un petit piset.

Van entrar al programa el 1992 i mai no n'han sortit. Durant la seva estada ella ha fet cursets d'alfabetització (2 anys) i també ocupacionals (jardineria, cuina). Considera que el programa li ha permès aprendre a comportar-se, a llegir i a parlar, "no com els altres gitanos". Ell no pot treballar per problemes de cor, per això no ha fet cursos ocupacionals. Ella diu que vol aconseguir una feina, i que no en pot trobar perquè és gitana. En realitat, donat el temps invertit a seguir els cursets del PIRMI, portar la casa, i fer venda ambulat (Kleenex), no li queda pas temps per cercar una feina. A més, diu que "són les treballadores socials les que li han de trobar el treball". El PIRMI és, segons ells, una bona ajuda per la gent pobre, i considera que és com "un salari molt important per continuar vivint, tot i que insuficient". També valora els cursos que se li donen perquè diu que l'ajudaran a trobar una feina.

Els casos precedents mostren, doncs, que hi ha llars que a causa de les seves circumstàncies -sobretot per problemes de salut o derivats d'una edat avançada- poden requerir l'assistència del PIRMI i/o de les restants mesures dels serveis socials de manera perpètua.

Concretament, les llars N, O i P palesen les dificultats per a la (re)inserció laboral que sofreixen persones d'edat avançada, les quals poden agreujar-se encara més segons les característiques prèvies de la seva trajectòria vital, i en especial, quan aquesta no ha suposat l'acumulació de drets econòmics -llars N i O- o d'un capital cultural i relacional suficient per afrontar amb èxit la independència dels serveis socials -llar P-.

⁹⁶ Cal tenir en compte que, segons consta a l'Institut DEP (1998: 8), un 62.8% dels expedients vigents corresponen a llars amb una salut deficitària; i un 6.2% a llars on hi ha alguna persona amb una disminució inferior al 33%.

Taula 8.6.- Síntesi de les llars no inscribibles laboralment analitzades en el capítol i dels seus aspectes fonamentals

Codi	Tipus de llar	Estat de la llar	Aspectes fonamentals
N	Unipersonal	Fora del PIRMI	El cap de família dedica la seva vida a treballar en l'empresa familiar, en què aconsegueix importants fites professionals. En fer fallida, pel seu càrrec, no té dret a ajudes de la Seguretat Social i la seva edat li dificulta l'experiència professional- malgrat l'experiència laboral. Entra al PIRMI, on tampoc se li ofereixen ajudes de cara a la inserció laboral, en tant que per la seva edat es considera no reinsertible laboralment. Les ganes de treballar i sobretot la seva xarxa relacional permeten que s'hi estigui menys de dos anys, ja que aconsegueix un nou treball (unes hores com a comptable i una estona com a home de companyia).
O	Unipersonal	Dins del PIRMI	Llar unipersonal, on l'home viu dedicat primerament al negoci familiar, que ha d'abandonar per tal de fer-se càrrec de la mare malalta (per manca de possibilitats de poder gaudir d'ajudes adequades per a la seva atenció o tractament). Eren persones solitàries i aïllades, i això encara l'aïlla més. En morir la mare es quedà sense recursos, i és incapaç d'aconseguir reprendre el timó de la seva vida i trobar un nou lloc de treball. Comença a acumular deutes. Una veïna adverteix del cas als serveis socials que ajuden a establir la seva situació -ingressos regulars i noves amistats que també l'ajuden, sobretot amb roba i menjar- fins que pugui accedir a algun altre tipus de mesura d'ajuda (com ara una pensió).
P	Unipersonal	Dins del PIRMI	Llar amb presència de problemes relacionats amb delinqüència i drogodependències (del fill gran i la seva companya sentimental) i amb problemes d'alcoholisme del cap de la llar -que malgastava el que guanyava- i també de la seva desaparició -suïcidi-, que fan que hagi hagut de ser la dona la que ha hagut d'aconseguir els recursos que calien per criar els seus set fills, malgrat la seva escassa formació i marginal experiència professional. Actualment, encara cuida del fill gran (que entra i surt de la presó) i del fill d'aquest. Les filles estan casades i són autosuficients, però no poden ajudar-la. El fill petit està fent el servei militar i per tant no pot treballar com havia fet amb anterioritat, ajudant a aportar recursos econòmics a la llar. El PIRMI ha permès trencar l'aïllament i la solitud de la dona, i connectar-la amb altres beneficiaris amb problemes similars, però no ven fàcilment la seva reconversió professional i autonomia futura mercès a la inserció en el mercat laboral (sobretot per la trajectòria vital viscuda, la poca formació i experiència professional, i les càrregues familiars).
Q	Monoparental	Dins del PIRMI	Llar unipersonal en què un problema de salut fa que l'home no pugui continuar els seus estudis ni tampoc treballar, però tampoc no li garanteix poder disposar de cap mesura d'ajuda apropiada al seu cas. L'entrada al PIRMI estabilitza els seus ingressos econòmics que malgrat tot no són suficients, i complementa venent els seus quadres (és pintor). No hi ha expectatives de canvi fins que pugui rebre alguna altra mena d'ajuda o que millori la seva malaltia del sistema nerviós.
R	Unipersonal	Dins del PIRMI	Llar nuclear on conviu una parella i els seus quatre fills (els altres dos ja no viuen a la llar). Problemes formatius, sanitaris (l'home no pot treballar per problemes de cor) i també d'hàbit laborals (la seva vida s'organitza entorn de la venda ambulants que fa la dona) i culturals. Segons ells el PIRMI els ha ajudat a saber-se comportar i també a saber estar i parlar, a millorar els seus coneixements i la seva capacitat d'integració social i també laboral. Per exercir-ho i per millorar les oportunitats reals que puguin tenir els seus fills (que coneixen altres maneres de viure) creuen necessari poder canviar de barri. Els caldria algun tipus d'ajuda per a habitatge per tal de poder aconseguir-ho.

La llar Q il·lustra principalment com la manca de capacitat d'independència motivada per problemes sanitaris ha de ser atesa pel PIRMI en determinats casos no previstos com a mereixedors d'ajudes d'altres tipus en el sistema de benestar que actualment s'aplica a Barcelona ciutat.

Finalment, la llar R mostra com hi ha casos en què no es preveu la inserció laboral dels caps de família però on el programa desenvolupa una paper clau de contenció i prevenció de les situacions de pobresa i exclusió social. També palesa la necessitat de complementarietat que ha d'existir entre les mesures que el programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció ofereix i altres tipus de mesures d'ajuda establertes per garantir als ciutadans un nivell mínim de benestar -particularment, aquelles que pretenen assegurar-los un habitatge digne-, i il·lustra que des dels serveis socials es prioritza l'atenció de les llars en què viuen infants.

Tot i que no se n'ha aportat cap exemple concret, cal indicar que també són freqüents els casos de llars catalogades com a no inseribles laboralment on viuen persones amb problemes de salut mental. També en elles, el PIRMI actua com a darrera xarxa de protecció social, en tant que són sovint llars sense possibilitats de poder aconseguir per elles mateixes o a través de les seves xarxes relacional l'obtenció dels recursos necessaris per a la seva supervivència en el mercat laboral, i que tampoc no poden beneficiar-se d'altres mesures establertes en l'actual estat del benestar que en garanteixin el sosteniment bàsic amb el mínim de dignitat que s'espera que puguin tots els ciutadans.

4.- Els motius que justifiquen la sortida del programa

S'ha mostrat prèviament que no tan sols és important el temps que les llars resten dins dels programes de rendes mínimes, sinó, sobretot, que el temps que estan dintre sigui d'utilitat per als beneficiaris. També s'ha exposat que no sempre la sortida del programa ve justificada per un canvi en la situació de necessitat o possibilitats d'independència de la llar, depenent en gran manera dels filtres institucionals i del context on resideixen les persones pobres o excloses⁹⁷. Serà justament a aquesta darrera qüestió que es dedicarà el present apartat, en el qual es presentarà la importància dels

⁹⁷ Sobre els filtres institucionals pot recorre's sobretot al que s'ha explicat en els capítols tercer, quart i sisè; sobre les característiques del context econòmic i sociodemogràfic, al capítol cinquè.

diferents motius d'extinció en els casos de PIRMI a Catalunya i a Barcelona ciutat.

4.1.- Principals motius d'extinció

La consideració dels motius d'extinció permet veure si la sortida del programa es deu justament a un èxit d'aquest (havent aconseguit la (re)inserció sociolaboral dels seus perceptors) o bé a una disfuncionalitat (ja sigui per la impossibilitat de continuar oferint suport a persones i famílies que ho necessiten o bé per la manca de voluntat -manifesta o latent- d'aquestes famílies de seguir la seva trajectòria dins del PIRMI).

A àmbit local -Barcelona ciutat- no hi ha pràcticament informació sobre aquesta qüestió⁹⁸. Solament es disposa dels resultats referits a l'any 1996 i obtinguts a partir d'una enquesta feta pels responsables de l'Àrea d'Afers Socials de l'Ajuntament de Barcelona als directors dels Centres de Serveis Socials, en què s'indicava que, en els 26 centres que respongueren sobre els casos que es tancaren en aquells anys, 57 es tancaren definitivament per haver assolit els objectius que el PIR havia plantejat en aquelles llars, i 123 es tancaren temporalment per haver aconseguit un contracte de treball, i que, per tant, "segons l'estimació dels CSS, podríem parlar d'un percentatge d'èxit d'inserció d'un 16%"⁹⁹. Tanmateix, i com s'ha vist amb anterioritat, són diversos els casos de PIRMI que aconsegueixen únicament vinculacions temporals esporàdiques amb el mercat laboral, o bé, una inserció laboral que es limita al mercat de treball submergit o marginal però que tanmateix decideixen de poder tenir accés al programa superant el llindar econòmic que en limita l'accés¹⁰⁰.

⁹⁸ L'estudi ESOPO, que ha permès cobrir bona part de les llacunes informatives sobre la ciutat, no va incloure la recopilació d'aquesta informació, atenent que justament pretenia comparar els casos que estaven dins del programa amb aquells que havien aconseguit sortir-ne gràcies a la incorporació en el mercat de treball i, per tant, no considerava en la seva anàlisi els altres possibles motius d'extinció. Seria bo, per tant, que pogués fer-se algun estudi que analitzés la recollida a àmbit local -i també regional- d'aquest tipus d'informació.

⁹⁹ AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997c: 38-40). El percentatge d'èxit es calcula considerant que els casos tancats definitivament per assoliment dels objectius plantejats al PIR eren un 5.2% dels 1.086 presentats aquell any pels centres considerats, i el de casos tancats temporalment per contracte de treball era de l'11.3%. Dades que, segons consta a la mateixa font i pàgina citades, coincideixen de manera pràcticament total amb les de la Direcció General d'Ocupació (que parlen d'un percentatge d'èxit d'inserció del 19%) si es tenen en compte els diferents moments a què fan referència (les de l'Ajuntament el 31/12/96 i les de la DGO el 18/4/97) i que per respondre a percentatges calculats sobre el total d'expedients vigents fan referència a percentatges d'èxit mínims (si es fes el percentatge sobre el total de casos realment susceptibles d'integració laboral -no es fa perquè no es disposa de les dades adients- el percentatge seria major, atès que no tots els beneficiaris de PIRMI són en realitat susceptibles d'integració laboral).

¹⁰⁰ Els límits legals per tal de poder esdevenir beneficiari del PIRMI a Catalunya s'han exposat detalladament en el capítol quart d'aquesta tesi doctoral.

Atesa la manca de dades desagregades sobre aquesta qüestió per a la ciutat de Barcelona, les que es presentaran a continuació fan referència a les dades de què es disposa sobre aquesta qüestió per al conjunt de perceptors de PIRMI a Catalunya. Concretament aquestes fan referència al conjunt d'expedients vigents a Catalunya durant els anys 1990 a 1995 i analitzen els principals motius d'extinció en general i segons les característiques de les diferents llars. Són les dades que es recullen en el gràfic 8.6.

En general destaca la creixent importància de les extincions gràcies a la inserció laboral, tot i que és necessari tenir present que, encara que surtin del PIRMI per haver aconseguit la inserció laboral, aquesta no sempre té la qualitat i l'estabilitat que seria desitjable¹⁰¹. D'altra banda, cal tenir present que l'increment de la proporció de casos extingits per inserció laboral pot haver estat afavorit tant pels canvis en el mercat de treball¹⁰², com pels canvis en el tipus de beneficiaris que formen part del col·lectiu d'assistits pel programa català¹⁰³ i, també, pel temps que fa que el programa està en funcionament¹⁰⁴.

Dels restants motius, cal destacar que també han augmentat les extincions degudes al fet que els titulars tenen dret a altres tipus de prestacions i les ocasionades per la mort del titular. En aquests dos casos, l'explicació ve donada fonamentalment pels canvis recents en l'estat del benestar espanyol i català¹⁰⁵ i, també, pels canvis sociodemogràfics viscuts en el conjunt del territori català i especialment accentuats en la ciutat de Barcelona¹⁰⁶. En canvi, davallen les extincions per incompliment d'obligacions dels sol·licitants o d'altres membres de la llar. Els restants percentatges han sofert variacions menys importants.

¹⁰¹ Com s'ha vist, algunes d'aquestes insercions poden ser insercions laborals estables però mancades de les garanties de provisions i titularitats que tot ciutadà té dret a esperar considerant el mínim nivell de vida que es considera digne a la seva societat -conseqüència del fet que es limiten al mercat de treball informal, etc.-. Altres vegades, tot i ser insercions en el mercat de treball formal, estan mancades de la pretesa estabilitat; són vinculacions en treballs estacionals o de temporada, o molt marcats per la rotació i la temporalitat.

¹⁰² S'ha parlat dels principals canvis que s'han donat en l'esfera laboral en el capítol teòric (capítol segon) i també en l'apartat 5 del capítol cinquè.

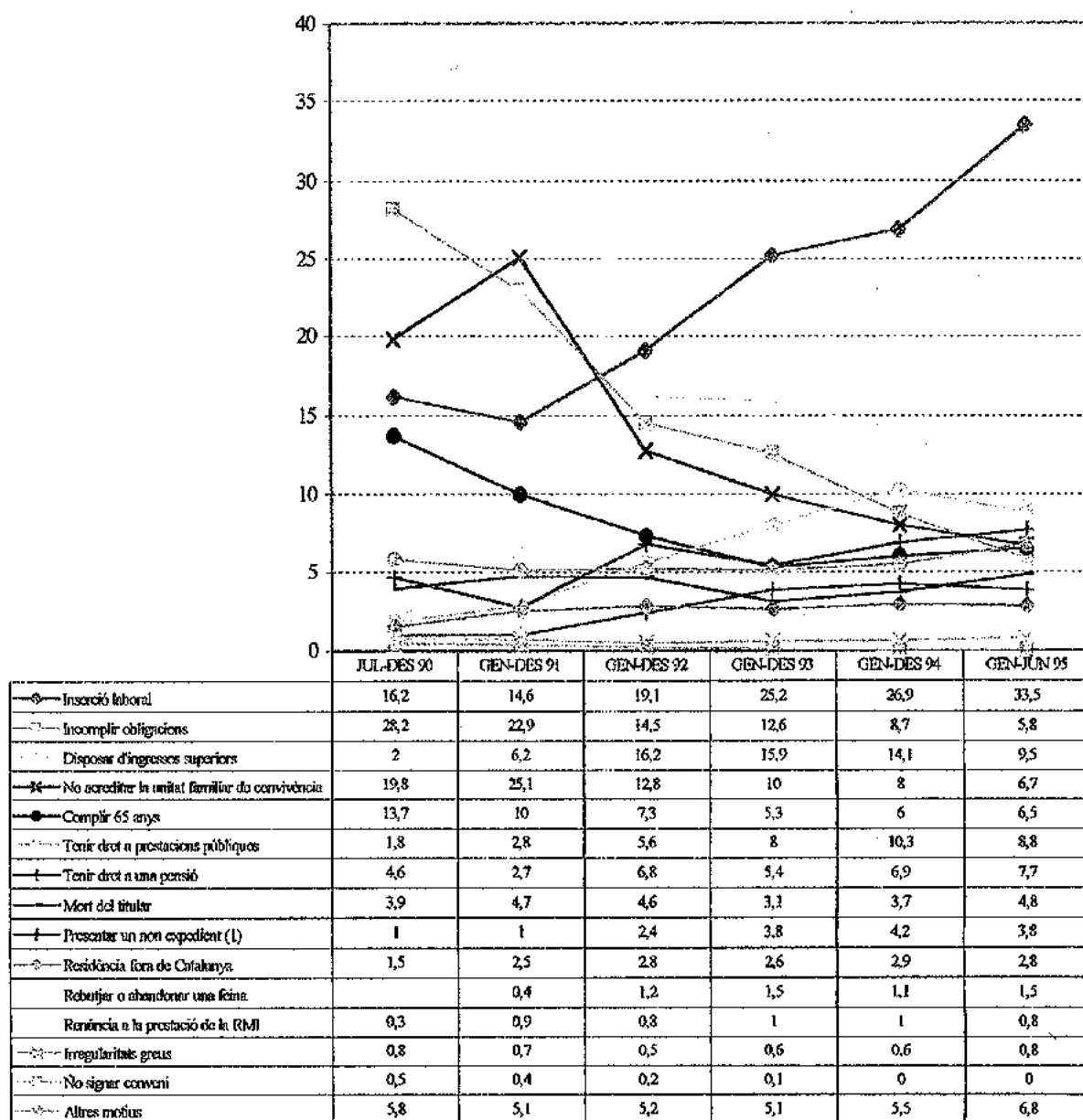
¹⁰³ I entre els quals com s'ha vist en el capítol sisè i s'ha recordat en aquest, van incrementant relativament aquells que són susceptibles d'una incorporació laboral a curt termini, atès que la seva manca és únicament una manca d'un lloc de treball.

¹⁰⁴ Com s'ha indicat prèviament, a mesura que les llars fa més temps que estan dins del programa tenen més possibilitats d'haver (re)adquirit les capacitats necessàries per a la seva (re)inserció social i laboral.

¹⁰⁵ Canvis que s'han explicat fonamentalment en els capítols segon i tercer de la tesi.

¹⁰⁶ Canvis que s'han explicat fonamentalment en el capítol segon i en el tercer apartat del capítol cinquè i dels quals cal destacar un progressiu envelliment dels residents a la ciutat.

Gràfic 8.6.: Principals motius d'extinció. Catalunya.

Font: Elaboració pròpia del gràfic a partir de les dades que consten a l'Institut DEP (1998: 12).

5.- Conclusions

En aquest capítol s'han analitzat en primer lloc els temps -teòric i real- d'estada en el *Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció*, i com aquests queden molt influïts no tan sols per les característiques de les persones que el programa assisteix i per les característiques del propi programa sinó també per les possibilitats que ofereix el context -altres mesures d'ajuda, característiques del mercat de treball, funció de la família i capacitat d'ajuda en cada cas, etc-. Resultat de tots aquests elements -caracteritzats en els capítols precedents- s'observa com Barcelona es una de les ciutats europees en què els beneficiaris de programes de rendes mínimes romanen durant més temps assistits pel programa i cobrant l'ajuda econòmica que se'n deriva. Aquest fet pot tenir una doble lectura: d'una banda, la major generositat del programa català respecte a altres mesures d'ajuda en què restriccions institucionals com les de tipus pressupostari poden fer que l'ajuda deixi de percebre's malgrat la necessitat pugui continuar existint -com en les ciutats italianes-; de l'altra, la menor capacitat del programa -a causa de la seva limitada generositat comparativa- d'ajudar les persones assistides a (re)capacitar-se per poder viure independentment competint lliurement en el mercat. També s'observa com aquests temps d'estada són sensibles a les característiques pròpies de les llars -tipus de llar i nombre de persones dependents- i dels sol·licitants -sobretot al gènere i l'edat-. Les estades més llargues corresponen principalment a les llars monoparentals, on viuen dones i on viu la gent més jove i/o la gent de més edat -sobretot d'aquells que tenen més de 55 anys-. Per contra, hi ha indicis que aquelles que solen romandre-hi menys temps són les de persones soles, o les de llars nuclears; les que tenen un sol·licitant home, i les de gent entre 30 i 45 anys d'edat.

Feta aquesta anàlisi del temps d'estada en el PIRMI dels diferents tipus de llars a la ciutat de Barcelona i la seva comparació amb els temps d'estada en els programes de rendes mínimes aplicats en altres ciutats, s'ha introduït la necessitat de complementar aquest tipus d'informació amb la provinent d'anàlisis qualitatives que considerin no tan sols el temps que les persones estan assistides, sinó, també, que permetin avaluar si efectivament el temps d'estada en el programa millora o no les capacitats individuals de (re)inserció sociolaboral, és a dir, si els és d'utilitat o no. Així doncs, s'ha palesat com el temps d'estada en el programa no és un element vàlid per comparar *per se* l'eficàcia diferencial dels programes de rendes mínimes: pot ser més eficaç un programa que permeti que aquelles persones en situació de necessitat continuïn podent gaudir de la seva ajuda i, per tant, romanguin més temps depenent de les mesures de rendes mínimes, que un programa que a causa d'importantes restriccions pressupostàries o altres filtres institucionals, faci que les persones puguin beneficiar-se de la seva ajuda durant un període breu de temps, independentment de com hagin

variat (o no variïn) les seves circumstàncies vitals. En aquest sentit, i com s'ha vist, és important considerar conjuntament les dades que s'obtenen estadísticament del temps en què les famílies estan assistides per aquest tipus de programes, i les que permet obtenir l'anàlisi qualitativa en profunditat de les trajectòries i experiències vitals de cadascun dels casos. Així mateix, també cal tenir en compte les diferents característiques dels contextos locals -sobretot quant a economia, mercat de treball, característiques de l'estat del benestar i rol de la família i la comunitat- on aquestes mesures s'apliquen.

També s'ha mostrat com, atès que les persones parteixen de situacions molt diverses en entrar al PIRMI, els són de diferent utilitat les distintes mesures que incorpora. Considerant, concretament, la seva diferent possibilitat d'incorporació al mercat laboral en un període més o menys breu, es palesa sobretot que:

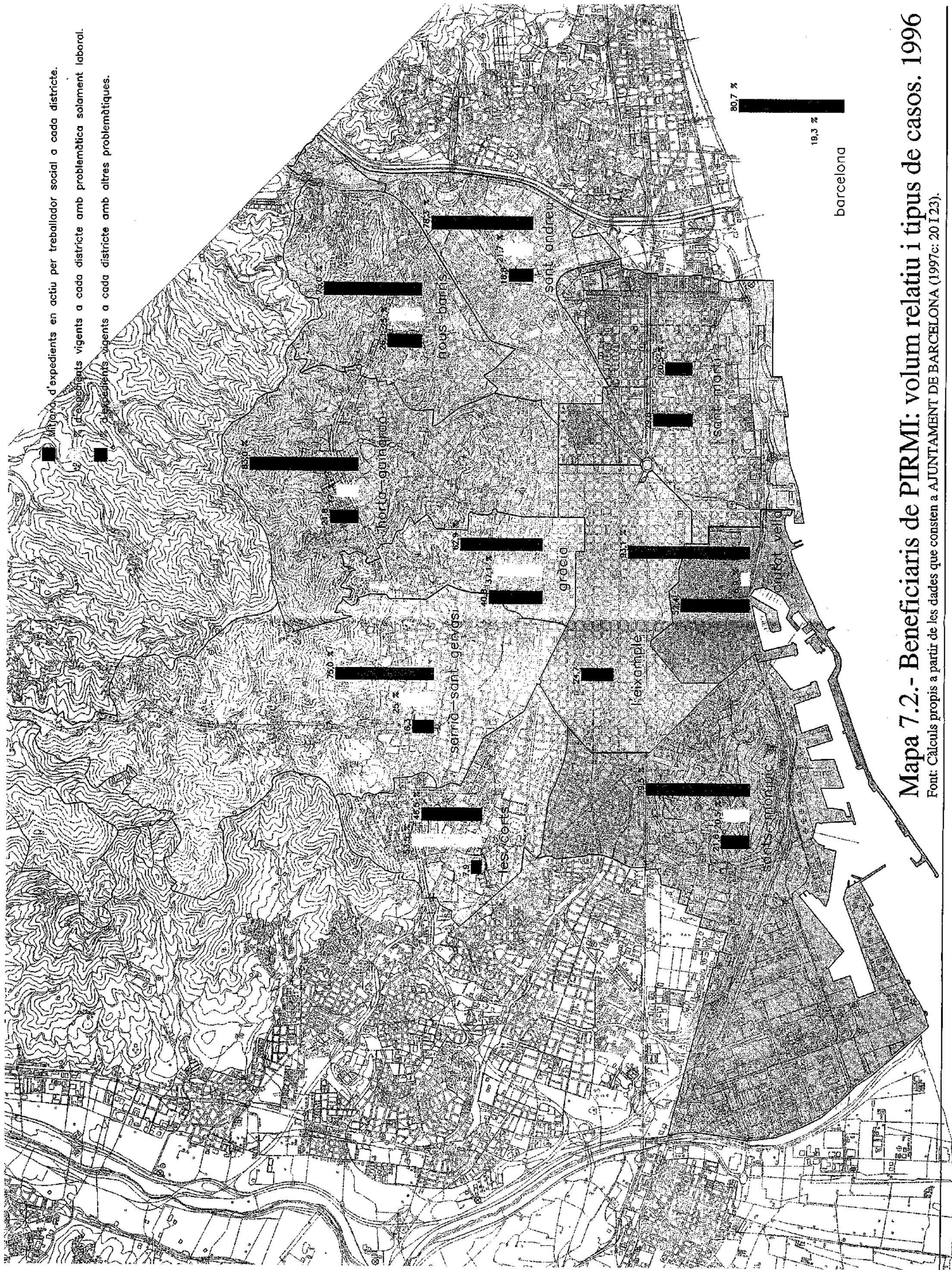
Per als beneficiaris inseribles laboralment a curt termini tenen especial importància les mesures d'inserció laboral, tot i que són els més crítics amb aquestes atès que el PIRMI no sembla oferir en la majoria d'aquests casos possibilitats reals d'inserció laboral, ni permet incrementar-ne la capacitat de partida per millorar les oportunitats de competir en millors condicions en el mercat laboral. És lògic, per tant, que siguin els més crítics amb el programa, i els menys disposats a renunciar a la inserció laboral que se'ls sembla garantir. Són els que solen considerar-lo més estigmatitzant, i els que en major mesura n'amaguen la pertinença enfortint, amb la seva actitud, el mateix caràcter de marginació i exclusió que s'associa al programa. És important tenir presents els desajustos que presenten les mesures del PIRMI en el seu cas sobretot perquè aquest tipus de beneficiaris és el que de fet està creixent, proporcionalment, més¹⁰⁷.

Per als beneficiaris inseribles laboralment a mitjà o llarg termini són més importants altres tipus de mesures que han de permetre superar altres problemàtiques que hi ha a la llar -a banda de la laboral- i que inhabiliten per poder treballar en condicions de normalitat. En aquest sentit són especialment importants les mesures de suport personal, que pretenen enfortir i sanejar les seves xarxes socials i familiars, les mesures de formació d'adults i les de capacitat professional. Les principals mancances observades apunten a la necessitat d'una major diversificació dels serveis de què es disposa per tal de poder oferir a les persones assistides els serveis i recursos més adaptats a les seves necessitats. També sembla necessari poder conèixer millor els diferents usuaris del programa, cosa que demana poder tenir-hi un contacte més profund i freqüent que no sembla viable a causa de l'actual sobrecàrrega dels assistents socials-, sense una

¹⁰⁷ Com s'ha palesat en el capítol sisè.

1997

Mapa 7.2.- Beneficiaris de PIRMI: volum relatiu i tipus de casos. 1996
Font: Càlculs propis a partir de les dades que consten a AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997c: 20 i 23).

major dotació de capital humà per al programa, o de més recursos per poder externalitzar part del treball que han d'assumir (per exemple, part del seguiment administratiu rutinari, que també han de fer ells).

Per als beneficiaris no inseribles laboralment la principal funció del PIRMI sol ser una funció de contenció, evitar l'empitjorament, mentre s'espera que les persones puguin accedir a altres recursos més adequats per a ells, és a dir, que el PIRMI funciona com a darrera xarxa de suport. Per això, per a ells és bàsica l'estabilitat econòmica que el programa garanteix i també el fet que puguin tenir alguna persona que s'ocupi d'ells i els vagi indicant quins són els drets que tenen i que poden exercir -sovint els desconeixen, i no tenen cap persona que els ajudi o s'ocupi d'ells o de les seves necessitats-. També els són de molta utilitat les mesures d'inserció social i les mesures de formació d'adults, no tant quant a eines per millorar les seves capacitats sinó en tant que els permeten establir noves relacions i millorar el contacte amb l'entorn i amb la seva comunitat. Solen ser els beneficiaris que millor avaluen el programa, i és lògic atès que sense ell es trobarien sense cap mena d'ajuda. També són els que solen passar millor amb l'assignació econòmica que ofereix, per bé que, com tots els usuaris, la consideren insuficient¹⁰⁸. Ells mostren algunes de les principals llacunes de l'estat de benestar imperant a la ciutat: sobretot quant a persones grans, persones minusvàlides, o persones sense capacitats de poder competir realment en el mercat de treball i que, alhora, tampoc no tenen dret a percebre cap ajuda que garanteixi el dret com a ciutadans a poder viure amb un mínim de dignitat.

Finalment, la darrera part del capítol ha palesat com la finalització de la dependència del programa no necessàriament es dona per motius de (re)inserció sociolaboral efectiva; existeixen percentatges de casos no menyspreables que al·ludeixen a expedients que s'han extingit per incompliments més o menys greus d'allò que en el procés d'elaboració del PIR s'havia acordat. I també que, tot i la creixent importància relativa de les extincions motivades per inserció laboral o per haver aconseguit gaudir d'altres mesures d'ajuda de l'estat del benestar, aquestes no sempre garanteixen l'accés a l'estatus de vida mínimament digne que tot barceloní hauria d'esperar considerant el el nivell de vida de la seva comunitat de referència.

Les probabilitats d'extinció depenen novament tant de les característiques del sol·licitant i de la llar, com de les del context local - interrelacions i característiques de família, mercat i estat del benestar- on viu.

¹⁰⁸ Aquells que són menys crítics solen ser persones que viuen soles, persones sense gaire despeses quant a habitatge, o persones sense gaire problemes de salut o amb problemes de salut més lleus, i també aquelles més acostumades a viure en precarietat.

IX.- CONCLUSIONS

Aquesta tesi ha defensat que les mesures de què actualment es disposa per lluitar contra les situacions de pobresa i exclusió social no aconsegueixen els seus objectius, i que això és així en tant que no han tingut en compte la transformació econòmica, social i política que han sofert recentment les societats occidentals. I que, per això, considera que cal procedir a repensar quins han de ser actualment els rols a cobrir respectivament per l'estat del benestar, el mercat i la família a les nostres societats i que és pertinent fer-ho, concretament, a àmbit local.

La tesi espera contribuir a aquest procés de redefinició d'espais i responsabilitats a àmbit local de quatre maneres diferents:

- (1).- Contribuint al debat teòric sobre la definició de conceptes bàsics en el camp de la sociologia i la política social, aproximant-se al significat actual de conceptes clau en aquest com són els de *pobresa*, *exclusió social*, *ciutadania* i *estat del benestar* i, també, a la necessitat de redefinició del paper que tindran en l'actual societat l'Estat, el mercat i les xarxes familiars i comunitàries de suport.
- (2).- Constatant l'existència de la pobresa i l'exclusió social a Barcelona i que el PIRMI, malgrat les seves virtuts, presenta algunes limitacions per a la consecució dels seus objectius que cal estudiar i corregir.
- (3).- Analitzant informació que pot permetre avaluar la idoneïtat de les mesures de política social i del PIRMI en particular -com a principal mesura existent- que hi ha en funcionament per tal d'eradicar la pobresa i l'exclusió social en el context local seleccionat -Barcelona ciutat-.
- (4).- Fent algunes recomanacions sobre línies d'investigació científica a desenvolupar i també sobre com podria millorar-se l'eficiència i eficàcia de l'aplicació del PIRMI tant en el context local estudiat com a àmbit més general.

Seguidament, i a manera de conclusió, es procedeix a recollir de manera sintètica les principals aportacions i conclusions que s'han anat realitzant al llarg dels vuit capítols precedents d'aquesta tesi doctoral i s'hi afegeixen un seguit de recomanacions que en opinió de l'autora podrien contribuir a millorar l'eficàcia i eficiència del PIRMI i de les polítiques socials actualment adoptades en el context de referència. Aquestes aportacions s'agrupen en les tres línies fonamentals que s'acaben d'apuntar: aportacions i conclusions referents al marc teòric; aportacions referents a la informació -econòmica, social, política- disponible sobre Barcelona ciutat i el context català, espanyol i europeu en què cal ubicar el que passa en aquesta ciutat; i, finalment, algunes recomanacions per millorar la idoneïtat de les mesures de política social i la del PIRMI a Barcelona en particular.

1.- Aportacions al marc teòric

S'ha recollit l'evolució del debat obert sobre la conceptualització dels conceptes de *pobresa* i *exclusió social* i s'ha pres posició en aquest. Concretament, he optat per definir la *pobresa* com a fenomen multidimensional i relatiu ja que no tan sols té relació amb la dimensió econòmica, sinó també amb mancances immaterials i materials no econòmiques, i amb les relacions d'intercanvi, reciprocitat i redistribució que hi ha en cada moment a cada societat. Per això, defineixo els pobres com a exclosos que han d'afrontar limitacions en diferents dimensions de la seva vida i que afecten no solament les provisions sinó també les titularitats que se'ls reconeixen en la seva societat.

He recollit també les principals dificultats que cal afrontar en voler operativitzar la mesura d'aquests fenòmens, sobretot per aconseguir una mesura que compregui la seva multidimensionalitat.

El fet que les persones siguin ciutadanes és el que fa que adquireixin un seguit d'obligacions i també de drets respecte a les seves comunitats de referència. És, doncs, en aquest sentit que les situacions de pobresa i/o exclusió social poden entendre's com a situacions injustes i, per tant, que qüestionen el principi i la pràctica de la ciutadania.

En aquesta tesi s'ha recollit el debat que s'ha desenvolupat al voltant del concepte de *ciutadania* i s'ha reflexionat sobre com les transformacions -polítiques, econòmiques i socials- que s'han donat recentment comporten la necessitat de redefinició dels mecanismes que tradicionalment han estat garantint unes mínimes provisions i titularitats a tots els ciutadans.

Concretament, es conclou que hi ha hagut transformacions molt importants que han afectat el mercat (sobretot el mercat laboral) i l'esfera relacional (sobretot quant al paper social que desenvolupa la família), de les quals no s'han fet (encara) suficient ressò les polítiques socials en general ni les de rendes mínimes en particular i, per tant, que comporten que aquestes no siguin suficientment eficients per tal d'aconseguir els seus objectius declarats o els nous reptes que les transformacions econòmiques i socials recents els imposen. I també, que com que aquestes transformacions, tot i tenir una mateixa direcció, mostren diferents intensitats en els diferents contextos locals, és necessari l'estudi tant de la ciutadania nacional com dels mecanismes que en garanteixen el compliment a àmbit local.

2.- Anàlisi del context local seleccionat

Quant a la informació disponible sobre el context local estudiat, les aportacions s'han fet des de tres perspectives bàsiques diferents: la de caràcter institucional, la de caràcter sociodemogràfic i econòmic i la referent a la població pobre i assistida.

2.1.- Anàlisi institucional

S'ha fet un esforç (*capítol tercer*) per sintetitzar l'evolució recent i la caracterització del funcionament actual de l'estat del benestar a l'Espanya democràtica, en particular, el funcionament dels diferents tipus de política social i, especialment, de les polítiques de rendes mínimes. Aquesta síntesi permet palesar que, malgrat l'existència a l'Espanya democràtica d'un important i clar desenvolupament de l'estat del benestar i de les polítiques socials (sobretot respecte a l'atenció sanitària, l'educació i les pensions) que ha fet millorar la qualitat de vida de molts dels seus ciutadans, continua observant-s'hi una important fragmentació de l'estat del benestar i també importants mancances en aquest (sobretot quant a polítiques familiars, d'habitatge, o polítiques de rendes de tipus assistencial) que fan posar en perill el garantiment d'una qualitat de vida mínimament digna per a tots els ciutadans, i àdhuc, suposen que els programes de rendes mínimes, entesos com a última xarxa de protecció social, vegin ampliat necessàriament el seu espai institucional i social.

S'ha procedit també a caracteritzar sintèticament el funcionament dels programes de salari social a les diferents comunitats autònomes, donant al lector elements de comparació per tal de poder avaluar els avantatges i les limitacions del PIRMI català -mesura en què se centra l'estudi-, i permetent-

li constatar la importància de les diferències en la forma i aplicació d'aquest tipus de mesures i, també, conseqüentment, en aquells que les perceben i en la utilitat que per a ells representa. Destaca el fet que Catalunya gaudeix d'un dels programes de salari social més generosos d'Espanya, en el sentit que és un dels que presenta menys restriccions per tal de poder accedir-hi i continuar beneficiant-se de l'ajuda mentre persisteixi la situació de necessitat i, també, que malgrat això és un dels pocs en què per a la percepció de la renda mínima s'exigeixen contraprestacions als assistits, i un dels escassos programes espanyols que pot definir-se estrictament com a *renda mínima d'inserció*.

Contextualitzada la mesura a àmbit d'Espanya, s'ha procedit també al seu estudi en detall a la comunitat autònoma de Catalunya (*capítol quart*). Aquest capítol aporta informació sobre les característiques de funcionament del PIRMI a Catalunya: la seva base legal, els seus objectius i filosofia en què s'inspira, les diferents mesures que comprèn, el circuit operatiu que preveu, els diferents agents que poden intervenir en la seva gestió i el finançament que reporta al Govern català. L'interès d'aquesta informació ve motivada tant pel rigor amb què s'ha recopilat com per la constatació de la inexistència amb anterioritat de cap altre document públic (llevat de la mateixa llei i decrets que regulen el PIRMI) amb aquesta informació completa i sistematitzada, tot i la seva importància fonamental per tal de poder avaluar periòdicament el funcionament i els resultats del PIRMI, com és desitjable i necessari de fer amb qualsevol mesura de política social.

Es justament a partir de l'espai institucional i social que ha de cobrir aquest tipus de mesura, de les seves característiques i de les restants característiques contextuais -mercat, xarxa relacional- que poden palesar-se disfuncionalitats i recomanar-se -com es fa al final d'aquestes conclusions- algunes mesures de millora de les polítiques socials i, també, és gràcies a aquests elements i a la seva evolució recent, que podem ser conscients de com aquestes mesures contribueixen, malgrat les seves limitacions, a millorar la qualitat de vida dels ciutadans.

2.2.- Anàlisi sociodemogràfica i econòmica

L'anàlisi de les dades sociodemogràfiques i econòmiques de la ciutat de Barcelona (*capítols cinquè i sisè*) ha permès constatar que els barcelonins sofreixen un diferent risc de pobresa segons un seguit de característiques tant personals -gènere, edat, nivell d'instrucció, carregues familiars, coneixement de la cultura pròpia del lloc on es viu i de les entitats i serveis que hi ha a la ciutat-, com familiars -tipus de llar i grandària del nucli de convivència, problemes viscuts a la llar, relacions amb familiars, amics, veïns i entorn comunitari, capacitat econòmica-, com també locals -zona de residència dins del nucli urbà i especialment tipus d'oportunitats laborals i d'ajuda mútua o redistributiva, d'equipaments de què s'hi disposa i dels

transports que la connecten amb la resta de la ciutat i també amb la seva àrea metropolitana-. També mostren que el diferent risc va variant al llarg del temps segons la dinàmica econòmica, política i social de cada nucli urbà i de la regió en què aquest s'ubica.

A partir de la combinació de les informacions d'aquests capítols amb els anteriors es dedueix que els barcelonins que sofreixen major risc de pobresa i exclusió social són sobretot les dones i també les persones més joves i més ancianes que, simultàniament, també són aquelles que menys ajuda directa reben de l'actual sistema de benestar i del PIRMI en particular, en tant que és una mesura familiar que s'ofereix als seus sol·licitants i, a través d'ells, a la resta de membres de la unitat familiar, i també, perquè és una mesura que solament es garanteix —llevat d'excepcions molt puntuals— a les persones d'entre 25 i 65 anys d'edat, i que limita les ajudes laborals a aquells que tenen una edat avançada (generalment propers o majors dels 50 anys). També es palesa un major risc per a aquells que gaudeixen de menors nivells d'instrucció i per aquells que han tingut o tenen una menor vinculació amb el mercat de treball formal, que són, de fet, aquells per als quals el PIRMI és més adequat tal com actualment està dissenyat i està sent aplicat.

Les tendències evolutives mostrades palesen que Barcelona ha seguit els canvis sociodemogràfics que s'han anat donant també als restants països i ciutats de l'Europa occidental i que han rebut el nom de *segona transició demogràfica*, els quals comporten importants canvis en l'organització tant de la vida domèstica familiar, com de la vida fora d'aquesta esfera, en el mercat productiu remunerat. Mostren també que hi ha un increment progressiu del nivell d'instrucció màxim assolit, i també una tendència a la disminució de la població que resideix en la ciutat, motivat fonamentalment per la migració neta que hi ha en aquest nucli urbà justificada sobretot per la mobilitat residencial dels barcelonins que s'independitzen i formen les seves pròpies llars, mobilitat que contribueix a l'envelliment de la població resident, i també, a l'increment de les dimensions del que cal anomenar *ciutat real* (aquella on viuen, treballen i gaudeixen del seu oci els ciutadans) i, amb ell, al risc d'exclusió d'aquells que no poden accedir a les diferents zones en què s'estructura funcionalment la ciutat.

3.- Anàlisi de la població pobra i la població assistida a Barcelona ciutat

La caracterització de les persones en situació de pobresa a la ciutat (*apartat tercer del capítol sisè*) constata que els col·lectius amb un major risc de pobresa i exclusió social són efectivament aquells entre els quals hi

ha majors proporcions de barcelonins que sofreixen aquestes situacions. Destaquen sobretot les dones, les persones més joves i més ancianes, i aquells barcelonins amb un menor nivell d'estudis o que viuen en llars on hi ha problemàtiques considerades molt greus (delinqüència, alcoholisme, drogodependències, ludopaties, activitats marginals, etc.) o en entorns considerats conflictius o marginals. També mostra que el nivell d'ingressos d'aquestes persones és insuficient per poder viure amb dignitat, i que això fa que sovint sofreixin déficits alimentaris, d'habitatge, o de possibilitat d'accés a béns culturals que, sense ajudes oportunes, tendeixen a perpetuar-se d'unes a altres generacions. Es palesa també el poc coneixement que les llars pobres tenen de les mesures d'ajuda que hi ha al seu abast, en especial el poc coneixement dels serveis socials i, conseqüentment, la baixa proporció de llars que reben prestacions socials o que efectivament acudeixen als serveis socials. Finalment, també es constata que, segons els pobres, les principals causes que motiven la seva situació són sobretot la manca de treball, l'edat avançada i els problemes de salut.

L'estudi de la distribució de rendes i de la capacitat econòmica familiar a Barcelona constata importants diferències als diferents districtes de la ciutat; els més empobrits (aquells amb una menor capacitat econòmica familiar) són els de Ciutat Vella, Nou Barris i Sants-Montjuïc, justament tres dels districtes en què hi ha una renda familiar mensual inferior a la del conjunt de la ciutat. A la banda contrària, els districtes de l'Eixample, Sarrià-Sant Gervasi i Les Corts presenten les majors rendes mitjanes mensuals i, també, els majors índexs de capacitat econòmica familiar de la ciutat.

En centrar el nostre estudi en la població assistida pel PIRMI a Barcelona ciutat (*capítol setè*) es reconeix la possibilitat que no tots els pobres arribin a poder beneficiar-se d'aquesta mesura d'ajuda, i que no tots aquells que se'n beneficien siguin efectivament persones pobres. Ateses aquestes premisses, l'avaluació de l'eficàcia del PIRMI hauria d'estudiar, d'una banda, per què el col·lectiu de persones efectivament beneficiàries no coincideix completament amb el que se suposa que hauria de ser -és a dir, per què determinades persones que haurien de rebre aquesta ajuda no l'aconsegueixen; i per contra, determinades persones que no haurien de rebre-la, se'n beneficien-; i, de l'altra, fins a quin punt aquesta mesura és útil a aquells que se'n beneficien i si podria fer-se alguna cosa que permetés millorar-ne aquesta utilitat. La present tesi doctoral s'ha centrat sobretot en aquesta segona qüestió, i a partir de tota la informació contextual que s'ha recopilat es pot concloure -com es fa en el cinquè apartat d'aquestes conclusions- amb un seguit de recomanacions per poder-la millorar; també vol fer constar -i així es recull també en l'apartat 4- la importància de desenvolupar en un futur no llunyà estudis encaminats a aprofundir la primera de les qüestions que aquí s'han plantejat (la població objectiu que queda fora, i la població no objectiu que hi entra).

Respecte a l'aproximació que es fa a la població assistida pel PIRMI a Barcelona ciutat és important remarcar que fins al present estudi la majoria d'informació sobre els beneficiaris de PIRMI prenia com a àmbit territorial de referència el del conjunt de la comunitat autònoma catalana o, per alguna variable concreta, la divisió en províncies dins d'aquesta comunitat. En el nostre treball s'ha argumentat extensament sobre la importància i necessitat de tenir presents les particularitats locals dels llocs on cal aplicar mesures de política social, ja que tant les poblacions que hi resideixen com les característiques dels tres eixos d'integració tradicionals i de les seves possibilitats de garantir una mínima qualitat de vida a tots els ciutadans, i per tant, els buits que les mesures de rendes mínimes com el PIRMI hi han de cobrir, són diferents. Per això, s'ha defensat la conveniència que estudis sobre el PIRMI a Catalunya prenguin també com a unitat territorial d'anàlisi la ciutat i així s'ha fet en el nostre cas, tot esperant haver encetat un camí que se segueixi amb posterioritat i permeti poder avaluar eficaçment els progressos de l'estat del benestar i de la seva aplicació i efectivitat a àmbit local. Àdhuc, la informació aportada en aquest capítol presenta l'avantatge de ser majoritàriament comparable amb l'obtinguda en altres ciutats de la Unió Europea, cosa que pot ajudar a orientar sobre camins que podrien contribuir a incrementar l'eficiència de les nostres mesures de política de rendes, i cobreix una altra dimensió pendent, dels estudis sobre la mesura catalana i les avaluacions que se n'han efectuat amb anterioritat.

És important destacar també el fet que la informació referent a les característiques dels assistits a àmbit local considera no solament els sol·licitants de PIRMI, sinó el conjunt de beneficiaris de PIRMI que hi ha a la ciutat, cosa que suposa una important millora en la concepció del que la caracterització dels assistits i de les seves necessitats ha de tenir en compte en un programa declaradament 'familiar', dimensió que també havia estat ignorada amb anterioritat i que s'espera que es tingui present d'ara en endavant.

L'anàlisi de les trajectòries de les llars envers la pobresa i l'assistència social, i les causes que motiven la seva necessitat d'ajuda dels serveis socials i del PIRMI en particular mostra que en la majoria de casos els principals motius són la incapacitat de trobar una relació estable en el mercat laboral formal de com a mínim un dels membres de la unitat familiar o que aquesta permeti cobrir les necessitats bàsiques de la llar, a la qual sovint s'uneixen problemes de salut del cap de la llar o la ruptura de lligams familiars o de manca de xarxes relacionals. La sobrecàrrega de responsabilitats familiars i la necessitat d'afrontar elevades despeses per l'habitatge o per problemes greus de salut hi contribueixen també de manera definitiva, sobretot si no es té prou suport de l'entorn familiar o comunitari, i/o es desconeixen els mecanismes d'ajuda establerts -institucionals o comunitaris- en el propi entorn.

L'anàlisi del nombre d'assistits mostra que hi ha un augment continuat de famílies assistides pel PIRMI arreu de la ciutat de Barcelona, resultat sobretot d'un major coneixement de la mesura d'ajuda i de la inexistència d'un límit pressupostari estipulat. I permet observar que la majoria d'aquests nous assistits han estat tramitats majoritàriament des de les administracions locals (sobretot el propi Ajuntament), mentre que les entitats continuen fent-hi un paper residual tot i la importància que s'accepta que tenen per a la captació de determinats segments de població pobre, exclosa i/o marginal. Pel que fa als districtes s'ha vist que en el decurs dels set primers anys d'aplicació del PIRMI el volum de sol·licituds ha crescut arreu, però que els districtes de Ciutat Vella i Nou Barris són aquells que acumulen les majors proporcions de famílies perceptores de PIRMI de la ciutat i, també, junt amb els de Sants-Montjuïc, Gràcia i Sant Martí, aquells en què hi ha les majors proporcions d'unitats familiars que cobren PIRMI per cada mil unitats familiars residents en el districte considerat.

Respecte al tipus de llars beneficiàries de PIRMI es palesa que s'incrementen sobretot les llars assistides en què viuen persones soles i les llars monoparentals; les llars en què destaquen les problemàtiques socio sanitàries, laborals i de monoparentalitat i les llars en què hi ha un nivell d'estudis més elemental.

A Barcelona ciutat destaquen en gran mesura les llars unipersonals, que són pràcticament la meitat de les llars assistides, i, per problemàtiques, les d'aquells en què la problemàtica que motiva la dependència és de tipus socio sanitari o solament laboral. La variable gènere mostra que en aquesta ciutat no hi ha gaire diferència en les proporcions d'assistits homes o dones. I la variable edat, que si bé entre els sol·licitants la proporció d'assistits decreix a mesura que minva l'edat, en el conjunt d'assistits predominen sobretot els menors de 25 anys. El nivell d'estudis dels assistits mostra que més de la meitat d'aquests no han superat el nivell d'estudis primaris, mentre que menys del 3% tenen estudis universitaris o equivalents. També s'observa una dèbil relació d'aquestes persones amb el mercat de treball formal. Finalment, i atenent l'estat civil, destaca la important proporció de persones solteres que són assistides en el PIRMI a la ciutat, malgrat l'afavoriment observat d'atorgar assistència a aquells nuclis familiars en què hi ha infants.

L'anàlisi dels temps d'estada en el PIRMI dels barcelonins assistits i de la diferent utilitat que per a ells suposa aquesta estada es duen a terme en el capítol vuitè.

En l'apartat 2 del capítol vuitè s'analitza la durada de l'estada dels beneficiaris en el PIRMI.

La comparació del temps d'estada a Barcelona i en altres ciutats mostra com aquesta és juntament amb Lisboa la ciutat en què aquest temps d'estada és major. La lectura d'aquest fenomen és doble ja que, d'una banda, suposa que el programa és suficientment generós per tal que les llars

en què persisteix la situació de necessitat puguin continuar-se'n beneficiant; però de l'altra, suposa que l'ajuda que proporciona no és suficient per tal que les llars assistides puguin esdevenir novament autònomes. També cal destacar de la comparació amb les dades de les altres ciutats que a Barcelona hi ha menys diferències en la permanència dins de l'assistència del programa de rendes mínimes segons l'edat dels sol·licitants i també depenent de si es tracta de llars autòctones o de llars on viuen immigrants que en les altres ciutats europees.

Concretament, s'observa que a la comunitat de Catalunya el temps mitjà d'estada en el programa sol ser d'entre 3 i 5 anys, i que hi ha més llars assistides que fa més temps que hi són que no pas llars que hi estan un màxim de dos anys, i que a Barcelona ciutat al voltant de quatre de cada deu llars fa un mínim de dos anys que estan en el programa, mentre que de les sis, tres hi han estat entre un i dos anys i les altres tres hi han estat menys d'un.

S'evidencia que el temps d'estada en el programa sol ser més llarg que el total de mesos que els beneficiaris perceben l'ajuda econòmica d'aquest, tot i que ambdós tipus de temps segueixen, en general, la mateixa tendència.

I es palesa que a Barcelona -i a diferència del que passa en altres ciutats europees amb programes més universalistes i generosos- una mateixa llar beneficiària registra pocs moviments d'entrada i sortida del PIRMI.

L'anàlisi en detall del temps d'estada segons les característiques dels beneficiaris de PIRMI a la ciutat ha mostrat que no hi ha gaires diferències segons el nombre de fills que viuen a la llar assistida, tot i que són les llars en què hi ha fills aquelles que solen romandre-hi més temps percebent l'ajuda del programa; i, per gèneres, es palesa que les llars amb un cap de família femení solen romandre-hi durant més temps que aquelles en què el cap de família és un home.

Els apartats 3 i 4 del capítol vuitè mostren les limitacions de considerar solament el diferent temps d'estada en un programa i la importància d'analitzar, també, la diferent utilitat que aquesta estada té per tal d'afavorir la (re)inserció sociolaboral -objectiu declarat del programa català- de cadascuna de les llars i, també, la importància de tenir presents els motius que fan que finalitzi la relació de dependència respecte aquesta mesura d'ajuda.

En l'*apartat 3* es complementen les informacions quantitatives i qualitatives per tal de poder avaluar en profunditat la utilitat real del programa en cada cas, i permet concloure que el PIRMI té una utilitat molt diferent segons el tipus d'assistits.

En concret, els assistits es classifiquen en tres categories: els inseribles laboralment a curt termini, els inseribles a mitjà o llarg termini i els no-inseribles laboralment, i les tipologies i els casos concrets presentats

mostren que l'estada en el PIRMI té uns objectius i resultats molt diferents segons sigui el tipus de llar.

A l'apartat 4 es recull que el principal motiu d'extinció del PIRMI a Catalunya és la inserció laboral. Aquesta dada és força important, tot i la prudència amb què cal prendre-la -ja que no tota inserció laboral va aparellada del garantiment de provisions i titularitats que seria desitjable per a tot ciutadà, i que el llindar econòmic que no pot superar-se per poder gaudir de l'assistència del PIRMI és molt baix- atès que mostra, una vegada més, que l'assistència, encara que llarga, dóna sovint bons resultats. Algunes millores del PIRMI podrien fer, però, que aquests resultats fossin encara millors i, segurament, que el temps de sofriment i dependència pogués ser menor. El darrer apartat d'aquestes conclusions, i també, d'aquesta tesi doctoral, apunta alguns suggeriments en aquest sentit, que a voltes completen i a voltes reforcen aquelles que s'han apuntat amb anterioritat.

4.- Alguns suggeriments sobre com continuar o completar la investigació que s'ha portat a terme en aquest treball i, amb ells, contribuir a l'avenç científicosocial

La present tesi aporta reflexions sobre determinats conceptes clau per tal de procedir a l'avaluació d'una mesura concreta de política social i defensa la idoneïtat que aquesta avaluació consideri el context local en què la mesura objecte d'estudi s'ha d'aplicar; reflexiona sobre el funcionament i la idoneïtat de la principal mesura de què es disposa per tal de resoldre els problemes de pobresa i exclusió social a la ciutat de Barcelona; i mostra les característiques principals de les persones a les quals aquesta mesura permet assistir i de les seves trajectòries envers i dins de l'assistència social rebuda en aquesta ciutat en relació amb aquest programa particular. Tanmateix, també planteja nous interrogants i nous reptes per als científics socials dels quals aquesta conclusió en vol destacar tres:

(1).- La necessitat d'un seguiment continuat i precís del significat que van adquirint conceptes bàsics com ara els de *pobresa*, *exclusió social*, *ciutadania* o *estat del benestar*, i de la manera en què aquests reajustaments

poden repercutir sobre les polítiques socials i, en general, sobre la mateixa societat.

(2).- La necessitat de poder gaudir de dades seriades comparables longitudinalment i transregionalment i, per tant, la conveniència d'establir observatoris de polítiques socials que s'ocupin de l'avaluació continuada de la seva idoneïtat, des d'una perspectiva que pot ser tan global com es consideri oportú -mundial, europea, nacional, etc.-, però que no han de perdre de vista la importància cabdal del àmbit local i de les seves particularitats.

(3).- La necessitat de poder aprofundir en el coneixement del conjunt de la població pobre i de les seves mancances i necessitats per tal de poder vetllar pel garantiment del principi de ciutadania assegurant una qualitat de vida mínima per a tots els ciutadans. I, per tant, poder anar més enllà no tan sols en el coneixement de la població assistida en el PIRMI, sinó també d'aquella assistida per altres mesures del sistema de protecció social i per aquella que queda fora d'aquesta assistència estatal. I, també, dels filtres que comporten aquesta exclusió.

5.- Alguns suggeriments sobre com millorar el PIRMI i l'assistència social i, amb ells, la qualitat de vida garantida als ciutadans

A partir de tot el que s'ha dit i de les observacions fetes tant per treballadors socials i gent qualificada en el camp dels serveis socials, com pels mateixos assistits en el PIRMI a Barcelona ciutat, poden fer-se alguns suggeriments sobre com aconseguir que el PIRMI pugui millorar la seva ajuda per tal d'aconseguir la (re)inserció sociolaboral d'aquells per als quals s'ha dissenyat. Són els que es recullen en aquest darrer apartat, agrupant-los en cinc subapartats, un per a cadascun dels grans tipus de mesures d'ajuda, i un per a millores del PIRMI en general:

(1).- Seria recomanable que els professionals tinguessin un millor coneixement de les circumstàncies que envolten cada cas, i en fessin un seguiment més personalitzat i menys burocràtic, atès que els usuaris no volen únicament ser un paper i rebre uns diners, sinó ser tractats com a persones, i escoltats i orientats en les seves problemàtiques i dificultats. Això requeriria una major dotació de recursos -tant humans com materials-.

També es considera oportú que els assistits puguin accedir a millors tractaments especialitzats (psiquiàtrics, psicològics i mèdics en general), i a un major suport en casos d'especial necessitat com poden ser els de separacions, sobretot si hi ha problemes familiars greus, com en els casos de maltractaments.

(2).- Lligant-ho amb la necessitat manifesta de conèixer les diferents necessitats de cadascuna de les llars beneficiàries i les potencialitats dels seus membres, es considera recomanable que s'ofereixi un major nombre de cursets de formació d'adults (varietat de nivell i de tipus de cursos), i que aquests tinguin en compte els diferents nivells de partida de les persones que s'hi han d'acollir, per tal de permetre que aquells que parteixen de nivells més elevats, o tenen majors facilitats, puguin també treure'n un major rendiment, de manera que no es vegin limitats per les possibilitats d'aquells que requereixen un ritme evolutiu més lent, ni tampoc aquests siguin perjudicats amb un ritme que els seria molt difícil o impossible de seguir.

(3).- Es considera recomanable augmentar les ofertes reals de llocs de treball i també els tipus de cursos de capacitació professional per tal que els diferents assistits puguin trobar-ne d'adequats a les seves capacitats, de manera que puguin així millorar realment les seves possibilitats de (re)inserció laboral. És també necessari que els beneficiaris integrables laboralment vegin efectivament una millora de la seva ocupabilitat a través de la participació en el programa i de les seves possibilitats reals de trobar feina per tal que estiguin disposats a assumir el treball que se'ls exigeix.

La demanda d'ocupació és una petició generalment compartida a les llars beneficiàries no tan sols per aconseguir una major quantia de recursos econòmics -que consideren necessària per tal de poder viure en condicions mínimes- sinó també per sentir-se millor com a persones. Per això, seria bo estudiar fórmules diverses i viables que plantegessin solucions com desenvolupar treball per a la comunitat de referència a canvi d'una remuneració un xic més elevada que la que actualment està estipulada com a renda mínima, o poder desenvolupar treballs públics encara que fos de forma temporal i rotativa.

Tot i la limitació en l'oferiment de places de treball efectives (compartida en el conjunt del mercat en una època de recessió), cal indicar que, com han mostrat els exemples, han estat diversos els beneficiaris entrevistats que justament han aconseguit inserir-se gràcies a propostes concretes dels treballadors socials i, fins i tot en alguns casos, ho han fet en els mateixos centres en què han realitzat els seus cursets d'integració; a banda de tots aquells que ho han aconseguit gràcies a la millora en la seva capacitació que la pertinença i estada en el PIRMI els ha permès. Seria bo, però, que hi hagués una millora dels cursos de formació, de manera que hi hagués una oferta més àmplia d'aquests i més orientada a les necessitats

reals del mercat de treball, alhora que seria convenient augmentar els cursos de reciclatge i professionalització i adequar-los millor a les característiques del perfil de cadascun dels usuaris que se n'ha de beneficiar i del mateix mercat, per tal que el PIRMI aconseguís millorar en major mesura les possibilitats de reinserció laboral dels seus assistits i col·locar-los en igualtat de condicions amb el conjunt de barcelonins.

(4).- La demanda més compartida entre els beneficiaris entrevistats és la necessitat de millorar la dotació econòmica que la pertinença al programa garanteix, atès que es considera insuficient per tal de poder portar un nivell de vida mínim però digne i de poder gaudir d'allò necessari en aquesta ciutat. Aquesta demanda és especialment important en el cas de les llars monoparentals, d'aquelles amb fills a càrrec, i d'aquelles en què els costos a pagar per l'habitatge de residència són més elevats; i, lleugerament menys punyent, en el cas de persones soles o amb poques despeses de manteniment de l'habitatge on resideixen, que s'han acostumat a viure amb una cobertura ínfima de les seves necessitats.

Seria també oportú replantejar les reduccions en la quota a percebre mensualment, per tal de limitar-les a aquells casos en què es perceben ingressos addicionals regulars, i no pas a tots els beneficiaris que reben algun tipus de quantia econòmica derivada del seu esforç laboral, ja que l'aplicació indiscriminada de la mesura desincentiva l'entrada de molts d'ells en el mercat laboral, i l'aplicació discriminativa que duen a terme alguns treballadors socials -que declaren determinats ingressos dels beneficiaris de PIRMI i no d'altres- comporten greuges comparatius difícilment justificables des del punt de vista de la ciutadania social.

(5).- Sembla necessari que hi hagi consciència entre totes les persones que participen en el disseny, aplicació i avaluació del PIRMI de la importància de l'heterogeneïtat de necessitats que pot haver-se de satisfer segons les característiques tant personals com contextuals dels mateixos beneficiaris, i també de la importància d'adaptar les diferents mesures que se'ls recomanen al propi perfil i veritables possibilitats de les llars entrevistades i de les característiques concretes de l'entorn on aquesta llar desenvolupa la seva vida. De fet, això equival a demanar un tracte més personalitzat, que ha de partir d'un millor coneixement tant de cadascun dels assistits com de la seva realitat contextual i això, segurament, pot fer necessària una major dotació de capital humà i també una major qualificació i una major voluntat de dedicació i entrega del personal que ha de treballar com a assistent social, i també, una major necessitat d'escoltar allò que l'experiència dels treballadors socials pot aportar per a millorar el programa -atesos els seus coneixements sobre el seu funcionament i les seves disfuncionalitats.

Cal que les disfuncionalitats del programa s'estudiïn i valorin periòdicament -ja que com que qualsevol societat és una realitat dinàmica,

van canviant- i cal que s'estudiïn no tan sols des de dins dels propis òrgans gestors i atenent al que en diuen tots aquells que col·laboren en la seva aplicació, sinó també des de gabinets aliens al seu funcionament i que puguin accedir lliurement al material que requereixin per fer la seva avaluació; i, també, que prenguin en consideració no solament el marc d'aplicació general del programa, sinó també les particularitats que es palesen a àmbit local.

Finalment, també es considera altament desitjable una major agilitat en la tramitació burocràtica -especialment en les fases inicials-; i una major difusió de les mesures d'ajuda i dels serveis socials existents a cada territori, per tal que la gent puguin accedir-hi en cas de necessitat i pugui beneficiar-se'n de manera ràpida.

Tot i els suggeriments de millora que s'han apuntat i que poden contribuir a incrementar l'eficàcia i eficiència del PIRMI, vull acabar aquesta tesi doctoral destacant el paper del programa en la millora de la capacitat de (re)inserció sociolaboral de la majoria dels assistits i, com a mínim, la seva contribució a elevar les condicions de vida de què aquests gaudeixen respecte a aquelles que tindrien cas de no poder rebre aquesta ajuda, i que és sobretot important en aquells casos en què actua com a darrera xarxa de suport institucional.

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia general

A

- ABRAHAMSON, P. (1995): *Regímenes europeos del bienestar y políticas sociales europeas: ¿convergencia de solidaridades?*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 113-153).
- ADELANTADO, J i NOGUERA, J.A. (1999): *Informe sobre el desenvolupament i aplicació del PIRMI (1990-1996)* a NAVARRO, V. et altriS (1999: 313-368).
- ADELANTADO, J i NOGUERA, J.A., RAMBLA, X. (2000): *El marco de análisis: las relaciones complejas entre estructura social y políticas sociales*, a ADELANTADO, J. (coord) (2000: 23-61).
- ADELANTADO, J. (coord) (2000): *Cambios en el Estado del Bienestar*, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.
- ADELANTADO, J. I GOMÀ, G.(2000): *La política de vivienda* a ADELANTADO, J. (coord) (2000: 313-347)
- ADELANTADO, J i NOGUERA, J.A. (2001): *Les polítiques de serveis socials i rendes mínimes d'inserció* a SUBIRATS, S i GOMÀ, R. (coords.) (2001).
- AGUILAR, S. (1994): *Estructura social i acció col·lectiva: la lògica de l'acció sindical*, Tesi Doctoral, Departament de Sociologia i Metodologia de les Ciències Socials, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- AGUILAR, M; GAVIRIA, M. I LAPARRA, M (1995): *La caña y el pez*, Fundación FOESA, Madrid.
- ALABART, A. (1981): *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.
- ALABART, A. (1986): *Las asociaciones de vecinos: las conquistas y las facturas*, a AA.VV (1986), "Nuestra Utopía", Planeta, Barcelona.
- ALABART, A., GARCÍA, S. I GINER, S. (comps.) (1994): *Clase, poder y ciudadanía*, Siglo Veintiuno de España Editores, S.A, Madrid.
- ALABART, A. (1998): *Els moviments socials urbans a Catalunya*, "Revista catalana de sociologia", 7, pàgines 9 a 28.
- ALCOCK, P. (1993): *Understanding poverty*, Macmillan, second edition 1997, Hong kong.
- ALMANSA, S.; VALLESCÀ, R.; MALLA, P.; ESPASA, R. I GONZALEX, J.I. (1996): *1996, anys de l'erradicació de la pobresa*, Cristianisme i Justícia, núm.72, Barcelona
- ANDREOTTI et al. (2001): *Does a Southern European model exist? Some evidence of its presence*, Journal of European Area Studies.
- ARIÑO, A. (1995): *La doble marginación*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 313-327).

ARNANZ, E. I ARDID, M. (1996): *La pobreza en el Mundo*, Aguilar, Madrid.

ARRIBA, A. (1999): *Procesos de implantación de políticas de rentas mínimas de inserción en España*, CSIC, Unidad de Políticas comparadas, referencia UPC99-09 consultable a <http://www.iesam.csic.es/doctrab.htm>

ATKINSON, A.B. (1998a): *Social exclusion, poverty and unemployment*, capítol 1 a "Exclusion, employment and opportunity", CASEpaper, CASE/4, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, Londres.

ATKINSON, A.B. (1998b): *Poverty in Europe*, Blackwell, Oxford.

ATKINSON, A.B. (2000): *Análisis de los efectos de la pobreza en la Comunidad Europea, versió en espanyol de Luis Gutiérrez* presentada en el Seminari "Políticas sociales contra la Pobreza" celebrat a Bilbao del 7 al 9 de juny del 2000 i organitzat per la Fundación Argentaria.

B

BECKET, S. (1997): *Responding to Poverty*, Longman, Londres.

BONAL, R. (1972): *L'educació especial a Barcelona i la seva província*, Centre de Formació d'Educadors Especialitzats, Barcelona.

BONAL, R. I MEDINA, E. (1995): *El barri antic de Manresa. Caritas interparroquial de Manresa*, Fundació Jaume Bofill i Caritas Diocesana de Vic, Barcelona.

BORLAND, R. (1997): *Running Microsoft Word 97. Guía completa*, Mc Grau-Hill/Microsoft Corporation, Avaraca (Madrid)

BRULLET, C. i FLAQUER, L.I. (1999): *Política familiar a Catalunya: una primera aproximació* a NAVARRO, V. et altri (1999: 75-191).

BRULLET, C. (2000a): *El debat sobre la conciliació ocupació-família dins el marc de la Unió Europea*, a "Revista catalana de sociologia", 12, pàgines 155 a 185.

C

CABIELES, L. I GUILLEN, A.M. (1997): *¿Hacia la convegenencia de los sistemas de asistencia sanitaria europeos?*, a MORENO, L. (comp.) (1997: 373-403).

CABRÉ, A. I MÓDENES, J.A. (1997): *Dinàmiques demogràfiques recents a la Regió Metropolitana de Barcelona*, a "Papers de Demografia", 127, UAB. Centre d'Estudis Demogràfics.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1993): *Servei als pobres i autenticitat cristiana* a "Quaderns socials de Formació", 7, Papers 99 SCCL, L'Hospitalet.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1995): *La comunitat parroquial i el servei de la caritat* a "Quaderns socials de Formació", 9, Papers 99 SCCL, L'Hospitalet.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1996): *El voluntari social de Càritas* a "Quaderns socials de Formació", 10, Papers 99 SCCL, L'Hospitalet.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1997a): *50 anys d'ajut*, Càritas Diocesana de Barcelona, Barcelona.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1997b): *Càritas què és, què fa*, Caritas Diocesana de Barcelona, Barcelona.

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1997c): *Una experiència de treball amb ells* a "Quaderns socials de Formació", 11, Papers 99 SCCL, L'Hospitalet.

CASADO, D. (1994): *Sobre la pobreza en España. 1965-1994*, Ed.Hacer, Barcelona.

CLAYTON, R. I PONTUSSON, J. (1998): The new politics of welfare state revised: welfare reforms, public-sector restructuring and inegalitarian trends in advanced capitalist societies, Cornell University.

COLL, F. (1999): *La renda mínima d'inserció. Balanç del present i visió cap a un possible futur*, article editat a Fòrum, revista d'informació i investigació socials.

CRESPO, M. T. i RIMBAU, C. (1998): *Els serveis socials a Catalunya*, a GINER, S. (coord.) (1998)

CROUNCH, C. (1994): *Voice, citizenship and human capital*, Ocasional Paper, number 3, Political Economic Research Center, Sheffield.

CHAMBERLAYNE, P. (1997): *Social exclusion: sociological traditions and national contexts*, a "Social exclusion in comparative perspective", Working Paper, 1 del projecte Sostris, London.

D

DAHRENDORF, R. (1988): *El conflicto social moderno. Ensayo sobre la política de la libertad*, en la traducció de Francico Ortiz (1990), Barcelona, Biblioteca Mondadori.

DE MIGUEL, J. M. (1994): *Normas mínimas*, UB, Barcelona

DOMINGO, A. (2000): *Capítol 2: Marc demogràfic*, pàgines 27 a 43 de l' "Atlas de recursos sobre immigració estrangera de la província de Barcelona", Àrea de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, Barcelona.

DOMINGO, A.; CLAPÈS, J. i PRATS, M. (1995): *Condicions de vida de la població d'origen africà i llatinoamericà a la Regió Metropolitana de Barcelona. Una aproximació qualitativa*, Diputació de Barcelona, Àrea Metropolitana de Barcelona.

E

ECO, U. (1995): *Como se hace una tesis. Técnicas y procedimientos de investigación, estudio y escritura*, Gedisa, Barcelona.

EDIS (1998): Las condiciones de vida de la población pobre en España. Informe General, Fundación FOESA, Madrid.

ESCOBEDO, A. (2000): *Les llicències laborals per a mares i pares amb fills menors de tres anys. Una compració dels sistemes vigents a Dinamarca, Finlàndia i Espanya a* "Revista de l'Associació Catalana de Sociologia", 12, pàgines 187 a 213.

ESPING-ANDERSEN, G. (1993): *Los tres mundos del estado del bienestar*, Política y sociedad 11, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, Generalitat Valenciana, Diputació Provincial de València, València

ESTIVILL, J. (1998): La pobresa a Catalunya, a GINER, S. (dir.) (1998)

F

FEDERACIÓ DE MUNICIPIS DE CATALUNYA (2000): Jornada 10 anys de RMI a Catalunya, Fotocopies de les conclusions elaborades per la taula rodona *La RMI com a eina de treball social*, facilitades per Marina Sanchez.

FERNANDEZ DE CASTRO, J. i TUGORES, J. (1991): *Fundamentos de Microeconomía*, McGraw-Hill, Barcelona

FERRERA, M. (1995): *Los estados del bienestar del sur en la Europa social*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 85-110).

- FLAQUER, LI. I SOLSONA, M. (1995): *La situació de la família a Barcelona*, a "Barcelona Societat", 3, pàgines 12 a 37.
- FLAQUER, LI. (1995): *El modelo de familia española en el contexto europeo*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 289-311).
- FLAQUER, LI. (1999): *Família i desigualtat III Congrés Català de Sociologia. La desigualtat a Catalunya. Cal un nou contracte social?*, a "Revista catalana de sociologia", 9, pàgines 31 a 38.
- FLAQUER, LI. I BRULLET, C. (2000): *Polítiques familiars a Catalunya: una primera aproximació* a "Revista de l'Associació Catalana de Sociologia", 12, 141 a 153.
- FOESA (1994): *V Informe sociològic sobre la situació social en Espanya*, Fundació FOESA, Madrid.
- FOESA-EDIS (1996): *Las condiciones de vida de la población pobre en la diócesis de Barcelona*, Fundació FOESA, Madrid.
- FOESA-EDIS (1998): *Las condiciones de vida de la población pobre en España. Informe General*, Fundació FOESA, Madrid.
- FUNDACIÓ UTOPIA (1997): *L'exclusió social i les polítiques públiques al Baix Llobregat*, Eivissa & Associats, Cornellà de Llobregat.
- FUNDACIÓN ARGENTARIA, AA.VV. (1995): *II. Simposio sobre desigualdad, y distribución de la renta y la riqueza*, Fundación Argentaria.

G

- GARCIA, A. I PUJADAS, I. (1998): *Les migracions a Espanya a finals del segle XX*, a "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 44, volum XII, pàgines 231-249.
- GARCÍA, S. (1994): *Ciudadanía en España*, a ALABAR, A., GARCÍA, S. I GINER, S. (comps.) (1994: 225-245), Siglo XXI de España Editores, Madrid.
- GARCÍA, S. (1996): *T.H. Marshall and the class dimension of citizenship*, pàgines 9 a 11 del volum 20, 1, de l'"International journal of urban and regional research", Blackwell Publishers, Oxford and Cambridge.
- GARCÍA, M. I MUR, R. (1998): *Pobreza urbana y políticas de rentas mínimas. Un estudio comparativo*, paper preparat per al Congreso Español de Sociología, Grup de Sociologia Urbana, La Coruña, 24 a 26 de Setembre.
- GARCÍA, M. I KAZEPOV, Y. (2000): *The local dimensions of poverty and social exclusion: A challenge to social citizenship and policy*, EUREX (11th chat), Urbino.
- GARCÍA, M. I KAZEPOV, Y. (2001): *Why some people is more assisted than others: paths into welfare*, capítol quart a SARACENO, Ch. (inèdit)
- GARCÍA, S. (1999): *Ciudadanía en España*, capítol 10 del llibre "Clase, poder y ciudadanía" a ALABART, A., GARCÍA, S. I GINER, S. (comps.) (1994)
- GARCÍA, S. I LUKES, S. (comps.) (1999): *Ciudadanía: justicia social, identidad y participación*, Siglo XXI, Madrid.
- GINER, S. I PEREZ YRUELA, M. (1979): *La sociedad corporativa*, CIS, Madrid.
- GINER, S. (1995): *La modernización en la Europa Meridional: una interpretación sociológica*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 9-59).
- GINER, S. (dir.) (1998): *La societat catalana*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- GINER, S. (1998): *Carta sobre la democràcia*, Ariel, Barcelona.

GINER, S; LAMO DE ESPINOSA, E. I TORRES, C. (eds) (1998): *Diccionario de sociologia*, Alianza Editorial, Ciencias Sociales, Madrid.

GINER, S. (1999): *Classe, poder i privilegi a Catalunya*, "Revista catalana de sociologia", 9, pàgines 7 a 26.

GODIN, R.E. (1996): *Inclusion and Exclusion*.

GOUGHT, I. et al. (1997): *Social assistance in OCDE countries*, a "Journal of European Social Policy", vol.7 (1).

GOUGHT, I.; BRADSHAW, J.; GARDLEY, T. i WHITEFORD, O.(1997): *Social assistance in OCDE countries*, a "Journal of European Social Policy", vol.7 (1).

GUILLEN, A.M. (1997): *Regímenes de bienestar y roles familiares: un análisis del caso español*, a "Papers", 53, pàgines 45 a 63.

H

HEADY, Ch. (1997): *Labour market transitions and social exclusion*, University of Bath, UK

I

IGLESIAS, I. (1932): *Els wells*, a "Obres completes d'Ignasi Iglesias", vuitè volum, pàgines 7 a 204, Editorial Juventud S.A., Barcelona.

J

JÄNTTI, M. (1990): *On the concept of poverty*, en el llibre "On the measurement of poverty. Conceptual issues and estimation problems", Abo Akademi Nationalekonomiska Institutionen.

JORDAN, B (1996): *Globalization and the fragmentation of welfare states*, capítol 4 de "A Theory of poverty and social exclusion", Policy Press with Backwell Publishes Ltd., Cambridge.

K

KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit): *Urban Europe. Global trends and local impacts*. Llibre que recollirà els articles preparats per als chats d'EUREX, seminari on line coordinat per Yuri Kazepov des de la Universitat d'Urbino, durant el curs 1999-2000.

KESTELOOT, C. (2000): *Socio-economic regulation and its spatial impact: a geographical interpretation of Polanyi's contribution*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 2nd chat).

L

LAPARRA, M.; GAVIRIA, M. I AGUILAR, M.(1995): *Iniciativas locales y comunitarias en la lucha contra la exclusión*, SARASA, S. I MORENO, L. (coord.) (1995: 331-368).

LAPARRA, M. I AGUILAR, M. (1997): *Social exclusion and Minimum Income Programmes in Spain*, RHODES, M. (ed.) (1997: 87-114).

LAPARRA, M.; GAVIRIA, M. I AGUILAR, M (2000), *Peculiaridades de la exclusión social en España: propuesta metodológica y principales hipótesis a partir del caso de Aragón*, presentat en el Seminari "Políticas sociales contra la Pobreza" celebrat a Bilbao del 7 al 9 de juny del 2000 i organitzat per la Fundación Argentaria.

LÓPEZ, C. (1999): *Estructura familiar i social a la ciutat de Barcelona*, ponència presentada en el grup de Sociologia del Territori, al III Congrés Català de Sociologia, celebrat a Lleida.

M

MARSHALL, T.H. (1950): *Citizenship and social class*, a "Citizenship and social class and other essays", Univerity Press, Cambridge.

MARTÍNEZ, R. I RUIZ-HUERTA, J. (2000): *Algunas reflexiones sobre la medición de la pobreza, una aplicación al caso Español*, presentat en el Seminari "Políticas sociales contra la Pobreza" celebrat a Bilbao del 7 al 9 de juny del 2000 i organitzat per la Fundació Argentaria.

MARTÍNEZ, S. (2000): *El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval, entre la renovació i la gentrificació*, Tesi doctoral presentada al Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona.

MASSATS, M. (1998): *Desigualtat i pobresa*, a GINER, S. (dir.) (1998: 613-636).

MASSEY, D.S. (2000): *Immigration policies for a New Century*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: "special event" chat).

MINGIONE, E. (1996): *Urban poverty in the advanced industrial world: concepts, analysis and debates*, capítol 1 a "Urban poverty and the underclass", Blackwell, Oxford. (nota: l'autora ha treballat amb l'edició de 1999).

MINGIONE, E. (2000): *Social, demographic and economic transformations: lines for a historical framework of analysis* a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 3rd chat).

MINGIONE, E., OBERTI, M. I PEREIRINA, J. (2001): *Local systems*, capítol segon a SARACENO, Ch. (inèdit).

MIRALLES, C. I CEBOLLADA, A. (2001): *Model de mobilitat. Accessibilitat i exclusió*, document presentat en el II Simposi sobre les desigualtats socials a Catalunya, organitzat per la Fundació Jaume Bofill, a Barcelona, els dies 24 i 25 de gener de 2001.

MÓDENES, J. A. (1999): *Residential mobility, household dynamics and location choice in Barcelona area*, a "Centre d'Estudis Demogràfics", 166, UAB, Centre d'estudis demogràfics.

MONTAGUT, T. (1994): *Democràcia i serveis socials*, Hacer, Barcelona.

MONTAGUT, T. I MUR, R. (1999): *Exclusió social i rendes mínimes: un estudi comparatiu de sis ciutats europees* a "Barcelona Societat", Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 10, pàgines 31 a 37.

MONTAGUT, T. (2000): *Política social*, Ariel, Barcelona.

MORENO, L. (comp.) (1997): *Unión Europea y Estado del Bienestar*, CSIC, Madrid.

MORENO, L. (2000): *Ciudadanos precarios. La "última red" de protección social*, Ariel S.A., Ariel sociologia, Barcelona.

MORERAS, J. (1998): *Ciutat vella, passat i present migratori*, "Barcelona Societat", Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 9, pàgines 84 a 90.

MORLICCHIO, E. (2000): *Poverty and social exclusion in southern Europe*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 10th chat).

MUR, R. (1998): *Pobresa i Rendes Mínimes. Barcelona en una perspectiva comparativa europea*, document preparat per al "Ier Simposi sobre les desigualtats socials a Catalunya", celebrat a La Pedrera els dies 17 i 18 de Desembre, organitzat per la Fundació Jaume Bofill.

MUR, R. (1998): *Políticas de rentas mínimas. Barcelona desde una perspectiva comparativa europea*, document presentat en el seminari de treball "La última red de protección social", celebrat a la UPF els dies 20 i 21 de novembre.

MUR, R. (1999a): *Globalització, pobresa i polítiques de rendes mínimes. Barcelona i altres ciutats europees*, document preparat per a la sessió del 8 de març de les "Jornades sobre Globalització" celebrades per Ecoconcern.

MUR, R. (1999b): *Diferències en els programes de rendes mínimes: Barcelona i altres ciutats europees*, document presentat en el grup de "Benestar social i polítiques socials", al III Congrés Català de Sociologia, celebrat a Lleida els dies 20 i 21 de març 1999.

MUR, R. (1999c): *Polítiques de rendes mínimes. Barcelona i altres ciutats europees*, a NAVARRO, V. et al. (1999: 369-377).

MURIE, A. (2000): *The dynamics of the social exclusion and neighbourhood decline: housing, welfare regimes and the underclass*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 9th chat).

MUSTERD, S. (2000): *Social exclusion and segregation: neighbourhood effects*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 5th chat).

N

NAVARRO, V. et al. (1998): *Les desigualtats socials a Catalunya*, Mediterrània S.L., Barcelona.

NEL-LO, O.; RECIO, A.; SOLSONA, M. I SUBIRATS, M. (1998): *A tall de síntesi i metodologia*, capítol VIII de "La transformació de la societat metropolitana. Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona", Institut d'Estudis Metropolitans.

NOGUERA, J.A. (2000a): *Las políticas de garantía de rentas: I. pensiones*, capítol V a ADELANTADO, J. (coord) (2000: 171-211)

NOGUERA, J.A. (2000b): *Las políticas de garantía de rentas: II. Protección por desempleo y rentas mínimas de inserción*, capítol VI a ADELANTADO, J. (coord) (2000: 213-248)

NOGUERA, J.A. I ADELANTADO, J. (1997): *Avatars de la protecció social*, Revista de l'ACS, 4, pàgines 21 a 53.

O

ORRIOLS, P. (1998): *El sosteniment de la renda a Catalunya: eix del sistema de protecció social*, a GINER, S (coord.) (1998: 709-731).

OSTERDORF, W. (2000): *Restructuring the housing market: an effective tool against segregation?*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 7th chat).

P

PROCACCI, G (1999): *Ciudadanos pobres, la ciudadanía social y la crisis de los estados del bienestar*, a GARCÍA, S. I LUKES, S. (comps.) (1999).

R

RAVENTÓS, D. (1999): *El derecho a la existencia*, Ariel Practicum, Barcelona.

RENAU, E. (1994): *Ponència d'Avaluació del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI)*, Comissió Interdepartamental del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

REYES, R. (1988): *Terminologia Científico-social. Aproximación crítica*, Anthropos, Editorial del Hombre, Barcelona.

RHODES, M. (ed.) (1997): *Southern European Welfare States. Between crisis and reform*, Frank Cass, London.

RICO, A. (1997): *Regional decentralization and Health Care Reform in Spain (1976-1996)* a RHODES, M. (ed.) (1997: 115-134).

RIESMAN, D. et al. (1981): *La muchedumbre solitaria*, Paidós, traducció de Noemí Rosemblat de l'original "The lonely crowd. Study of the changing american character".

RODRÍGUEZ, G. (1995): *La política social en España*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 61-84).

ROJO, E. I GARCIA-NIETO, J.N. (1989): *Renda mínima garantida i salari ciutadà*, Col·lecció Cristianisme i Justícia, 30, Llibergraf, Barcelona.

S

SARACENO, Ch. (1995): *Familismo ambivalente y clientelismo categorico en el estado del bienestar italiano*, a SARASA, S. I MORENO, L. (comps.) (1995: 261-288).

SARACENO, Ch. (1997): *The importance of the concept of social exclusion*, capítol 11 a "The social Quality of Europe", editat per Beck W. et altris, Policy Press, The Hague..

SARACENO, Ch. (ed.) (1998): *Evaluation of social policies at the local urban level: income support for the able bodied (ESOPO)*, Final report enviat a la Comisió Europea, Direcció General General XII, TSER Programme, First Call, Contract RB-SOE2-CT-95-3001.

SARACENO, Ch. (ed.) (inèdit): *Social assistance dynamics in western Europe*, Bristol, Policy Press.

SARASA, S. I MONTAGUT, T (1995): *Teoria social i estat del benestar*, a "Revista catalana de sociologia", 1, pàgines 47 a 76.

SARASA, S. I MORENO, L (comps.) (1995): *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Instituto de Estudios Avanzados, Madrid.

SARASA, S. (1998): *L'Estat de Benestar i els seus efectes*, a GINER, S. (coord.) (1998)

SARASA, S. (1999): *Reformes de l'Estat del Benestar i desigualtat social*, a "Revista catalana de sociologia", 9, pàgines 39 i 50.

SARASA, S.; ALMEDA, E. I OBIOLS, D. (1999): *El programa de rentas mínimas de inserción en un contexto de reformas en los servicios sociales, el caso de Cataluña*, CSIC, Unidad de Políticas comparadas, referencia UPC99-08 consultable a <http://www.iesam.csic.es/doctrab.htm>.

SARASA, S. (2000): *La última red de servicios personales*, capítol X a ADELANTADO, J. (coord) (2000: 349-379)

SASSEN, S. (1999a): *La ciudad en la economía mundializada*, a "Para comprender qué es la ciudad" de Victor Urrutia, Temas Sociales, Verbo Divino, Pamplona.

SASSEN, S. (1999b): *Service Employment Regimes and the New Inequality*, capítol 3 de MINGIONE, E. (1999).

SCHOECK, H. (1985): *Diccionario de sociologia*, Herder, Barcelona.

SEN, A. (1995): *Nuevo examen de la desigualdad*, versió en espanyol de Ana Maria Bravo, revisada per Pedro Schwartz, Alianza Económica, Madrid.

SERRA, J. (1997): *L'emigració neta a Barcelona com a factor de desconcentració demogràfica a Catalunya i a la Regió Metropolitana 1988-1994*; a "Expansió urbana i planejament a Barcelona", volum 2, pàgines 345-358, Institut Municipal d'Història de Barcelona, Proa.

SERRANO, A. I. ARRIBA, A. (1998): *Los usos de las rentas mínimas de inserción en España*, CSIC, Unidad de Políticas comparadas, referencia IESA98-01 consultable a <http://www.iesam.csic.es/doctrab.htm>

SIMON, P. (2000): *Gentrification of old neighbourhoods and social integration in Europe*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 8th chat).

SOLSONA, M. (1996): *The second demographic transition from a gender perspective. The case of Catalonia*, a "Papers de Demografia", 117, revista del Centre d'Estudis Demogràfics de l'UAB.

SOLSONA, M. I. TREVIÑO, R. (1996): *Les transformacions familiars*, a "Geografia general dels països catalans", Enciclopedia Catalana, Volum Població.

SUBIRATS, M. (1999): *Les desigualtats socials a la Catalunya actual*, a "Revista de l'Associació Catalana de Sociologia", 9, pàgines 27 a 30.

SUBIRATS, S. i GOMÀ, R. (coords.) (2001): *Políticas públicas en Cataluña*, Tecnos-UAB, Barcelona.

T

TITMUS, R.M. (1981): *Política social*, ARIEL, Barcelona-Caracas.

TITMUS, R.M. (1987): *The philosophy of welfare. Selected writings of Richard M. Titmuss*, Allen & Unwin, London.

TORTOSA, J.M. (1993): *La pobreza capitalista*, Tecnos, Madrid.

TOWNSEND, P. (1993): *The international analysis of poverty*, Harvester Wheatsheaf, London.

V

VAN KEMPEN, R. (2000): *Migration, segregation and housing in European cities*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 6th chat).

VAN PARIJS, Ph. (1993): *¿Qué es una sociedad justa?*, Ariel, Barcelona.

VOLANT, J. M. (1996): *L'exclusió social: la necessitat de territorialització de les accions*, DG de Serveis Comunitaris, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

VRANKEN, I. (2000): *Social exclusion: concepts and debates*, a KAZEPOV, Y. (coord.) (inèdit: 4th chat).

Bibliografia institucional:

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1985): *Explotació arxiu de radicació 1985. 10 districtes. Xifres absolutes i percentatges*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1988): *Estadística Municipal. Padró d'habitants 1986*, Regidoria d'edicions publicacions, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1991a): *Índex de capacitat econòmica familiar a la ciutat de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona i Caixa de Pensions i Estalvi de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1991b): *Patronat municipal de l'habitatge. Memòria 1990*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1991c): *Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona 1990*, Regidoria d'edicions publicacions, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1992): *Estadística municipal. Oferta industrial, comercial i de serveis a Barcelona. 1992*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1993): *Patronat municipal de l'habitatge. Memòria 1992*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1994): *Patronat municipal de l'habitatge. Memòria 1993*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1994b): *Fulletó informatiu "Els 10 districtes"*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1994c): *Estadístiques Municipals. Oferta industrial, comercial i de serveis a Barcelona. 1994*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995a): *Estadístiques de població de Barcelona. Padró i Cens del 1991*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995b): *Pla Integral de desenvolupament dels Serveis Socials a la ciutat de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995c): *Patronat municipal de l'habitatge. Memòria 1994*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995d): *Moviment de la població de Barcelona 1995*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995e): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1994*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1995f): *Barcelona Economia. Indicadors econòmics de Barcelona. Tercer trimestre 1995*, 26.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996a): *Patronat municipal de l'habitatge. Memòria 1995*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996b): *Situació laboral de la població de Barcelona per districtes i gèneres*, working paper del Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona.

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996c): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1995*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996d): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (4rt trimestre 1995), Departament d'Estadística de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996e): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (1er trimestre 1996), Departament d'Estadística de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996f): *Barcelona Economia. Indicadors econòmics de Barcelona. Segon trimestre 1996*, 28.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996g): *Padró d'habitants de Barcelona de 1996, creuaments de Barcelona ciutat* (titulació de la població de Barcelona).
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996h): *Explotació de l'Estadística de Població 1996. Taules de tres variables* (sit laboral x sexe x edat) per total Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997a): *Guia estadística Barcelona en Xifres*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997b): *Informe d'aplicació del PIRMI a l'Ajuntament de Barcelona, a 31-12-96 (primer esborrany)*, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Ajuntament de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997c): *Informe d'avaluació del PIRMI a l'Ajuntament de Barcelona, a 31-12-96*, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Ajuntament de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997d): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1996*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997d*): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1996*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, consultat on line a la web www.bcn.es/estadística.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997e): *Barcelona Economia. Indicadors econòmics de Barcelona. Quart trimestre 1997*, 34.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998a): *La població de Barcelona 1998*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998b): *Les activitats econòmiques a Barcelona 1993-1996*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998c): *Les activitats econòmiques a Barcelona 1997*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998d): *Moviment migratori del 1991 al 1996 a la ciutat de Barcelona i als seus districtes*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998e): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (4rt trimestre 1997), Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998f): *Estadística de població 1996. Situació professional. Activitat econòmica de l'empresa*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Pobresa i rendes mínimes a Barcelona ciutat

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998g): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1997*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, consultat on line a la web www.bcn.es/estadistica.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999a): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1998-1999*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999b): *Padró municipal d'habitants i estadística de població de la ciutat de Barcelona. 1996*.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999c): *Índex de capacitat econòmica familiar a la ciutat de Barcelona II*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000a): *Mapes de districtes amb límits dels centres de serveis socials. Habitants per CSS segons padró 1996*, Fotocòpies facilitades per Marina Sanchez, corresponents a dades del Sector de Serveis Personals, Direcció de Serveis de Planificació, Recerca i Desenvolupament, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000b): *Correspondència entre centres de serveis socials i zones estadístiques grans: dades de població i necessitat. Padró 1996*, Fotocòpies facilitades per Marina Sanchez corresponents a dades del Sector de Serveis Personals, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000c): *Guia estadística Barcelona en xifres*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000d): *Cens de la població de 1991. Dades per 10 districtes de Barcelona*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA: *La despesa en serveis socials a Barcelona*, document de treball per al Pla integral de desenvolupament dels serveis socials, Barcelona.
- COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DEL PIRMI (1994): *Ponència d'avaluació del programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI)*, Comissió Interdepartamental del PIRMI, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE LA R.M.I. (1998): *Evolució percentual de les diferents problemàtiques dels beneficiaris del PIRMI els anys 1990 a 1995*, Comissió Interdepartamental de la Renda Mínima, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE LA RMI (2000): *Relació d'entitats col·laboradores de la R.M.I.*, obtinguda per la doctorant via fax gràcies a Rosa Pruna (una de les màximes responsables del programa) el 16 de Novembre de l'any 2000, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DECRET 144/1990 de 28 de maig, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DECRET 213/1991 d'1 d'octubre, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1993): *Conclusions de les Jornades sobre la Pobresa a Catalunya celebrades els dies 6 i 7 de novembre de 1992*, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1994a): *Alternatives a la institucionalització en serveis socials*, a Instruments de Planificació dels Serveis Socials, 2, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1994b): *Els líndars de pobresa a Catalunya: concepte, descripció, quantificació i territorialització*, a Instruments de

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996c): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1995*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996d): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (4rt trimestre 1995), Departament d'Estadística de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996e): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (1er trimestre 1996), Departament d'Estadística de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996f): *Barcelona Economia. Indicadors econòmics de Barcelona. Segon trimestre 1996*, 28.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996g): *Padró d'habitants de Barcelona de 1996, creuaments de Barcelona ciutat (titulació de la població de Barcelona)*.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996h): *Explotació de l'Estadística de Població 1996. Taules de tres variables (sit laboral x sexe x edat) per total Barcelona*.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997a): *Guia estadística Barcelona en Xifres*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997b): *Informe d'aplicació del PIRMI a l'Ajuntament de Barcelona, a 31-12-96 (primer esborrany)*, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Ajuntament de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997c): *Informe d'avaluació del PIRMI a l'Ajuntament de Barcelona, a 31-12-96*, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Ajuntament de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997d): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1996*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997d*): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1996*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, consultat on line a la web www.bcn.es/estadistica.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1997e): *Barcelona Economia. Indicadors econòmics de Barcelona. Quart trimestre 1997*, 34.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998a): *La població de Barcelona 1998*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998b): *Les activitats econòmiques a Barcelona. 1993-1996*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998c): *Les activitats econòmiques a Barcelona. 1997*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998d): *Moviment migratori del 1991 al 1996 a la ciutat de Barcelona i als seus districtes*, Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998e): *Enquesta de població activa a la ciutat de Barcelona* (1er trimestre 1997), Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998f): *Estadística de població 1996. Situació professional. Activitat econòmica de l'empresa*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1998g): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 1997*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, consultat on line a la web www.bcn.es/estadística.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999a): *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona. 1998-1999*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999b): *Padró municipal d'habitants i estadística de població de la ciutat de Barcelona. 1996*,

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1999c): *Índex de capacitat econòmica familiar a la ciutat de Barcelona II*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000a): *Mapes de districtes amb límits dels centres de serveis socials. Habitants per CSS segons padró 1996*, Fotocòpies facilitades per Marina Sanchez, corresponents a dades del Sector de Serveis Personals, Direcció de Serveis de Planificació, Recerca i Desenvolupament, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000b): *Correspondència entre centres de serveis socials i zones estadístiques grans: dades de població i necessitat. Padró 1996*, Fotocòpies facilitades per Marina Sanchez corresponents a dades del Sector de Serveis Personals, Direcció de Serveis d'Afers Socials, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000c): *Guia estadística Barcelona en xifres*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000d), *Cens de la població de 1991. Dades per 10 districtes de Barcelona*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA: *La despesa en serveis socials a Barcelona*, document de treball per al Pla integral de desenvolupament dels serveis socials, Barcelona.

COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DEL PIRMI (1994): *Ponència d'avaluació del programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI)*, Comissió Interdepartamental del PIRMI, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE LA R.M.I.(1998): *Evolució percentual de les diferents problemàtiques dels beneficiaris del PIRMI els anys 1990 a 1995*, Comissió Interdepartamental de la Renda Mínima, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE LA RMI (2000): *Relació d'entitats col·laboradores de la R.M.I.*, obtinguda per la doctorant via fax gràcies a Rosa Pruna (una de les màximes responsables del programa) el 16 de Novembre de l'any 2000, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DECRET 144/1990 de 28 de maig, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DECRET 213/1991 d'1 d'octubre, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1993): *Conclusions de les Jornades sobre la Pobresa a Catalunya celebrades els dies 6 i 7 de novembre de 1992*, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1994a): *Alternatives a la institucionalització en serveis socials*, a Instruments de Planificació dels Serveis Socials, 2, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1994b): *Els líndars de pobresa a Catalunya: concepte, descripció, quantificació i territorialització*, a Instruments de

Planificació dels Serveis Socials, 4, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1995): *Plà Integral de Lluita contra la pobresa i l'exclusió social*, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1996): *Plà de dinamització cívica i comunitària*, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1997): *III Plà d'actuació social 1997-2001*, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL (1998): *Un gran diàleg per un contracte nou. Ara és demà, projecte i il·lusió*, DG d'Acció Cívica, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE TREBALL (1996): Document del 28 de febrer, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE TREBALL (1998): Relació d'empreses i centres col·laboradors amb el PIRMI en tasques de reinserció obtinguda per la doctorant l'1 d'abril de 1998, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT DE TREBALL (1999): Documents diversos de la DG d'Ocupació, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DEPARTAMENT D'ECONOMIA I FINANCES (1998): *Estimació de l'indicador de Renda Familiar Disponible de les comarques i els municipis de Catalunya 1989-1995*, DG de Programació Econòmica, Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1991): *Indicadors de necessitat social a la província de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona.

DOGC 1309, de 25 de juny de 1990, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DOGC 1515, de 25 d'octubre de 1991, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DOGC 2087, de 25 de juliol de 1995, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DOGC 2173, del 20 de febrer de 1996, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DOGC 2338, del 18 de febrer de 1997, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

EMB YANKELOVICH (1993): *Qüestionari per a l'avaluació del PIRMI*, Barcelona.

EMB YANKELOVICH (1995a): *Els processos d'integració. Anàlisi dels expedients vigents registrats entre el 2/7/1990 i el 30/6/92*, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

EMB YANKELOVICH (1995b): *Implantació del PIRMI i perfil dels beneficiaris 1990-1994*, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1994): *Conclusions de l'avaluació del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI)*, Departament de Treball, Departament de Benestar Social i Comissió Interdepartamental del PIRMI, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1995a): Decret 228/1995 de 25 de juliol, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1995b): *Organigrama de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Pobresa i rendes mínimes a Barcelona ciutat

GENERALITAT DE CATALUNYA (1995c): *Projecte "Posa't a punt!"* 96/99, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1998a): *Manual de prestacions. Seguretat social contributiva i no contributiva. Renda Mínima d'Inserció*, DG de Seguretat Social, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1998b): *Estimació de l'Indicador de Renda Familiar Disponible de les comarques i els municipis de Catalunya 1989-1995*, Direcció General de Programació Econòmica, Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA: *Què és el PIRMI?*, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona (fuitlletó informatiu).

INSTITUT DEP (1996): *Evolució del perfil dels sollicitants acollits al PIRMI (1990-1995)*. Síntesi, Institut Dep, Barcelona.

INSTITUT DEP (1998): *Els processos d'integració. Avaluació dels expedients vigents de la RMI registrats entre el 2/7/1990 i el 30/6/1995*, Departament de Treball i Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

INSTITUT DEP (1999): (Expedients presentats i aprovats els anys 1990 a 1995. Absoluts i percentatges horitzontals i verticals, per variables de segmentació), Barcelona.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (IEC): *Padró de 1996*.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (IEC) (1994), *Cens de la població de 1991. Vol. 12 Secotr's d'activitat de la població. Dades comarcals i municipals*, Departament d'estadística, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

ORDRE de 12 de novembre de 1990, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

PARLAMENT DE CATALUNYA (1997): *Llei 10/97 de 3 de juliol, Llei de la Renda Mínima d'Inserció*

PIRMI (1999): Documents de treball diversos facilitats per la direcció del PIRMI els anys 1996 a 2000, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

UAB (1993a): *Avaluació del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI). Implantació i itineraris*, UAB-Departament de Sociologia- Equip investigador format per Faustino Miguélez, Teresa Torns, Tomás García, Màrius Domínguez, José Adelantado, Jordi Santolaria i Marta Noguera, Barcelona, Novembre 1993.

Revistes i publicacions periòdiques:

La doctorant ha anat consultant periòdicament el material aparegut a les revistes:

- ♦ Reis, Revista Española de Investigaciones Sociológicas,
- ♦ Papers, Revista de Sociologia de la UAB,
- ♦ Revista Catalana de Sociologia, Revista de l'Associació Catalana de Sociologia,
- ♦ Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona,
- ♦ Barcelona Economia, Revista d'informació sobre activitat econòmica a la ciutat.

Del material consultat destaca a continuació aquell més pròxim als temes tractats i analitzats en aquesta tesi doctoral:

- ACS (1995): Revista Catalana de Sociologia, 1.
ACS (1996): Revista Catalana de Sociologia, 3.
ACS (1997): Revista Catalana de Sociologia, 4.
ACS (1997): Revista Catalana de Sociologia, 5.
ACS (1998): Revista Catalana de Sociologia, 7.
ACS (1999): Revista Catalana de Sociologia, 8.
ACS (1999): Revista Catalana de Sociologia, 9.
ACS (1999): Revista Catalana de Sociologia, 10.
ACS (2000a): Revista Catalana de Sociologia, 11.
ACS (2000b): Revista Catalana de Sociologia, 12.
- Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 1.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 2.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 3.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 4.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 5.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 6.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 7.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 8.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 9.
Barcelona Societat, Revista d'informació i estudis socials de l'Ajuntament de Barcelona, 10.
- Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 30 (estudis sobre la dona).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 34 (estat del benestar i desigualtats socials).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 36 (estudis sobre família).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 42 (índexs dels s 1 a 40).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 50 (sobre teoria sociològica).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 53 (sobre producció i reproducció social).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 55 (sobre treball i vida quotidiana).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 58 (sobre les noves relacions laborals).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 59 (sobre la recerca en el marc institucional de la universitat).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 60 (sobre immigració femenina al sud d'Europa).
Papers. Revista de Sociologia de la UAB, 61 (sobre el canvi social, les desigualtats).

